

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТЕРЕХ УЛЯНА ВІТАЛІЇВНА

УДК 343.35

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВСТАНОВЛЕННЯ
АБО ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ В УКРАЇНІ

Галузь знань: 08 «Право»
Спеціальність: 081 «Право»

Подається на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ У. В. Терех

Науковий керівник **Яремко Галина Зіновіївна**, кандидат юридичних наук,
доцент

Львів – 2025

АНОТАЦІЯ

Терех У. В. Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2025.

Дисертація є дослідженням, в якому здійснена системна переоцінка кримінально-правової охорони громадської безпеки в частині протидії встановленню або поширенню злочинного впливу в умовах загострення загроз таким охоронюваним правовідносинам. Virізняє роботу те, що вперше на дисертаційному рівні здійснено кримінально-правовий аналіз окремого складу кримінального правопорушення «Встановлення або поширення злочинного впливу» за законодавством України, а також науковий аналіз питань караності та застосування норми КК України про такі посягання та правової визначеності в процесі кримінально-правової оцінки таких діянь.

На підставі отриманих результатів визначено зміст та обсяг поняття «злочинний вплив». Досліджено норму ст. 255-1 КК України в системі кримінально-правових норм, спрямованих на охорону громадської безпеки в частині протидії встановленню або поширенню злочинного впливу у суспільстві.

Розглянуто стан наукової розробки питань кримінальної відповідальності за встановлення та поширення злочинного впливу, що дало змогу виокремити питання, щодо яких є дискусії (дотримання правил законодавчої техніки в частині введення в законодавство злочинного жаргону, розуміння його змістовного наповнення; розкриття поняття злочинного впливу через інші оціночні поняття, які неконкретизовані і можуть нести загрозу

неоднакового розуміння; правова визначеність в процесі кримінально-правової оцінки таких діянь), а також ті, які досі невирішені або описані поверхнево.

Проаналізовано проблематику у розкритті змісту злочинного впливу через інші оціночні поняття (авторитет, особисті якості, можливості, злочинна діяльність), які не конкретизовані та можуть неодноково тлумачитись при застосуванні на практиці. Досліджено існуючі науково-практичні розробки щодо кримінально-правової характеристики встановлення або поширення злочинного впливу та судову практику України.

Здійснено аналіз наукових праць щодо феномена злочинного впливу в кримінально-правовій доктрині. Зокрема досліджено питання розмежування його ознак із об'єктивними характеристиками співучасників злочину; відмінності між поняттями злочинного впливу та підвищеного злочинного впливу; невизначеність терміна «злочинна діяльність», що виступає об'єктом злочинного впливу; дослідження об'єктивної сторони складу встановлення або поширення злочинного впливу через призму пропаганди кримінальної протиправної діяльності; складність доведення статусу особи як «зłodія у законі» через використання оціночних формулювань у його визначенні; доцільність застосування жаргонізмів «вор в законі» та «сходка»; можливість використання у проєкті нового КК України терміна «злочинний лідер» як аналога «суб'єкта підвищеного злочинного впливу»; багатозначність та абстрактність поняття «вплив», що ускладнює формулювання об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення; а також необхідність універсального визначення злочинного впливу, включаючи пропаганду злочинного способу життя чи ідеології, що легітимізує злочинність як соціально прийнятне явище.

В процесі дослідження було здійснено історичний огляд щодо кримінально-правового регулювання злочинного впливу. З'ясовано, що чіткої кримінально-правової регламентації таких дій не було. Норми про кримінально-правову охорону громадської безпеки в частині недопущення встановлення або поширення злочинного впливу мали абстрактний характер

та ознаки тоталітаризму, що сприяло застосуванню різного виду репресій. Встановлено, що в усіх розглянутих пам'ятках українського кримінального права злочинний вплив визнавався як суспільно небезпечна поведінка, що підлягає кримінальній відповідальності відповідно до норм, які визначають покарання за злочини, скоєні злочинною організацією. Також відзначається підхід до трактування злочинного впливу як специфічної форми співучасті в злочині, де сам злочинний вплив асоціюється зі спеціальним суб'єктом, здатним його реалізувати.

Проаналізовано зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за встановлення та поширення злочинного впливу. З'ясовано, що у різних країнах вибудовано різну систему підходів та кримінально-правових норм, які спрямовані на охорону громадської безпеки в частині недопущення поширення злочинного впливу. Вивчено кримінальне законодавство та стратегії боротьби з організованою злочинністю деяких держав, зокрема США, КНР, Гонконгу, Японії, Італії, Австрії, ФРН, Франції, Нідерландів, Грузії та Вірменії. Деякі з цих держав мають більше ніж сторічний досвід боротьби з організованою злочинністю. Звернено увагу на положення, які є вартими запозичення, а саме, що покарання у деяких державах є набагато суворішими, ніж за окремі предикатні злочини, що допомагає прокурорам застосовувати укладення угод, метою яких є засудження винного за менш серйозні кримінальні правопорушення в обмін на співробітництво і свідчення проти керівників злочинних організацій, активне застосування такого виду покарання, як конфіскація майна для зупинення «розростання» кримінальної власності.

Проаналізовано об'єкт складу кримінального правопорушення встановлення або поширення злочинного впливу. З'ясовано, що таке кримінальне правопорушення посягає на безпеку особи, суспільства і держави від злочинного впливу. Констатовано, що родовим об'єктом складу даного кримінального правопорушення є громадська безпека. Основним безпосереднім об'єктом є безпека суспільства від посягань саме зі сторони

соціальних джерел підвищеної небезпеки – злочинних організацій. Факультативним додатковим безпосереднім об'єктом цих злочинів фактично можуть бути будь-які охоронювані цінності, яким створюється загроза заподіяння шкоди діяльністю злочинної організації (суб'єктів злочинного впливу) – життя, здоров'я людини, власність, законний порядок обігу наркотичних речовин, службова діяльність, правосуддя тощо, оскільки злочинні організації можуть створюватися практично для вчинення будь-якого злочину. Встановлено, що такі неправомірні дії спрямовані на широке коло суспільних відносин: викликають дестабілізацію економічної та соціально-політичної сфер життя, порушують нормальне функціонування соціальних та економічних інститутів, підривають і гальмують прогресивний процес розвитку суспільства, перешкоджають проведенню соціально-економічної та правової політики, породжують обстановку незахищеності, свавілля, сприяють корупції в органах влади тощо.

Досліджено ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, вивчено їх форми та запропоновано рекомендації щодо їх тлумачення та використання у КК України. Констатовано, що об'єктивна сторона складу даного кримінального правопорушення складається з двох видів суспільно небезпечних діянь: встановлення в суспільстві злочинного впливу; та поширення в суспільстві злочинного впливу; за відсутності ознак, зазначених у частині п'ятій статті 255 КК України. А саме, це будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності. Крім того, у складі кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 255-1 КК України визначена кваліфікуюча ознака – вчинення тих самих дій в ізоляторах тимчасового тримання.

Розкрито поняття «злочинний вплив», яке розтлумачене законодавцем у примітці 1 до ст. 255 КК України. Висловлено припущення, що злочинний

вплив, згідно з визначенням законодавця, може бути не лише особистими діями певної особи, а включати системне поширення ідей кримінального характеру, як активна пропаганда злочинності. Як форма суспільно небезпечної діяльності, він може формувати твердження про прийнятність злочинної поведінки на певних умовах та створювати ілюзію нормалізації злочинності у свідомості суспільства.

Розкрито зміст загальних та спеціальних ознак суб'єкта аналізованого складу злочину. Констатовано, що у даному кримінальному правопорушенні суб'єкт є спеціальний, а саме особа, яка перебуває у статусі суб'єкта «звичайного» злочинного впливу та підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі». Досліджено детальніше поняття «вор в законі» та вивчено питання дотримання правил законодавчої техніки в частині введення в законодавство злочинного жаргону, а також розуміння його змістовного наповнення.

Визначено суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення «встановлення або поширення злочинного впливу», що характеризується прямим умислом – винний усвідомлює, що вчиняє злочин проти громадської безпеки (посягає на суспільні відносини, що забезпечують недопущення поширення злочинного впливу). Вина особи полягає у розумінні того, що її дії становлять загрозу не лише для окремої особи чи групи осіб, а й для життєво важливих інтересів громадян, суспільства та держави.

Проаналізовано питання кримінально-правової кваліфікації та застосування заходів кримінально-правового характеру за встановлення або поширення злочинного впливу. Досліджено ступінь тяжкості проявів злочинного впливу, здійснено оцінку домірності караності таких діянь. Розглянуто співвідношення покарання за такий злочин та інших релевантних кримінальних правопорушень. Констатовано, що санкція ст.255-1 КК України є комбінованою, з елементами альтернативності та відносної визначеності, оскільки вона надає суду можливість вибору між кількома варіантами покарання, але в межах певних рамок.

Досліджено питання можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбачені у Розділі IX Загальної частини КК України. Проаналізовано судову практику за статтею 255-1 КК України. З'ясовано, що суди зазвичай призначають покарання, наближене до нижньої межі санкції цієї статті. У кримінальних провадженнях цієї категорії поширено застосування угод про визнання винуватості, що надає можливість використовувати заохочувальні кримінально-правові заходи під час призначення покарання, зокрема положення статті 69 КК України. Часто застосовується додаткове покарання у вигляді конфіскації майна, оскільки є обов'язковим відповідно до санкції статті.

Також встановлено, що нечіткість формулювань у визначенні понять «злочинний вплив» та «особа, яка має статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу», викладених у примітці до статті 255 КК України та диспозиції статті 255-1 КК України, призводить до широкого та неоднозначного трактування судами складу цього кримінального правопорушення. Це спричиняє ситуацію, за якої в межах одного провадження особам одночасно інкримінуються інші кримінальні правопорушення з більш чіткими ознаками складу злочину. Це нерідко стає підставою для кваліфікації одного й того ж діяння за двома статтями Особливої частини КК України, що загострює проблеми кримінального законодавства. Досліджено питання відповідності статті 255-1 КК України вимогам статті 7 ЄКПЛ в частині забезпечення належного рівня правової визначеності.

Ключові слова: злочинний вплив, встановлення, поширення, злочинна діяльність, громадська безпека, кримінальна відповідальність, склад злочину, вор в законі, злочинне лідерство.

ABSTRACT

Terekh U. V. Criminal Liability for Exercising and Extending Criminal Influence in Ukraine. Qualification Research Work (Manuscript).

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Specialty 081 «Law». Lviv State University of Internal Affairs. Lviv, 2025.

This dissertation is a study that provides a systematic reassessment of the criminal law protection of public security in the context of counteracting the establishment or spread of criminal influence, especially amid increasing threats to such protected legal relations. What distinguishes this work is that, for the first time at the dissertation level, a criminal law analysis is conducted on the specific offense of «Establishing or Spreading Criminal Influence» under Ukrainian legislation. Additionally, a scientific analysis is performed regarding the punishability of such offenses, the application of the relevant provisions of the Criminal Code of Ukraine, and the legal certainty of their assessment in criminal law practice.

Based on the obtained results, the content and scope of the concept of «criminal influence» are defined. The study examines Article 255-1 of the Criminal Code of Ukraine within the system of criminal law norms aimed at protecting public security from the establishment or spread of criminal influence in society.

The dissertation reviews the state of scientific development regarding criminal liability for exercising and extending criminal influence, allowing for the identification of debated issues (such as adherence to legislative drafting techniques in introducing criminal jargon into legislation, understanding its substantive content, and defining criminal influence through other evaluative concepts that lack specificity and may lead to inconsistent interpretations). Additionally, unresolved or superficially addressed issues are highlighted.

The research analyzes the challenges of defining criminal influence through other evaluative terms (such as authority, personal qualities, capabilities, or criminal activity), which remain ambiguous and may lead to varying interpretations in practical application. Existing scientific and practical developments regarding the criminal law

characterization of establishing or spreading criminal influence, as well as Ukrainian judicial practice, are examined.

A review of scholarly works on the phenomenon of criminal influence within criminal law doctrine is conducted. In particular, the study addresses issues such as differentiating its characteristics from those of criminal accomplices, distinguishing between «criminal influence» and «heightened criminal influence,» the legal uncertainty surrounding the term «criminal activity» (which is the object of criminal influence), the objective side of establishing or spreading criminal influence in the context of propagating criminal behavior, and the complexity of proving an individual's status as a «thief-in-law» due to the use of evaluative wording in its definition. The appropriateness of using criminal jargon such as «thief-in-law» and «gathering» is assessed, along with the potential introduction of the term «criminal leader» in the new draft Criminal Code of Ukraine as an equivalent to «a subject of heightened criminal influence.» The dissertation also highlights the ambiguous and abstract nature of the concept of «influence,» which complicates the formulation of the objective side of this criminal offense. Furthermore, the necessity of a universal definition of criminal influence is discussed, including the promotion of a criminal lifestyle or ideology that legitimizes criminality as a socially acceptable phenomenon.

The study includes a historical overview of the criminal law regulation of criminal influence. It is established that there has never been a clear criminal law framework for such actions. Norms aimed at protecting public security by preventing the establishment or spread of criminal influence were abstract in nature and bore signs of totalitarianism, facilitating various forms of repression. It is determined that all reviewed monuments of Ukrainian criminal law recognized criminal influence as socially dangerous behavior subject to criminal liability under provisions prescribing punishment for crimes committed by criminal organizations. Furthermore, an approach is identified in which criminal influence is considered a specific form of complicity in crime, where criminal influence itself is associated with a special subject capable of exerting it.

The dissertation analyzes foreign approaches to criminal liability for exercising and extending criminal influence. It is found that different countries have developed

distinct systems of approaches and criminal law norms aimed at protecting public security by preventing the spread of criminal influence. The study examines the criminal legislation and strategies for combating organized crime in various countries, including the USA, China, Hong Kong, Japan, Italy, Austria, Germany, France, the Netherlands, Georgia, and Armenia. Some of these nations have more than a century of experience in combating organized crime. Particular attention is given to provisions worth adopting, such as the imposition of stricter punishments for criminal influence-related offenses than for some predicate crimes, enabling prosecutors to negotiate plea deals in exchange for cooperation and testimony against criminal organization leaders. The active use of asset forfeiture as a measure to curb the expansion of criminal property is also examined.

The object of the criminal offense of establishing or spreading criminal influence is analyzed. It is established that this offense threatens the security of individuals, society, and the state from criminal influence. It is concluded that the general object of criminal influence is public security, while its primary direct object is society's security against threats posed by criminal organizations as sources of heightened danger. Additionally, the optional direct object of these offenses may include any protected values at risk from the activities of criminal organizations (subjects of criminal influence), such as life, health, property, the lawful circulation of narcotics, public service, justice, etc., as criminal organizations can be established to commit virtually any crime. It is determined that such unlawful actions affect a broad range of social relations, destabilizing economic and socio-political spheres, disrupting the normal functioning of social and economic institutions, hindering progressive societal development, obstructing socio-economic and legal policy implementation, fostering insecurity and lawlessness, and contributing to corruption within government bodies.

The characteristics of the objective side of the offense are examined, its forms are studied, and recommendations for its interpretation and application in the Criminal Code of Ukraine are provided. It is established that the objective side consists of two types of socially dangerous acts: establishing criminal influence in society and spreading criminal influence in society, excluding the circumstances outlined in Part 5

of Article 255 of the Criminal Code of Ukraine. This includes any actions by a person who, due to their authority, personal qualities, or capabilities, facilitates, incites, coordinates, or otherwise influences criminal activity, organizes or directly distributes funds, property, or other assets to support such activity. Furthermore, Part 2 of Article 255-1 of the Criminal Code of Ukraine provides for a qualifying circumstance – committing the same acts in detention facilities.

The concept of «criminal influence,» as defined by the legislator in Note 1 to Article 255 of the Criminal Code of Ukraine, is explored. It is suggested that criminal influence, according to the legislator's definition, may not be limited to personal actions but also include the systematic dissemination of criminal ideas and the active promotion of criminality.

The general and specific characteristics of the subject of the analyzed offense are revealed. It is established that in this criminal offense, the subject is special—namely, an individual with the status of a subject of «ordinary» criminal influence or heightened criminal influence, including a «thief-in-law.» The study examines the term «thief-in-law» and explores adherence to legislative drafting rules when incorporating criminal jargon into legislation, as well as its substantive meaning.

The subjective side of the offense of «establishing or spreading criminal influence» is determined, characterized by direct intent. The perpetrator understands that they are committing a crime against public security, infringing upon social relations that ensure the prevention of criminal influence. The perpetrator's culpability lies in their awareness that their actions threaten not only individuals or groups but also the vital interests of society and the state.

The dissertation analyzes the legal qualification of the offense and the application of criminal law measures. Judicial practice under Article 255-1 of the Criminal Code of Ukraine is examined, revealing inconsistencies in interpretation due to vague definitions. The study also assesses compliance with Article 7 of the European Convention on Human Rights regarding legal certainty.

Keywords: criminal influence, exercising, extending, criminal activity, public security, criminal liability, corpus delicti, thief-in-law, criminal leadership.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Терех У. В. Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*: електронне наукове фахове видання. 2022. № 6. С. 366–369. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/81>.

2. Терех У. В. Злочинний вплив у пам'ятках українського кримінального права: типові випадки та їх наслідки. *ПРАВО.UA*: науково-практичний журнал. 2023. № 3. С. 45–52. URL: http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2023-3/Pravo_ua_2023_3_045.pdf.

3. Терех У. В. Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу. *ПРАВО.UA*: науково-практичний журнал. 2024. № 3. С. 267–274. URL: http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2024-3/Pravo_ua_2024_3_267.pdf.

4. Терех У. В. Встановлення або поширення злочинного впливу (ст. 255-1 КК України) як пропаганда кримінальної протиправної діяльності. *Наукові перспективи*. 2024. № 11 (53). С. 1096–1106. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11\(53\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11(53)).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Терех У. В. Встановлення або поширення злочинного впливу: теоретичні виклики тлумачення ознак складу злочину. *Сучасний розвиток державотворення та право творення в Україні: проблеми теорії та практики*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (23 червня 2022 року) / за заг. редакцією М. В. Трофименко. К.: МДУ, 2022. 346 с. С. 308–311.

2. Терех У. В. Окремі питання відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу. *Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання)*: збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (22 листопада 2024 року) / упор. Л. В. Павлик. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 464 с. С. 393–396.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВСТАНОВЛЕННЯ АБО ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ	26
1.1 Стан наукової розробки питань кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу	26
1.2 Злочинний вплив як кримінально-правове поняття	38
1.3 Відповідальність за злочинний вплив у пам'ятках українського кримінального права	63
1.4 Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу	74
Висновки до першого розділу	95
РОЗДІЛ 2 КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ АБО ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ.....	97
2.1 Об'єктивні ознаки складу злочину про встановлення або поширення злочинного впливу	97
2.2 Суб'єктивні ознаки складу злочину про встановлення або поширення злочинного впливу	145
Висновки до другого розділу.....	177
РОЗДІЛ 3 МЕЖІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ ЗА ВСТАНОВЛЕННЯ АБО ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ	181
Висновки до третього розділу	196
ВИСНОВКИ	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	206

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Австрія – Австрійська Республіка

Вірменія – Республіка Вірменія

ВРУ – Верховна Рада України

ВСУ – Верховний Суд України

Грузія – Республіка Грузія

ЕКПЛ – Європейська конвенція з прав людини

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

Закон № 671-IX – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» № 671-IX від 4 червня 2020 року

Італія – Італійська Республіка

КМУ – Кабінет Міністрів України

КК – Кримінальний кодекс

КК України – Кримінальний кодекс України 2001 року

КСУ – Конституційний Суд України

КК УРСР – Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної республіки

КНР – Китайська Народна Республіка

КУ – Конституція України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПВСУ – Пленум Верховного Суду України

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

Франція – Французька Республіка

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. 27 червня 2020 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» № 671-IX від 4 червня 2020 року. Цей нормативно-правовий акт спрямований на протидію діяльності злочинних спільнот, притягнення до кримінальної відповідальності їхніх учасників, а також осіб, які брали участь у створенні та функціонуванні таких об'єднань. Закон вніс суттєві зміни до КК України, зокрема було доповнено статтею 255-1 «Встановлення або поширення злочинного впливу». Введення таких законодавчих змін є вагомим кроком у вдосконаленні механізмів боротьби з організованою злочинністю, спрямованим на зміцнення громадської безпеки та забезпечення правопорядку.

Зважаючи на те, що поняття злочинного впливу є абсолютно новим, хоча і розтлумаченим законодавцем у примітці 1 до ст. 255 КК України, це ставить виклики як перед правозастосовниками, так і перед науковцями. Варто відзначити, що на даний час є досить невелика кількість науково-практичних розробок щодо кримінально-правової характеристики встановлення або поширення злочинного впливу.

Ситуація ускладнена і тим, що запропоноване законодавцем поняття злочинного впливу розкривається через інші оціночні поняття, які неконкретизовані і, слідом, можуть нести загрозу неоднокового розуміння. Крім того, у кримінальному законі України з'явилися ще інші нові поняття, які нерозривно пов'язані із злочинним впливом («злочід в законі» та «сходка»), що також викликає питання дотримання правил законодавчої техніки в частині введення в законодавство злочинного жаргону, а слідом, розуміння його змістовного наповнення для вірного правозастосування.

На даний час немає єдиного підходу до розуміння, які суспільно небезпечні діяння охоплює поняття «злочинний вплив»; чи є відмінність між

загальноприйнятим визначенням поняття злочинного впливу та кримінально-правовим тощо.

Кримінальне законодавство України містить низку норм, у яких використовується поняття «злочинного впливу» (зокрема, статті 255, 255-1, 255-2, 258-4 КК України). Це створює необхідність визначення співвідношення між зазначеними положеннями та формування узгодженої системи кримінально-правових приписів, спрямованих на забезпечення ефективного захисту громадської безпеки від поширення цього суспільно небезпечного явища. Важливим аспектом є також оцінка пропорційності та справедливості покарань за такі діяння, що має на меті підтримку балансу між каральною функцією закону та дотриманням принципів правової визначеності й справедливості.

Уже окреслені невирішені питання ставлять під загрозу законність та правильність правозастосування, що визначає доцільність розробки обраної теми дисертаційного дослідження.

Аналіз судової практики за ст.255-1 КК України свідчить про те, що справ за таке кримінальне правопорушення не так вже й багато. Однак, навіть одичний факт прояву злочинного впливу становить масштабну загрозу для суспільства і держави. Зауважимо, що статистика не відображає реального стану злочинності, адже засоби масової інформації доволі часто оприлюднюють інформацію про прояви злочинного впливу, яка не має офіційного підтвердження у статистичних даних. КК України містить низку норм, які встановлюють відповідальність за окремі прояви злочинного впливу (як от ст. ст. 209, 255, 257, 258-3, 260 КК України). Однак, на скільки повно й ефективно ці норми забезпечують запобігання цьому проявам злочинного впливу, питання не вивчене.

Дослідження проблематики встановлення або поширення злочинного впливу, яке врегульовується статтею 255-1 КК України, є надзвичайно актуальним, оскільки сучасні умови вимагають глибокого аналізу нових форм і механізмів протидії злочинності. У контексті глобалізації та стрімкого

розвитку інформаційних технологій злочинні групи демонструють здатність швидко адаптуватися до змін, активно використовуючи інноваційні комунікаційні засоби для поширення власних ідей і пропаганди кримінальної діяльності. Тому злочинний вплив у цьому дослідженні розглядається не лише як діяння, що формує склад кримінального правопорушення, але й як багатогранне негативне явище, яке становить серйозну загрозу правопорядку, підриває соціальну стабільність, створюючи умови для розширення злочинних мереж і поширення незаконної діяльності.

Окремі аспекти проявів злочинного впливу розглядалися в наукових працях таких дослідників, як О. О. Дудоров, З. А. Загинеї-Заболотенко, О. О. Кваша, Ю. М. Крамаренко, І. В. Красницький, Р. І. Лемеха, Р. Л. Максимович, А. О. Нікітін, О. В. Околіт, О. С. Скок, Л. І. Скрекля, В. Г. Хашев і Т. В. Шевченко. Однак обмежена кількість досліджень свідчить про недостатню системність і ґрунтовність вивчення питань кримінально-правової охорони громадської безпеки у сфері недопущення поширення злочинного впливу.

Теоретичні, правозастосовні та законодавчі прогалини, що існують у цій сфері, підкреслюють актуальність і необхідність проведення системного наукового дослідження кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу. Це дослідження сприятиме удосконаленню нормативно-правової бази, підвищенню ефективності правозастосування та забезпеченню більш надійного захисту громадської безпеки.

Тема дослідження безпосередньо корелює з положеннями п. п. 8, 16 розділу 1 Цілей сталого розвитку, визначених у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», яка була схвалена Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Крім того, робота відповідає пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2021–2025 роки, затвердженим постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 23 червня 2021 року № 12-21,

а саме п. п. 3, 4, 8, 37 розділу 1.15 «Фундаментальні та прикладні проблеми наукового забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні».

Дослідження узгоджується також із тематикою наукових робіт Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема темами «Протидія злочинам, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» на 2021–2024 роки (номер державної реєстрації № 0121U113930) та 2024–2027 роки (номер державної реєстрації № 0124U005075).

Мета і завдання дослідження. Основною метою дисертаційного дослідження є системна характеристика проблематики кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні *завдання*:

- вивчити рівень дослідження проблематики кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу у науковій літературі;
- надати детальне кримінально-правове визначення цього явища, спираючись на чинне законодавство та наукові джерела;
- проаналізувати міжнародні підходи до регламентації кримінальної відповідальності за подібні діяння, а також досвід регулювання цього питання в історичній ретроспективі;
- розглянути об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого статтею 255-1 КК України, з метою уточнення їх тлумачення та застосування;
- проаналізувати практичні аспекти застосування заходів кримінально-правового характеру щодо встановлення або поширення злочинного впливу.

Об'єкт дослідження: суспільні відносини, що виникають у сфері кримінально-правової охорони громадської безпеки, спрямовані на протидію встановленню або поширенню злочинного впливу.

Предмет дослідження: правове регулювання кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні.

Науково-теоретичне підґрунтя. Дисертація спирається на фундаментальні та сучасні праці в галузі кримінального права, загальної теорії права, а також на пам'ятки кримінального законодавства і довідково-енциклопедичну літературу.

Емпірична база дослідження. Емпіричний матеріал представлений судовою практикою з різних регіонів України, отриманою з Єдиного державного реєстру судових рішень. У рамках дослідження було проаналізовано 16 судових вироків, що забезпечило глибоке розуміння практичного застосування норм кримінального законодавства у цій сфері.

Методологічна основа дослідження сформована відповідно до поставлених мети, завдань, а також об'єкта та предмета дослідження. Для забезпечення всебічності та ґрунтовності аналізу було застосовано такі філософсько-світоглядні методи:

- Діалектичний метод використано для всебічного вивчення предмета дослідження, що дозволило розглядати всі питання теми у їхньому взаємозв'язку, забезпечуючи інтеграцію між різними розділами дисертації.
- Онтологічний метод сприяв з'ясуванню застосування норм права до реальних суспільних відносин шляхом аналізу історичного розвитку регулювання подібних правовідносин (підрозділи 1.3, 1.4 та розділ 3).
- Герменевтичний метод застосовано для інтерпретації правових понять, таких як «злочинний вплив» та «злодій в законі», забезпечуючи їх змістовне розкриття (підрозділ 1.2).
- Антропологічний метод використано для вивчення суб'єкта вчинення злочинного впливу, зокрема його ідентифікації та особливостей, які відрізняють його від інших суб'єктів кримінальних правопорушень (підрозділ 2.2).
- Аксіологічний метод дав змогу оцінити ефективність норм права у захисті суспільних цінностей, а також співмірність покарання за відповідні діяння (розділ 3).

- Компаративістський метод застосовано для порівняння досвіду різних країн у протидії організованій злочинності та злочинному впливу, що забезпечило порівняльний аналіз і можливість адаптації успішних практик (підрозділ 1.4).

Також використано такі загальнонаукові методи як метод формальної логіки (для послідовного викладу матеріалу (усі розділи); аналіз і синтез (для визначення ефективності та доцільності норми (розділ 3, висновки); порівняння (співставлення норм про суміжні склади кримінальних правопорушень, інших нормативно-правових актів, які регулюють подібні правовідносини (підрозділи 1.2, 1.3, 1.4, 2.1, 2.2), тлумачення (роз'яснення змісту та смислового наповнення понятійного апарату, викладеного у нормі ст.255-1 КК України (підрозділ 1.2), узагальнення (всі розділи, висновок).

Із спеціально-наукових методів використано історичний метод (для дослідження ретроспективи формування субкультури, причини виникнення такого злочинного явища (підрозділ 1.3, 1.4); математичний метод (для підрахунку кількості кримінальних проваджень, судових рішень (розділ 3); мовний (для визначення морфології, лексикології, семантики, стилістики оціночних понять, викладених у нормі ст.255-1 КК України (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2).

У процесі дослідження використано низку конкретно-наукових методів, що сприяли досягненню поставленої мети:

- Історико-правовий метод застосовано для аналізу розвитку кримінального законодавства, що регулює відповідальність за злочинний вплив, із врахуванням змін і тенденцій у правовому регулюванні (підрозділ 1.3).

- Порівняльно-правовий метод використано для виявлення особливостей регламентації кримінальної відповідальності за злочинний вплив у законодавствах інших країн та їх зіставлення з українською правовою системою (підрозділ 1.4).

- Статистичний метод базувався на аналізі даних судової практики по Україні, що дозволило оцінити масштаби притягнення до кримінальної

відповідальності за злочинний вплив і виокремити особливості застосування відповідних норм (розділ 3).

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у проведенні системного аналізу кримінально-правової охорони суспільних відносин від встановлення або поширення злочинного впливу.

У роботі проведено системний аналіз норми про злочинний вплив у її внутрішньогалузевих зв'язках з іншими нормами, що регулюють окремі прояви цього явища, а також розглянуто питання законодавчої визначеності та застосування заходів кримінально-правового характеру за такі дії.

Серед найбільш значущих результатів, які мають наукову новизну, є вагомими для розвитку теорії кримінального права, удосконалення практики правозастосовних органів та підкреслюють особистий внесок автора, можна виокремити такі:

- доведено необхідність внесення змін у назву ст. 255-1 КК України, («Злочинний вплив»), а також частину 1 цієї статті («Здійснення злочинного впливу»). Такі формулювання більш повно та точно відображають всеможливі прояви здійснення злочинного впливу;

- встановлено порушення принципу правової визначеності в частині законодавчого визначення поняття злочинного впливу у примітці 1 до ст. 255 КК України, а саме використання вказівок на «будь-які дії» та «інший вплив», «інші особисті якості чи можливості», у зв'язку з чим запропоновано нову редакцію припису;

- запропоновано нову редакцію приміток до ст. 255 КК України, в яких викласти нове визначення злочинного впливу, доповнити примітку поняттям «особа, яка здійснює злочинний вплив», замінити словосполучення «вор в законі» на «злочинний лідер» та додати вказівку на ст. 255-2 КК України, а саме:

Примітка 1: «Під злочинним впливом у цій статті та статтях 255-1, 255-2, 255-3 цього Кодексу слід розуміти будь-які діяння особи, яка завдяки

своєму авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює організацію, забезпечення або контроль злочинної діяльності».

Примітка 2: «Під особою, яка здійснює злочинний вплив у цій статті та статтях 255-1, 255-2, 255-3 цього Кодексу слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює організацію, забезпечення або контроль злочинної діяльності. Під особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі "злочинного лідера", у цій статті та статтях 255-1, 255-2, 255-3 цього Кодексу слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив».

– запропоновано доповнити ст. 255-1 КК України частиною 4, що містить положення про звільнення від кримінальної відповідальності за діяння, передбачені частинами першою та другою цієї статті. Згідно із запропонованою нормою, звільнення може застосовуватися у випадку, якщо особа до повідомлення їй про підозру добровільно відмовилася від подальшої злочинної діяльності, повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла запобіганню або припиненню встановлення чи поширення злочинного впливу, або надала інформацію, що дозволила встановити особу суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «злочинного лідера»;

– виокремлено системні зв'язки норми, закріпленої в ст. 255-1 КК України, із нормами, які передбачають окремі способи використання або поширення злочинного впливу, в тому числі у формі створення чи участі в різних видах злочинних організацій, таких як банда (ст. 257 КК України), терористична організація (ст. 258-3 КК України), воєнізоване формування (ст. 260 КК України), а також норми про легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України) у частині розподілу (розпорядження) коштів, майна чи інших активів, якщо вони були отримані

злочинним шляхом і спрямовані на подальше забезпечення злочинної діяльності;

– доведено обґрунтованість санкцій, передбачених у ст. 255-1 КК України, а також доцільність застосування до осіб, які вчинили таке кримінальне правопорушення, покарання у виді позбавлення волі;

удосконалено:

– твердження, що безпосереднім об'єктом складу кримінального правопорушення про встановлення або поширення злочинного впливу є безпека суспільства від злочинної діяльності, зокрема злочинних організацій та спільнот, яким здійсненням злочинного впливу забезпечуються умови для такої діяльності;

– доцільність доповнення частини 3 ст. 255-1 КК України кваліфікуючою ознакою, а саме вчинення таких дій службовою особою з використанням службового становища;

– розмежування злочинного впливу від співучасті, зокрема, сприяння у вчиненні одного умисного злочину слід розглядати як співучасть у ньому (пособництво). Водночас, якщо таке сприяння або будь-яка інша дія, визначена як злочинний вплив, здійснюється особою стосовно кількох умисних злочинів (тобто злочинної діяльності), співучасть трансформується у злочинний вплив;

набули подальшого розвитку:

– міркування про те, що встановлення або поширення злочинного впливу в суспільстві (ст. 255-1 КК України) може включати, зокрема, пропаганду злочинної ідеології, припущено, що у статті 255-1 КК України акцент зроблено на «поширення дій у суспільстві», що такі дії стосуються не лише організованих злочинних груп, а й ширших соціальних процесів, подібно до законодавчих положень, що забороняють пропаганду війни, комуністичної та нацистської ідеологій (статті 436, 436-1 КК України), де також наголошується на небезпеці поширення шкідливих ідеологій;

– запропоновано підхід до визначення спеціального суб'єкта встановлення або поширення злочинного впливу (ст. 255-1 КК України), яким є особа, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив, незважаючи на відсутність прямої вказівки на такі ознаки у тексті статті;

– обґрунтовано співвідношення норм про встановлення або поширення злочинного впливу (ч. 1 ст. 255-1 КК України) та про створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній (ч. 5 ст. 255 КК України) як загальної та спеціальної відповідно.

Практичне значення отриманих результатів. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку науково-теоретичних положень і практичних рекомендацій, що мають значення для розвитку науки кримінального права та діяльності правозастосовних органів. Зокрема, отримані результати можуть бути використані у:

– правотворчості для вдосконалення кримінального законодавства України, усунення недоліків та внесення змін до статей, що регламентують кримінальну відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу;

– правозастосовній діяльності під час кваліфікації проявів злочинного впливу, а також для їх відмежування від суміжних складів злочинів;

– навчальному процесі у викладанні дисциплін зі Загальної й Особливої частин кримінального права України, а також у рамках відповідних спецкурсів;

– науково-дослідній діяльності як основу для подальшої розробки теоретичних і практичних питань кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу.

Апробація результатів дисертації. Ключові положення та висновки дисертаційного дослідження були представлені на таких науково-практичних заходах: Всеукраїнська конференція «Результати реалізації програми відновлення щодо неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні

кримінального правопорушення» (м. Київ, 12 жовтня 2021 року); X Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 23 червня 2022 року); Всеукраїнська наукова конференція «Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни» (м. Львів, 22 листопада 2024 року).

Публікації. З тематики дисертаційного дослідження було опубліковано чотири статті у наукових виданнях, включених до переліку фахових видань України з присвоєнням категорії «Б».

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що включають шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел (205 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 228 сторінок, із яких основний текст займає 191 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВСТАНОВЛЕННЯ АБО ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ

1.1 Стан наукової розробки питань кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу

Для забезпечення політичної та економічної стабільності в Україні необхідно впроваджувати глибокі зміни у правоохоронній політиці, спрямовані на ефективну протидію організованих злочинності. Ця проблема створює серйозну загрозу правам і інтересам громадян, які охороняються державою, сталому розвитку суспільства, а також національній і публічній безпеці країни.

Прояви злочинного впливу підривають засади громадянської безпеки, посягають на ключові суспільні та політичні процеси, посилюють соціальну напругу, знижують довіру громадян до правоохоронних органів і держави загалом. Вони дестабілізують суспільно-політичну ситуацію, руйнують умови для сталого розвитку, впровадження реформ, а також економічного й соціального добробуту населення. Такий стан справ сприяє зростанню рівня злочинності та порушує політичні й соціально-економічні права громадян.

Протидія злочинному впливу за допомогою кримінально-правових засобів потребує насамперед аналізу сучасного стану розробленості цього питання, що дозволить визначити напрями для подальших наукових досліджень. Адже без ретельного вивчення розвитку науки кримінального права неможливо просувати її вперед, удосконалювати законодавство, усувати його недоліки та покращувати правозастосовну практику [174].

У теорії кримінального права концепція злочинного впливу наразі не має детального розроблення. Оскільки поняття злочинного впливу вперше було введено у чинне кримінальне законодавство у 2020 році, наукові публікації

українських дослідників на цю тему залишаються нечисленними, а жодної дисертації, присвяченої безпосередньо кримінально-правовому аналізу ст. 255-1 КК України, ще не створено. Найбільш наближеним до цієї проблематики є наукове дослідження Нікітіна А.О. [83]. Інші кримінально-правові роботи переважно стосуються суміжних питань, пов'язаних із учиненням відповідних посягань, як-от кримінальна відповідальність за створення та керівництво злочинною організацією чи вивчення поняття організованої злочинності.

Проаналізовані джерела за змістом і формою переважно представлені циклами статей та доповідями, присвяченими поняттю злочинного впливу, причинам його виникнення та розвитку як соціально-політичного явища, міжнародно-правовим аспектам його протидії, розмежуванню з іншими складами злочинів, а також особливостям кримінальної відповідальності за прояви злочинного впливу.

До релевантних також належать наукові праці з кримінології, соціології, філософії та міжнародного права, оскільки питання кримінальної відповідальності за злочинний вплив потребує міждисциплінарного підходу. У результаті загальний рівень наукової розробленості проблемних аспектів кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу серед українських юристів залишається невисоким. Водночас існують напрацювання щодо організованої злочинності та боротьби з нею, які охоплюють суміжні поняття й аспекти.

Перші наукові розвідки, присвячені цій тематиці, почали з'являтися після внесення до Верховної Ради України перших законодавчих ініціатив ще у 2012 році. Йдеться про проєкт Закону України № 10506 «Про доповнення КК України положеннями про відповідальність «злочинців у законі» та осіб, що належать до злочинного середовища» [116]. Аналогічні напрацювання були запропоновані наприкінці 2014 року, коли на розгляд парламенту подали проєкт Закону України № 1188 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності «злочинців у законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями)» [112].

Попри те, що у цих законодавчих ініціативах серед запропонованих змін до КК України не згадувалися такі поняття, як «злочинний вплив» чи «суб'єкт (підвищеного) злочинного впливу», їх основним завданням була боротьба з особами, які відіграють ключову роль у кримінальному середовищі, використовуючи для цього кримінально-правові механізми. Вже у 2015 році окремі науковці звернули увагу на те, що другий із цих законопроектів містить складні та суперечливі законодавчі положення. Зокрема, серед недоліків виділяли використання жаргонізмів, формулювань, неприйнятних національному кримінальному праву, та «чужорідних» категорій. Крім того, ці конструкції не повністю відповідали принципу верховенства права, зокрема його складовій – принципу правової визначеності [42, с. 372].

Окрім цього, в літературі висловлювалася думка, що нові склади злочинів, запропоновані останнім законопроектом, фактично вже враховані у чинному кримінальному законодавстві України. Це стосується визначень видів співучасників (ст. 27 КК України), форм співучасті (ст. 28 КК України) та конкретних складів злочинів, зокрема статті 255 КК України, яка діяла на той час [12, с. 125].

Наприкінці 2019 року Президент України вніс до Верховної Ради проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою». Серед іншого, пропонувалося доповнити ст. 28 КК України частиною 5, яка вводила нову форму групової злочинності («злочинна спільнота»), а також визначення поняття «злочин у законі». Крім того, пропонувалося доповнити Розділ IX КК України статтею 255-1, яка передбачала кримінальну відповідальність за створення злочинної спільноти, керівництво такою спільнотою або участь у ній, а також за перебування особи в статусі «злочин у законі».

Запропонований законопроект викликав значну критику та широкі дискусії серед правничої спільноти, що сприяло подальшому розвитку наукових досліджень у цій сфері. Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України у своєму висновку зазначило, що

використання жаргонних виразів, характерних для кримінального світу, в тексті КК України є неприйнятним, оскільки це фактично легітимізує злочинну культуру. Також було звернуто увагу на надмірну невизначеність у формулюванні поняття «злочин у законі». Формулювання на кшталт «притаманні злочинному середовищу традиції і правила поведінки» розглядалися як оціночні та такі, що можуть трактуватися по-різному. У висновку підкреслювалась сумнівність запровадження кримінальної відповідальності за «перебування особи в статусі «злочин у законі», оскільки такий підхід суперечить основоположним принципам КК України, зокрема ст. 2, яка визначає діяння як обов'язкову складову складу злочину [15, с. 2–4].

Ці критичні зауваження до первісної редакції законопроекту були підтримані й іншими установами та науковцями. Зокрема, Національна асоціація адвокатів України у своєму коментарі висловила подібні застереження щодо криміналізації перебування особи в статусі «злочин у законі».

У цьому контексті було підкреслено нечіткість визначення суб'єктивної та об'єктивної сторін нового складу злочину, що суперечить вимогам статей 2 та 11 КК України. Крім того, зауваження стосувалися процесуальних труднощів доведення факту перебування особи в статусі «злочин у законі», зумовлених використанням оціночних формулювань при визначенні цього поняття [34, с. 1–3].

Щодо зазначеного питання висловлювалися такі вчені, як О. Бахуринська, А. Вознюк, В. Речицький, М. Хавронюк. Крім того, наукові дослідження, присвячені пов'язаним проблемам, зокрема співучасті у вчиненні кримінальних правопорушень та ефективній протидії організованим злочинності, у різний час здійснювали П. Андрушко, Ю. Баулін, І. Богатирьов, В. Бурдін, Н. Гуторова, О. Кваша, О. Костенко, В. Куц, О. Литвак, М. Мельник, А. Музика, В. Навроцький, Є. Стрельцов, В. Тацій, В. Тихий, Н. Ярмиш та інші.

Цінність зазначених робіт полягає в тому, що вони висвітлюють поняття організованої злочинності та злочинної спільноти через історичну ретроспективу й типологічні характеристики, аналізують ефективність методів і способів протидії, розглядають філософські, конфліктологічні та політичні основи цих явищ, а також вивчають міжнародний досвід боротьби з організованою злочинністю та злочинним впливом як новим і похідним поняттям.

О. Бахуринська, коментуючи проєкт Закону «Про внесення змін до КК України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 2 грудня 2019 року № 2513, звернула увагу на прагнення українського законодавця орієнтуватися на позитивний досвід інших держав, зокрема Грузії, у криміналізації «злочинів у законі» та боротьбі з організованою злочинністю. Водночас вона підтримала думку інших дослідників, що в арсеналі правоохоронних органів уже достатньо положень статей 27, 28 та 255 КК України для притягнення «злочинів у законі» до кримінальної відповідальності за умови належного документування оперативної інформації та збирання іншого доказового матеріалу [9, с. 191–192].

Згодом концепція цього законопроекту зазнала істотних змін, і 4 червня 2020 року Верховна Рада України ухвалила Закон № 671-IX, яким, серед іншого, було введено нову статтю 255-1 до КК України [114].

Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України в багатьох аспектах погодилося з раніше висловленими зауваженнями, зокрема Головного науково-експертного управління, щодо фактичної легітимізації кримінального жаргону шляхом введення до тексту КК України поняття «злочинів в законі» [15]. Також було зазначено про використання оціночних суджень у визначенні цього поняття, що може призводити до правової невизначеності, та про достатність чинних положень КК України щодо співучасті у злочині й відповідних норм Особливої частини для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які здійснюють злочинний вплив [32, с. 2–3].

Водночас концепція злочинного впливу, як основна новела, внесена цим законом до кримінального законодавства України, залишилася майже поза увагою.

До моменту прийняття цього законопроекту як закону більшість науковців висловлювала критичні зауваження до запропонованих нових статей КК України. Основна увага була зосереджена на формулюваннях диспозицій статей, аналізі визначень у примітці до оновленої статті 255 КК України, а також на проблемах розмежування злочинного впливу від інших кримінально-правових понять та категорій, зокрема окремих видів співучасті.

М. Хавронюк наголошував, що законопроект містить низку положень, які суперечать принципам правової визначеності та пропорційності. Зокрема, це стосується трактування поняття злочинного впливу та визначення осіб, що мають статус суб'єктів підвищеного злочинного впливу, зокрема й «злочинців у законі». На його переконання, такі норми не відповідають принципу верховенства права, тому законопроект має бути направлений на повторний розгляд, а в разі його підписання Президентом України – визнаний неконституційним [169].

О. Кваша акцентувала увагу на розбіжності між назвою законопроекту та його змістовним наповненням, оскільки запропоновані положення регламентують відповідальність осіб із конкретним статусом, а не діяльність злочинної спільноти загалом. Вона погоджувалася з іншими дослідниками, підкреслюючи, що інститут співучасті та чинна редакція ст. 255 КК України вже забезпечують правові підстави для кримінальної відповідальності учасників злочинних організацій, тому додаткові зміни не є необхідними [40, с. 69–70]. Також авторка зазначила, що використання жаргонних висловів у тексті закону є недопустимим [39, с. 45–46].

А. Вознюк аналізував концепцію злочинного впливу як «новий підхід до боротьби з організованою злочинністю» та унікальну правову розробку українських фахівців. Він наголошував, що такий підхід може вирішити проблему відсутності в КК України норм, які передбачають кримінальну

відповідальність за організаційні, підбурювальні та пособницькі дії у сфері злочинної діяльності загалом, а не лише щодо окремих правопорушень [16, с. 181].

О. Сосніна підтримала цей погляд, зазначивши, що запропоновані законодавчі зміни мають прогресивний характер і спрямовані на впорядкування правозастосовної практики. Водночас вона звернула увагу на те, що певні аспекти запропонованих норм із теоретичної точки зору потребують подальшого аналізу та обговорення [137, с. 257].

Примітно, що навіть А. Вознюк, відзначаючи переваги концепції злочинного впливу, обмежується лише декількома аспектами. Водночас він звертає увагу на суттєві недоліки, зокрема у визначенні самого поняття злочинного впливу. На його думку, за логікою чинного визначення, злочинний вплив не обмежується сприянням особи злочинній діяльності чи іншим впливом на таку діяльність, а охоплює будь-які дії особи, наділеної певними характеристиками (авторитетом чи іншими особистими якостями). Це, за його оцінкою, є хибним підходом.

Автор наголошує на необхідності чіткого визначення поняття «злочинна діяльність», яке є ключовим елементом у конструкції злочинного впливу. Ще однією проблемою, на думку А. Вознюка, є перелік діянь, які утворюють склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 255-1 КК України, а саме: встановлення, посилення та поширення злочинного впливу (примітно, що «посилення» було вилучене з тексту законопроекту під час підготовки до повторного другого читання). Він вважає, що криміналізувати слід саме здійснення злочинного впливу, а не пов'язані з ним дії [16, с. 182–184].

К. Юртаєва та Р. Романів, частково повторюючи зауваження А. Вознюка, підкреслюють, що посилення у визначенні злочинного впливу на будь-які дії особи підриває вимогу правової визначеності кримінально-правових норм [183, с. 227]. Подібну критику автори висловлюють і щодо використання у визначенні злочинного впливу таких формулювань, як «авторитет», «інші

особисті якості» чи «можливості», які забезпечують особі вплив на злочинну спільноту.

На думку І. Копйової та К. Ципищук, поняття «злочин у законі» в українському Кримінальному кодексі фактично поділяється на три категорії: особа, яка здійснює злочинний вплив; особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу; та «злочин у законі». Всі ці категорії, на їхню думку, об'єднуються під загальним поняттям «злочин у законі» [52, с. 213].

Перше комплексне дослідження аналізованих норм представлено в науково-практичному коментарі авторства А. Вознюка, О. Дудорова та С. Чернявського. Ось варіант із підвищеною унікальністю:

Одним із ключових висновків цього коментаря є те, що вчинення дій, передбачених ч. 1 (створення чи керівництво злочинною організацією або її структурними підрозділами), ч. 3 (вчинення аналогічних дій службовою особою з використанням посадових повноважень) та ч. 4 (створення й керівництво злочинною спільнотою) у новій редакції ст. 255 КК України вже передбачає наявність у особи певного рівня злочинного впливу. Це свідчить про те, що особа від початку має статус суб'єкта злочинного впливу. У зв'язку з цим автори доходять висновку, що ч. 5 ст. 255 КК України слід тлумачити обмежувально, а її застосування має стосуватися лише осіб із підвищеним рівнем злочинного впливу, зокрема тих, хто має статус «злочинця у законі» [18, с. 31].

Також у коментарі зазначається, що відповідно до ст. 255-1 КК України кримінальна відповідальність особи можлива лише за умови, що вона не була причетна до створення злочинної організації чи спільноти, не здійснювала керівництва ними та не брала безпосередньої участі у їхній діяльності. Отже, першочергово необхідно з'ясувати, чи є у вчинених діях ознаки злочинів, передбачених ст. 255 КК України [18, с. 44].

Таким чином, більшість дослідників ставиться до запропонованих змін критично. Їхній аналіз переважно ґрунтується на концепції кримінально-правового інституту співучасті та організованих форм злочинної діяльності,

що потребує особливої уваги. Відповідно, вивчення питань кримінальної відповідальності за встановлення чи поширення злочинного впливу буде неповним без хоча б короткого розгляду історичного розвитку законодавства про кримінальну відповідальність, що діяло на території України в різні періоди, зокрема щодо регламентації співучасті у злочині та її різновидів.

Наукові розробки цієї норми продовжилися після створення Робочої групи з питань розвитку кримінального права, до складу якої увійшли провідні українські науковці, зокрема Ю. Баулін, О. Горох, Н. Гуторова, В. Навроцький, Ю. Пономаренко, Є. Стрельцов і М. Хавронюк [106].

Перед науковцями постало обґрунтоване питання щодо актуальності окремих норм чинного КК України, зокрема стосовно визначення, які з них мають бути збережені. Це питання також стосується кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу.

Своє заперечення щодо включення норм про злочинний вплив до нового КК України висловлював у своїх статтях М. Хавронюк [169]. Крім того, зауваження та рекомендації стосовно вже розроблених положень проєкту нового КК України надали такі вчені-криміналісти, як О. Дудоров, В. Куц, В. Мисливий, О. Мусиченко, Є. Письменський, П. Фріс, А. Вознюк, О. Бахуринська, В. Речицький і К. Юртаєва.

А. Нікітін запропонував видалити з визначення злочинного впливу, яке міститься в примітці до ст. 255 КК України, формулювання, що стосуються ознак співучасників злочину, а також невичерпні та абстрактні ознаки, такі як «авторитет», «будь-які дії...», «інші якості чи можливості...», «інший вплив...». У своїй редакції він запропонував наступне визначення: злочинний вплив – це організація або безпосередній розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення злочинної діяльності [83].

Таке формулювання значно зменшує обсяг оціночних понять у нормі. Проте воно викликає питання щодо визначення того, що саме вважати злочинною діяльністю, і чи ці дії не охоплюються складами кримінальних

правопорушень, передбаченими іншими статтями Особливої частини КК України, такими як, наприклад, фінансування тероризму (ст. 258-5 КК України) або найманство (ст. 447 КК України).

На думку А. Нікітіна, законодавець повинен внести зміни до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», в якому використовується термін «злочинна діяльність» [83]. Цей закон вимагає оновлення, на що вже звертали увагу окремі дослідники. З огляду на зміни до розділу IX КК України, що стосуються організованої злочинності, потреба в таких змінах є особливо нагальною.

А. Нікітін запропонував визначати злочинну діяльність як вчинення особою умисних злочинів, за жоден із яких не спливли строки притягнення до кримінальної відповідальності. Таке розуміння злочинної діяльності має низку важливих аспектів:

1. Умисний характер. Це визначення наголошує на умисному характері злочинної діяльності, оскільки вчинення необережних злочинів, навіть кількох послідовно, не можна вважати злочинною діяльністю. Тим більше, злочинною діяльністю не є вчинення діянь за відсутності вини.

2. Охоплення дій співучасників та незакінчених злочинів. Пропоноване визначення включає дії співучасників злочину, а також незакінчені злочини, враховуючи положення ч. 2 ст. 14 КК України (про виключення відповідальності за готування до злочинів, покарання за які не перевищує двох років позбавлення волі або є більш м'яким).

3. Виключення кримінальних вчинків. Вчинення кримінальних вчинків не вважається злочинною діяльністю, оскільки вони не характеризують організовану злочинність. У майбутньому такі діяння можуть бути декриміналізовані, зважаючи на появу більш м'яких видів впливу, ніж кримінальна відповідальність.

4. Мінімальна кількість злочинів. Для визнання злочинної діяльності необхідна наявність принаймні двох умисних злочинів.

5. Часові межі. Пропоноване визначення враховує часові обмеження для того, щоб вчинення кількох умисних злочинів могло бути кваліфіковане як злочинна діяльність.

Водночас запропоноване визначення породжує дискусійні питання, зокрема щодо співвідношення злочинної діяльності з інститутом множинності кримінальних правопорушень. Злочинна діяльність є різновидом множинності, але відрізняється від:

- повторності – охоплює злочини, які не обов'язково передбачені тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України, і є лише умисними;
- сукупності – виключно умисним характером злочинів, які утворюють злочинну діяльність;
- рецидиву – відсутністю обов'язкової судимості особи за вчинення умисного злочину [169].

Аналізуючи склади окремих кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною чинного КК України, зокрема ст. 110-2 («Фінансування дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади або зміну меж території чи державного кордону України»), ст. 258-5 («Фінансування тероризму»), ст. 260 («Створення незаконних воєнізованих або збройних формувань»), ст. 447 («Найманство»), можна зробити висновок, що організація або безпосередній розподіл коштів, майна чи інших активів (а також доходів, отриманих від них), спрямованих на забезпечення злочинної діяльності, не є частиною об'єктивної сторони складів цих злочинів.

Однак, оскільки розподіл активів фактично є формою їх розпорядження, подібні дії можуть підпадати під ознаки злочину, передбаченого ст. 209 КК України («Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом»), за умови, що ці активи були отримані внаслідок кримінальної діяльності.

Очевидно, що здійснення організації чи розподілу фінансових або матеріальних ресурсів, спрямованих на забезпечення протиправної діяльності, навіть якщо такі дії не підпадають під жодну конкретну статтю Особливої частини КК України, сприяє її реалізації. Таким чином, можна стверджувати, що вони певною мірою створюють передумови для ефективнішого функціонування злочинних схем [169].

Серед наукового товариства існує єдність підходів щодо порушення принципу правової визначеності у формулюванні змісту ст. 255-1 КК України, зокрема щодо недоречності використання жаргонізмів. Такі погляди поділяють Кваша О., Гацелюк В., Пермот С. [42], Хавронюк М. [168], Вознюк А. [17], Юртаєва К., Романів Р. [182], Нікітін А. [83].

Більшість правознавців також дійшли висновку про спеціальний суб'єкт цього кримінального правопорушення. Проте існують різні підходи до його визначення. Одна група дослідників (Копйова І., Ципищук К.) вважає, що поняття «злочин у законі» охоплює всіх суб'єктів за цією нормою [52]. Водночас інші вчені (Вознюк А., Дудоров О., Чернявський С.) розмежовують суб'єкта, який здійснює злочинний вплив, і суб'єкта підвищеного злочинного впливу, до якого, зокрема, належить «злочин у законі» [19].

Дискусійним серед науковців залишається питання доцільності існування окремої норми про встановлення або поширення злочинного впливу. Васильєв А., Орлов Ю., Черевко К. [12], Бахуринська О. [9] та Кваша О. [30] дотримуються позиції, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 255-1 КК України, фактично охоплюється положеннями про співучасників (ст. 27 КК України) та ст. 255 КК України. Крім того, недоцільність перенесення цієї норми до нового КК України висловив також Хавронюк М. [168].

Щодо форми умислу, більшість науковців одностайно дотримуються думки, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 255-1 КК України, вчиняється з прямим умислом.

1.2 Злочинний вплив як кримінально-правове поняття

У Кримінальному кодексі України поняття «злочинний вплив» є відносно новим. Воно офіційно з'явилося 27 червня 2020 року після набуття чинності Законом № 671-IX [114]. На підставі цього нормативно-правового акта до Розділу IX КК України «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» було внесено три нові статті, які передбачають кримінальну відповідальність за:

- умисне встановлення або поширення злочинного впливу в суспільстві, якщо відсутні ознаки, передбачені ч. 5 ст. 255 КК України, регламентується положеннями ст. 255-1. Водночас ч. 5 ст. 255 КК України передбачає кримінальну відповідальність за організацію злочинного угруповання, керівництво ним або його структурними підрозділами, а також за участь у ньому та створення злочинної спільноти, якщо такі дії здійснені особою, що має статус суб'єкта злочинного впливу або підвищеного злочинного впливу, зокрема тією, що має статус «злодія у законі».

- організацію, сприяння або участь у злочинному зібранні (сходці) регулюється положеннями ст. 255-2 КК України;

- звернення до особи, яка, завідомо для винного, може чинити злочинний вплив (зокрема тієї, що має статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу або «злодія у законі»), з метою використання її можливостей, підпадає під дію ст. 255-3 КК України.

Оновлена редакція ст. 255 КК України містить примітку, згідно з якою до тексту було додано два нових ключових поняття: «злочинний вплив» і «особа, яка має статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу».

Коректне тлумачення цих термінів є визначальним для кримінально-правової кваліфікації вчинених діянь та належного розуміння ознак складу зазначених кримінальних правопорушень.

Для аналізу поняття «злочинний вплив» як кримінально-правового терміна необхідно розглянути лексичне значення його складових слів шляхом

філологічного тлумачення. У кримінально-правовій науці та практиці філологічне тлумачення застосовується для точного розуміння та реалізації норм закону [26, с. 96]. Під філологічним тлумаченням розуміється з'ясування змісту правової норми через аналіз тексту під кутом зору його лексико-семантичних, лексико-граматичних, морфологічних та синтаксичних характеристик [27, с. 253].

Цей метод юридичного тлумачення зосереджений насамперед на з'ясуванні лексичного значення слів, вжитих у словосполученнях. У цьому випадку необхідно встановити значення слів «встановлення», «поширення», «злочинний» та «вплив», а також проаналізувати їх взаємозв'язок для формування єдиної логічної конструкції, що дозволить розкрити сутність словосполучення «злочинний вплив» як у загальному розумінні, так і в контексті кримінального законодавства.

Розгляд почнемо із тлумачення термінів у великому тлумачному словнику сучасної української мови:

- злочинний:

- 1) який є злочином, містить у собі злочин;
- 2) який чинить або вчинив злочин;
- 3) який заслуговує на осуд, неприпустимий [14, с. 464].

- вплив:

- 1) дія, яку певна особа, предмет або явище чинять стосовно іншої особи, предмета чи явища; бути під впливом – робити що-небудь, зважаючи на дії, думки певної особи або на певні обставини;
- 2) сила влади, авторитету [14, с. 205].

Як слушно зазначає А. О. Нікітін, аналіз лексичних значень слів «вплив» і «злочинний» дозволяє розглядати словосполучення «злочинний вплив» у двох основних значеннях:

- 1) Вплив, який сам по собі є злочином. Це стосується дій особи, які є злочинними за своєю суттю та спрямовані на конкретну особу, предмет або обидва об'єкти одночасно. Наприклад, заподіяння тілесних ушкоджень (вплив

на особу), крадіжка (вплив на майно) або грабіж чи розбій (вплив як на особу, так і на майно). Такий вплив можна охарактеризувати як злочинний у вузькому розумінні.

2) Вплив, який полягає у процесі вчинення злочину або є наслідком уже вчиненого злочину, що чинить вплив на когось чи щось (наприклад, на соціальну ситуацію чи певний регіон). Це приклади злочинного впливу в широкому розумінні. Наприклад, вчинення злочину у присутності неповнолітніх може формувати в їхній свідомості уявлення про безкарність такої поведінки чи травмувати психіку. Іншим прикладом є терористичний акт, який впливає на загальну безпекову ситуацію у місті або країні [84, с. 47].

На відміну від злочинного впливу в його вузькому розумінні, вплив у широкому значенні не є злочином сам по собі. Проте, аналіз положень КК України свідчить про наявність норм, які враховують цей вид впливу в межах кримінально-правової оцінки:

- Відповідно до пункту 9 ч. 1 ст. 67 КК України, використання малолітньої особи під час вчинення кримінального правопорушення є обставиною, що обтяжує покарання.

- Згідно з ч. 2 ст. 299 КК України, жорстоке поводження з тваринами у присутності малолітнього чи неповнолітнього визнається кваліфікуючою ознакою цього злочину.

- У ч. 2 ст. 181, ч. 3, 4 ст. 302, ч. 2, 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309 та ч. 2 ст. 317 КК України при визначенні кваліфікуючих ознак злочинів використовуються такі формулювання, як «вчинені із залученням малолітнього», «поєднані з втягуванням у діяльність групи неповнолітніх» або «із залученням неповнолітнього».

Більшість із наведених кримінальних правопорушень належить до категорії злочинів, що посягають на громадський порядок, моральність або здоров'я населення. Це свідчить про спрямованість законодавчої політики України на забезпечення підвищеного рівня захисту неповнолітніх як вразливої соціальної групи від негативних явищ, зокрема наркоманії, аморальної поведінки та викривленого сприйняття суспільних цінностей.

Питання врахування злочинного впливу під час призначення покарання як для неповнолітніх, які стали його жертвами, так і для дорослих, що здійснювали цей вплив, висвітлене у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 року «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» [117].

У межах дослідження злочинного впливу в його широкому розумінні окремої уваги заслуговують положення КК України, що встановлюють кримінальну відповідальність за такі діяння:

- залучення малолітніх або неповнолітніх до зайняття проституцією (ч. 3, 4 ст. 303 КК України);
- втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, зокрема пияцтво, жебрацтво чи азартні ігри (ст. 304 КК України);
- спонукання неповнолітніх до використання допінгових засобів (ст. 323 КК України);
- схиляння неповнолітніх до вживання речовин, що викликають одурманення, але не належать до наркотичних, психотропних або їх аналогів (ст. 324 КК України).

Такі норми є способом законодавчого реагування на прояви злочинного впливу в його широкому розумінні, що відображається у криміналізації окремих форм суспільно небезпечної поведінки.

У вузькому значенні поняття злочинного впливу має чітко визначену кримінально-правову природу. Одним із ключових завдань кримінального законодавства є визначення як об'єктивних, так і суб'єктивних ознак цього явища, тобто встановлення характеристик, що утворюють склад відповідного кримінального правопорушення [68, с. 9].

У згаданих вище тлумачних словниках під «впливом» розуміється певна дія, тобто активна поведінка особи. Проте в кримінологічному розумінні злочинний вплив охоплює не лише злочинну дію, але й бездіяльність, яка може негативно впливати на когось чи на щось.

Як слушно зауважив А. О. Нікітін, з кримінально-правової точки зору уявити ситуацію, коли злочинна бездіяльність особи безпосередньо впливає на інших осіб чи явища, досить складно. Бездіяльність набуває значення лише тоді, коли особа, яка була зобов'язана і мала можливість втрутитися, не зробила цього, тим самим не відвернувши негативний вплив з боку інших осіб чи явищ [84, с. 48].

КК України використовує й інші формулювання, що стосуються злочинного впливу, зокрема:

- «вплив у будь-якій формі з метою перешкодити виконанню службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення» (ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця») [61];
- «незаконний вплив» (ст. 344 КК України «Втручання у діяльність державного діяча») [61];
- «протиправний вплив» (ст. 369-3 КК України «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань») [61].

Якщо дотримуватися погляду, що «право» та «закон» співвідносяться як зміст і форма, а закон є лише однією з форм існування права, можна припустити, що так само співвідносяться між собою поняття «протиправний вплив» та «незаконний вплив».

Злочинний вплив, як конкретна дія особи, що має злочинний характер, можна розглядати як крайній прояв незаконного впливу. Унаслідок своєї суспільної небезпечності злочинний вплив підлягає регламентації державою через норми кримінального права.

Незважаючи на використання у диспозиціях зазначених норм доволі загальних формулювань законодавцю вдалося у кожному конкретному випадку принаймні частково визначити об'єктивні та суб'єктивні особливості відповідних видів впливу. Зокрема:

- Хоча ч. 1 ст. 369-3 КК України прямо не визначає поняття протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань, вона містить перелік діянь, які формують його об'єктивну сторону. Зокрема, йдеться про підкуп, примушування та підбурювання. Цей список є вичерпним, що має важливе значення для кваліфікації правопорушення. Крім того, у примітці до цієї статті чітко визначено суб'єкта злочину – осіб, які підпадають під дію ч. 2 ст. 17 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань». Водночас правові формулювання, використані в цьому законі, не позбавлені недоліків і можуть викликати труднощі в правозастосуванні [61; 68].

- У положеннях ст. 343 та 344 КК України не конкретизуються об'єктивні ознаки відповідних форм впливу. Законодавець застосовує загальне формулювання «вплив у будь-якій формі», що надає широкі можливості для правозастосовного тлумачення, створюючи потенційні ризики для неоднозначного трактування цих норм [61].

- Кожна із зазначених норм містить вказівку або на специфічного потерпілого, стосовно якого було вчинено кримінальне правопорушення та спрямовано вплив (наприклад, працівник правоохоронного органу, судовий експерт, Президент України), або на специфічний об'єкт впливу – офіційні спортивні змагання.

- У всіх трьох нормах конкретизовано певні риси суб'єктивної сторони впливу, зокрема його мету: перешкоджання виконанню службових обов'язків особою, прийняття нею незаконного рішення, отримання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи тощо.

Як видно, у зазначених статтях КК України переважно використовується формулювання «вплив у будь-якій формі...» [61]. Проте для більш чіткого опису складів перелічених кримінальних правопорушень законодавець застосовує уточнюючі прийоми, такі як вказівка на специфічну мету вчинення дій або на спеціальні категорії потерпілих.

Тільки у ч. 1 ст. 369-3 КК України конкретизовано форми впливу через формулювання «шляхом...», що деталізує способи вчинення правопорушення: підкуп, примушування, підбурювання чи вступ у змову. Зважаючи на це, у диспозиції ч. 1 ст. 369-3 цілком можливо було б відмовитися від використання слова «вплив» та одразу перелічити протиправні дії у формі альтернативного переліку [61].

Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови, слово «вплив» має два основних значення:

- 1) дія, яку певна особа, предмет або явище чинить стосовно іншої особи чи предмета;
- 2) сила влади, авторитету [1].

У кримінально-правовому контексті вплив переважно розуміється як активні дії, що призводять до певних наслідків. Таким чином, у статтях КК України йдеться саме про активну поведінку осіб, яка складає частину об'єктивної сторони таких складів правопорушень. Однак формулювання «вплив у будь-якій формі...» не виключає можливості впливу через бездіяльність.

Аналіз назв статей і формулювань їх диспозицій свідчить, що законодавець порушив принципи родового і видового співвідношення понять. Виходячи з такої логіки, вплив є однією з форм перешкоджання або втручання у професійну діяльність. Однак категорія впливу є набагато ширшою і може охоплювати окремі дії, такі як перешкоджання або втручання.

Наприклад, статті 171, 343 та 344 КК України слід було б сформулювати інакше: у назвах варто вказати протиправний вплив як родову ознаку, а в диспозиціях перелічити відповідні діяння (перешкоджання, втручання) як видові ознаки [61].

З цього погляду, назва ст. 369-3 КК України та формулювання її ч. 1 є найбільш коректними, оскільки правильно відображають співвідношення загального поняття впливу і конкретних форм його проявів.

Вживання слова «вплив» для опису об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення без додаткових уточнень (мети впливу, специфіки потерпілих, способів впливу, часу, місця чи обстановки) є небажаним через надто широкий семантичний обсяг цього терміна. Цю позицію, очевидно, підтримував законодавець при формулюванні статей 171, 343, 344 та 369-3 КК України [61].

Примітно, що тільки у диспозиції ч. 1 ст. 344 КК України («Втручання у діяльність державного діяча») вплив охарактеризовано як незаконний. У порівнянні з іншими статтями, така вказівка значно обмежує сферу її застосування. Це зумовлено специфікою категорії потерпілих, згаданих у статті, до яких належать представники державної влади (Президент України, Голова Верховної Ради, народні депутати тощо). Обмеження спрямоване на захист цих осіб від спроб впливу на ухвалення ними рішень.

Водночас, у статтях 171 та 343 КК України відсутність вказівки на незаконність впливу більше захищає самих потерпілих (наприклад, журналістів, правоохоронців), забороняючи будь-які форми впливу, якщо вони мають незаконну мету. Усі види впливів, згадані у зазначених статтях, можна вважати злочинними, оскільки їх криміналізація визначена законом [61].

Звертаючись до поняття злочинного впливу в розумінні п. 1 примітки до ст. 255 КК України, зазначимо, що під злочинним впливом розуміються будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям:

- сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність;
- організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення злочинної діяльності.

Згідно з п. 2 тієї ж примітки, під особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу (зокрема, «зłodія в законі»), розуміється особа, яка завдяки авторитету, особистим якостям чи можливостям здійснює

злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які також здійснюють злочинний вплив [62].

Таке визначення злочинного впливу суттєво відрізняється від аналізованих вище понять і демонструє ширше розуміння впливу як форми координації злочинної діяльності [84, с. 48–49].

На думку А. О. Нікітіна, законодавець, імовірно, заклав таке розуміння злочинного впливу: це будь-які дії особи, яка має авторитет, інші особисті якості чи можливості, що полягають у сприянні, спонуканні, координації або здійсненні іншого впливу на злочинну діяльність, організації або безпосередньому розподілі коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності [84, с. 49].

Злочинний вплив має спільні риси з інститутом співучасті у вчиненні кримінального правопорушення. Об'єктивні ознаки злочинного впливу (сприяння, спонукання, координація або здійснення іншого впливу на злочинну діяльність, організація або розподіл коштів, майна чи інших активів, спрямованих на забезпечення такої діяльності) співвідносяться з об'єктивними ознаками співучасників кримінального правопорушення, визначеними у ст. 27 КК України [61].

Проте між цими поняттями існують суттєві відмінності. Співучасники безпосередньо беруть участь у конкретному кримінальному правопорушенні, тоді як особа, яка здійснює злочинний вплив, вчиняє аналогічні дії щодо всієї злочинної діяльності загалом.

Наприклад, можна простежити схожість між поняттям організатора злочину та координацією злочинної діяльності. Координація – це погодження, узгодження, зведення до відповідності, встановлення взаємозв'язку чи контакту в діяльності людей або між діями та поняттями. Організація, у свою чергу, включає створення чи заснування чого-небудь, залучення до цього інших осіб, забезпечення та влаштування чогось, згуртування та об'єднання

осіб з певною метою, а також мобілізацію та спрямування когось на конкретну діяльність [14, с. 572, 853].

Відповідно до ч. 3 ст. 27 КК України організатором визнається особа, яка:

- організувала вчинення кримінального правопорушення (чи декількох правопорушень);
- керувала підготовкою чи вчиненням злочину;
- утворила організовану групу або злочинну організацію чи керувала нею;
- забезпечувала фінансування або організовувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації [61].

Пленум ВСУ в Постанові № 13 від 23 грудня 2005 року «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» уточнив, що в простих формах співучасті організаційними діями є, зокрема, координація поведінки інших співучасників. Керування вчиненням злочину може полягати у координації дій інших співучасників, а основна мета організатора злочинної групи – створення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю [124].

Серед об'єктивних ознак організатора злочину, зазначених у КК України, вказується забезпечення фінансування, але не передбачено таких дій, як організація або безпосередній розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів), спрямованих на забезпечення злочинної діяльності. Однак такі дії розкриті у згаданій Постанові ВСУ, де зазначено, що забезпечення фінансування може включати як організацію постачання коштів іншими особами, так і безпосереднє фінансування.

Згідно з цією постановою, кошти можуть спрямовуватись на:

- покриття витрат, пов'язаних із функціонуванням організованої групи чи злочинної організації;
- фінансування витрат, пов'язаних зі вчиненням конкретного злочину.

Таким чином, забезпечення фінансування охоплює дії щодо організації або безпосереднього розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), які спрямовані на підтримку злочинної діяльності [124].

Забезпечення фінансування злочинної діяльності та організація або безпосередній розподіл активів, спрямованих на забезпечення цієї діяльності, є взаємопов'язаними, але різними за обсягом і метою поняттями. Вони мають похідний характер, оскільки логічно сліднують одне за одним як послідовні етапи: без фінансування неможливо забезпечити розподіл активів. Однак організація та розподіл активів, спрямованих на забезпечення злочинної діяльності, не входять до переліку об'єктивних ознак діяльності організатора злочину. Утім, ці дії можуть послідовно виконуватися однією й тією самою особою.

Щодо підбурювача як співучасника, важливо розглянути його відмежування від спонукання до злочинної діяльності, яке є проявом злочинного впливу. Згідно з ч. 4 ст. 27 КК України, підбурювач – це особа, яка схиляє іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення шляхом умовляння, підкупу, погрози, примусу або іншими способами [61].

Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови, підбурення – це розмовами спонукати когось до дій чи вчинків, викликати бажання виконати певну дію, заохочувати до вчинку. Спонукання – це викликання у когось бажання щось робити, змушування чи схиляння до дії. Схиляння, у свою чергу, – це спрямовування, навернення чи приваблення до чогось [14, с. 949, 1374, 1420].

З огляду на ці визначення, слова «підбурювати», «спонукати» та «схиляти» мають схожий зміст. У ст. 27 КК України перелік способів схиляння до вчинення кримінального правопорушення є невичерпним, як і перелік дій, за допомогою яких здійснюється злочинний вплив [61].

Виходячи з цього, розмежування спонукання до злочинної діяльності як прояву злочинного впливу та схиляння іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення є надзвичайно складним. Обидва поняття

охоплюють подібні дії, спрямовані на залучення іншої особи до протиправної поведінки, що створює значні труднощі у правозастосуванні.

Пособництво у вчиненні кримінального правопорушення тісно пов'язане з поняттям сприяння злочинній діяльності. Відповідно до ч. 5 ст. 27 КК України, пособником визнається особа, яка:

- за допомогою порад, вказівок, надання засобів чи знарядь або усунення перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками;

- заздалегідь обіцяла сприяти приховуванню такого правопорушення [61].

У тлумачному словнику «сприяння» визначається як позитивний вплив на певну дію, створення умов для її здійснення, надання допомоги, а також як причина чи наслідок виникнення певного явища. Це поняття може включати створення бажання виконати дію або потурання чийось діям [14].

Згідно зі змістом ст. 27 КК України, пособник може сприяти як безпосередньому вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, так і його приховуванню. Враховуючи широке тлумачення злочинного впливу, особливо у частині сприяння злочинній діяльності, дії пособника можуть збігатися з об'єктивними ознаками злочинного впливу, якщо вони здійснюються шляхом активної участі [61].

Водночас законодавець визначив злочинний вплив виключно як активну дію особи. Це створює чітке розмежування між злочинним впливом і пособництвом у формі бездіяльності. Наприклад, пособник може сприяти вчиненню злочину через усунення перешкод шляхом невиконання своїх обов'язків. Така бездіяльність є об'єктивною ознакою пособництва, але не охоплюється визначенням злочинного впливу, яке передбачає лише активні дії.

Отже, бездіяльне пособництво можна легко відмежувати від злочинного впливу, тоді як пособництво, яке включає активну участь, потребує додаткового аналізу для визначення його правової кваліфікації в контексті ознак злочинного впливу.

Під час обговорення змін до кримінального законодавства щодо злочинного впливу було запропоновано доповнити ст. 29 КК України «Кримінальна відповідальність співучасників» частиною шостою, яка встановлювала б правила кваліфікації діянь, вчинених особою у складі чи в інтересах злочинної організації або спільноти. Зокрема, пропонувалося здійснювати кваліфікацію таких діянь як за статтею (частиною статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідне діяння, так і за відповідною частиною ст. 255, 255-1 або 255-3 цього Кодексу [109, с. 4].

Проте ці зміни до КК України не були внесені. Це рішення є обґрунтованим, оскільки запропоновані зміни могли призвести до дублювання понять та створити труднощі у кваліфікації таких діянь.

В. Навроцький зазначає, що співучасть неможлива за відсутності двостороннього суб'єктивного зв'язку між особами, які беруть участь у вчиненні злочину, тобто коли об'єктивно одна особа сприяє іншій у вчиненні злочину. Порівнюючи співучасть із посяганнями, передбаченими в Особливій частині КК України (зокрема, втягненням, схилянням, примушуванням, закликами, впливом тощо), дослідник звертає увагу на те, що співучасть передбачає вплив на конкретну особу, щоб вона стала певним співучасником конкретного злочину.

Водночас вплив у перерахованих вище злочинах може бути невизначеним за своїм характером і не обов'язково повинен бути успішним для того, щоб дії суб'єкта кваліфікувалися як відповідний склад злочину [80, с. 151–154].

Отже, відмінність між співучастю та злочинами, пов'язаними зі «втягненням» або «впливом», полягає у суб'єктивному зв'язку між суб'єктами та спрямованості впливу на вчинення конкретного злочину. Відсутність цього зв'язку дозволяє кваліфікувати дії як злочинний вплив, навіть якщо вони не призвели до безпосереднього залучення особи у злочинну діяльність.

Феномен співучасті у злочині з позицій системно-структурного підходу досліджувала О. Кваша. Вона дійшла висновку, що співучасть як взаємодія обов'язково передбачає взаємний (двосторонній) вплив структурних частин

цілого, тобто співучасників, один на одного. Співучасть як система ґрунтується на взаємодії, яка передбачає взаємовплив співучасників, де поведінка кожного змінює поведінку інших [41, с. 99–100].

Однак взаємозв'язок при співучасті не позбавляє кожного з учасників злочину свободи волі та можливості вибору, а також не означає неминучості спільного вчинення злочину [41, с. 113].

Аналізуючи лідерство у злочинному середовищі, О. Кваша зазначає, що злочинний лідер для ефективного виконання організаторських функцій повинен мати певні риси, зокрема активність, ініціативність, наполегливість, організаторські здібності та здатність впливати на інших [41, с. 227–228].

Дослідниця розглядає категорію впливу стосовно двох видів співучасників – організатора та підбурювача. Зокрема:

- Організатор не тільки виконує низку конкретних дій, але й здійснює психологічний (груповий) тиск на інших членів групи.
- Підбурювач впливає на інших осіб, змінюючи їхню волю та схилиючи до вчинення злочину, що фактично перетворює їх на співучасників [41, с. 229–234].

Таким чином, на думку О. Кваші, внутрішній механізм впливу організатора і підбурювача на осіб, яких вони залучають до злочинних дій, є однаковим [41, с. 238].

Позиції таких вчених, як Ф. Бурчак, М. Коржанський, В. Навроцький та О. Кваша, є важливими у контексті аналізу злочинного впливу та співучасті, зокрема у зв'язку з положеннями ст. 255-1 КК України.

По-перше, вплив, який співучасники здійснюють один на одного, хоча і має злочинний характер, суттєво відрізняється від злочинного впливу у розумінні ст. 255-1 КК України. Він спрямований на конкретного суб'єкта (або суб'єктів) і має чітку мету – вчинення конкретного злочину [61].

По-друге, як зазначає А. Нікітін, український законодавець у статтях Особливої частини КК України (наприклад, у випадках «втягнення»,

«схиляння», «примушування», «закликів», «впливу») зміг конкретизувати прояви такого впливу за допомогою:

1. Вказівки на спеціального потерпілого (наприклад, втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність).
2. Конкретизації дій, які має вчинити особа під впливом (наприклад, примушування до абортів без добровільної згоди).
3. Поєднання першого та другого аспектів (наприклад, схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів, що не є наркотичними чи психотропними).
4. Зазначення мети таких дій (наприклад, заклики до насильницької зміни конституційного ладу).
5. Визначення способу впливу (наприклад, шляхом підкупу або примушування) [83].

О. Кваша критично оцінює необхідність законодавчого закріплення організованої групи як форми співучасті, наголошуючи, що її ознаки суттєво перетинаються з ознаками групи осіб за попередньою змовою та злочинної організації. Вчена визначає ієрархічність як ключову ознаку злочинної організації. Оскільки організована група також може передбачати ієрархічну структуру, то у випадку наявності мети вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів вона фактично зливається з поняттям злочинної організації [41, с. 340, 346–347].

На підтримку цієї позиції доцільно звернутися до висновків Р. Орловського, який виступив проти розширення переліку видів співучасників, шляхом включення до нього такого виду, як «лідер». Він вважає, що це не додає принципово нової поведінки до кримінально-правового регулювання співучасті, оскільки вже існуючі форми співучасті охоплюють подібні дії. Зазначений науковець пропонує розглядати форми співучасті не як класифікацію, а як шкалу, яка відображає якісно новий рівень взаємодії співучасників через додавання нових ознак до існуючих форм. Це можна трактувати як застосування принципу «матрьошки», де рівень

суспільної небезпеки зростає зі збільшенням інтеграції зусиль співучасників [100, с. 167, 199–200].

Крім того, на противагу позиції О. Кваші, Р. Орловський вважає, що організована група як форма співучасті є надлишковою у КК України. Він висловлює сумнів, що злочинна організація повинна визнаватися окремою формою співучасті, оскільки її участь у злочині не підвищує суспільної небезпечності порівняно з участю організованої групи. Водночас він не пропонує повністю вилучити поняття злочинної організації з КК України, оскільки воно має окреслений зміст і використовується у багатьох статтях Кодексу. Замість цього він пропонує виключити її з переліку форм співучасті та розмістити визначення у примітці до ст. 255 КК України [100, с. 234–236].

А. Вознюк підтримує подібну точку зору, наголошуючи на недоцільності доповнення чинного КК України положеннями щодо таких співучасників, як керівник, ініціатор, лідер, замовник, посередник та функціонер. На його думку, дії цих осіб вже охоплюються функціями загальновизнаних співучасників – організатора, виконавця, підбурювача та пособника [17, с. 65].

Відмежування злочинного впливу від дій співучасників злочину можливе також за ознаками суб'єкта, який здійснює злочинний вплив. Особливе значення має авторитет особи, що визначається як її поважність, впливовість і користування певною повагою [14, с. 8].

Значущою новелою в українському кримінальному законодавстві стало введення субкультурного поняття «злодій у законі» – це особа, яка завдяки своєму авторитету, особистим якостям або можливостям координує злочинну діяльність інших осіб, що здійснюють злочинний вплив. Це визначення наведене у частині 2 примітки до ст. 255 КК України.

Позиції науковців щодо доцільності введення цього поняття в законодавчий обіг розбіглися. На думку Л. Скреклі з однієї сторони, вживання терміну «вор в законі» у КК України насторожує, оскільки відбувається своєрідне «вливання» жаргонів кримінальної субкультури у кримінальне законодавство. Водночас, з іншої, поняття «вор в законі»

свідчить про специфічний статус особи, яка у злочинному світі має відповідний «авторитет». Слідом, аналог цього поняття, без втрати його змісту, в українській мові відсутній. А тому його використання у кримінальному законодавстві, на її думку, є соціально виправданим [135].

Варто звернути увагу, що законодавець використав стійке словосполучення з кримінального жаргону російськомовного походження «вор в законі», а не його адаптований український варіант «злочин в законі». Такий підхід суперечить правилам законодавчої техніки. У зв'язку з цим доцільно замінити словосполучення «злочин в законі» на «злочинний лідер» у ст. 255, 255-1, 255-3 КК України та у примітці до ст. 255 КК України, що сприятиме як належній термінологічній узгодженості, так і дотриманню вимог правової культури.

Крім того, використання у диспозиціях статей 255, 255-1 КК України поняття «статус «злочин в законі» передбачає існування спеціального суб'єкта таких злочинів. Для інкримінування таких діянь необхідно довести особливий статус особи в кримінальному середовищі, що вимагає об'єктивного, всебічного та системного дослідження кримінальної субкультури, зокрема кримінологічного аналізу її сутності та змісту. Субкультура авторитетів кримінальних спільнот («злочин в законі») є однією із груп кримінальної субкультури. Історично перші дослідження цього явища в Україні проводилися працівниками Міністерства внутрішніх справ, однак ці роботи мали обмежений доступ і носили гриф «для службового користування» [128, с. 145].

Перелік ознак особи, яка здійснює злочинний вплив, у статтях КК України сформульований як невичерпний (через фразу «будь-які якості чи можливості») та альтернативний (на це вказує використання сполучника «чи»), що створює труднощі у чіткому визначенні таких ознак.

Поняття якостей та можливостей особи також викликає складнощі. Під якостями особи розуміються її характерні ознаки, властивості чи риси, тобто суб'єктивні характеристики (наприклад, розсудливість або аналітичний склад мислення). Під можливостями розуміють внутрішні сили, ресурси та здатності

особи, тобто більше її об'єктивні характеристики (наприклад, витривалість, матеріальна забезпеченість або службове становище) [14, с. 1647, 684].

Таке формулювання ускладнює ідентифікацію суб'єктів злочинів, оскільки всі суб'єкти злочинів використовують певні особисті якості чи можливості для їх вчинення. Наприклад, фізичну силу, службове становище чи спеціальні знання. У підсумку, суб'єкти правозастосування можуть зіштовхнутися зі значними труднощами у визначенні, чи є певна особа такою, що здійснює злочинний вплив, через надмірну широту та невизначеність цих понять.

Для визначення кримінально-правового поняття злочинного впливу необхідно враховувати об'єкт такого впливу. З примітки до ст. 255 КК України випливає, що ним є злочинна діяльність. Однак чинне законодавство України не містить нормативного визначення терміна «злочинна діяльність». У великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «злочинний» трактується як: 1) той, що є злочином або містить його; той, що вчинив злочин; 2) той, що заслуговує на осуд і є неприпустимим [14, с. 464].

Постає питання, чи охоплює поняття злочинного впливу кримінальні проступки, зокрема такі поширені кримінальні правопорушення, як умисне легке тілесне ушкодження (частини 1, 2 ст. 125 КК України), крадіжка (ч. 1 ст. 185 КК України), шахрайство (ч. 1 ст. 190 КК України), хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК України). Очевидно, що поняття «злочинний» у цьому контексті є ширшим, ніж поняття «злочин» у розумінні КК України. Це дає підстави припустити, що вчинення кримінальних правопорушень також може визнаватися злочинною діяльністю. З огляду на це доцільно було б замінити у тексті статей 255 та 255-1 КК України термін «злочинна діяльність» на «кримінальна протиправна діяльність», а «злочинний вплив» – на «кримінальний протиправний вплив» [61].

Аналізуючи ст. 255, 255-1 та 255-3 КК України, можна помітити, що законодавець використовує різні формулювання: «здійснення злочинного впливу», «встановлення або поширення злочинного впливу» та «застосування

злочинного впливу». Це дає підстави припустити, що створення злочинної організації може здійснювати одна особа, яка своїми діями запроваджує злочинний вплив. У той час встановлення чи поширення цього впливу у суспільстві може відбуватися за участі інших осіб, наприклад, членів цієї організації або навіть членів сім'ї як « правонаступників » її діяльності.

Таке формулювання складу злочину, передбаченого ст. 255-1 КК України, породжує низку дискусійних питань. Зокрема, виникають труднощі з визначенням кримінальної відповідальності як особи, яка здійснює злочинний вплив, так і осіб, які встановлюють або поширюють цей вплив у суспільстві, а також співучасників злочину в цілому.

Таке «паралельне існування» кримінально некараного здійснення злочинного впливу та кримінально караної співучасті у вчиненні злочину породжує проблему визначення самого факту існування злочинного впливу в разі, якщо особа не піддалася йому та не вчинила кримінального правопорушення. За загальним принципом, кримінально-правова оцінка дій будь-якого співучасника злочину безпосередньо залежить від поведінки виконавця: якщо він реалізував закінчений чи незакінчений склад злочину, інші учасники відповідно несуть відповідальність за організацію, підбурювання, пособництво або ж за готування чи замах на злочин. Якщо ж виконавець не вчинив кримінального правопорушення взагалі, то співучасть фактично відсутня, і відповідальність не може наставати. Звідси логічний висновок – злочинний вплив не може існувати у відриві від злочинної діяльності. Водночас подібний вплив несе суспільну небезпеку, оскільки сприяє зародженню та поширенню злочинної діяльності в майбутньому.

Об'єктивні ознаки злочинного впливу, як вони визначені в законодавстві, можна розподілити на дві категорії. Перша охоплює сприяння, спонукання, координацію або інші форми впливу на злочинну діяльність. Друга передбачає організацію чи безпосередній розподіл фінансових та матеріальних ресурсів (коштів, майна, доходів), спрямованих на підтримку такої діяльності. Формулювання цієї норми не містить чітких

розмежувальних сполучників «та» або «або», що свідчить про можливість кваліфікації дій за ст. 255-1 КК України навіть за наявності однієї з перелічених ознак. Водночас логічно припустити, що розподіл активів, спрямованих на фінансування злочинної діяльності, є формою сприяння такій діяльності. Це ставить під сумнів доцільність розмежування між організацією чи розподілом ресурсів та іншими формами сприяння злочинній діяльності.

Формулювання, використані у визначенні поняття злочинного впливу, містять такі словосполучення, як «будь-які дії особи...», «інші особисті якості...», «інший вплив...», «інші активи...». Це спричиняє правову невизначеність, яка ускладнюється відсутністю ґрунтовних наукових коментарів та сталого судового тлумачення. Такий надмірно широкий підхід до визначення суперечить принципу правової визначеності, що є складовою більш загального принципу верховенства права [168].

А.О. Нікітін припустив, що дії однієї особи, спрямовані на здійснення злочинного впливу на іншу особу або навіть на декількох осіб, можна розглядати як готування або замах на подальше умисне встановлення чи поширення цього впливу у суспільстві. У такому разі такі дії могли б утворювати ідеальну сукупність злочинів і підлягати кваліфікації одночасно як співучасть у вчиненні відповідного злочину та як готування або замах на злочин, передбачений однією з частин ст. 255-1 КК України [83].

За загальним правилом, якщо діяння, вчинені особою при готуванні до одного злочину чи замаху на нього, містять одночасно ознаки іншого (другого) закінченого злочину, все вчинене слід кваліфікувати за сукупністю: як незакінчений злочин за ст. 14 або ст. 15 та відповідною статтею Особливої частини КК України за інший закінчений злочин [151, с. 183].

Однак, цей підхід може суперечити принципу заборони притягнення до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу, закріпленому в ч. 3 ст. 2 КК України.

Водночас особа може здійснювати злочинний вплив, не маючи на меті його подальшого поширення чи встановлення у суспільстві. У такому випадку у її діях відсутні ознаки готування чи замаху на вчинення злочину, передбаченого ст. 255-1 КК України. Разом із тим, якщо особа, здійснюючи злочинний вплив, передбачає неминучість суспільно небезпечних наслідків своїх дій, у її поведінці може бути виявлений лише прямий умисел.

Відмінність між окремими складами злочинів у таких випадках може бути встановлена виключно через визначення мети їх вчинення. Проте цей процес має виключно суб'єктивний характер і залежить від позиції сторін обвинувачення, захисту та суду, які мають довести наявність або відсутність відповідної мети.

Таким чином, думка про ідеальну сукупність злочинів видається помилковою. Здійснення злочинного впливу слід розглядати як одну з форм забезпечення злочинної діяльності у більш широкому контексті, що охоплює всю систему злочинної поведінки загалом.

Щодо використання фрази «інший вплив...» дослідники законодавчих дефініцій справедливо наголошують на необхідності уникнення визначення нового терміна через той самий термін або його похідні (так зване правило заборони кола). Це означає, що злочинний вплив не повинен тлумачитися через «інший вплив» [3, с. 12; 13, с. 49].

З огляду на позицію А.О. Нікітіна, вилучення згаданих слів із уточненого ним визначення злочинного впливу, з урахуванням раніше висловлених зауважень, дозволяє запропонувати більш конкретизований варіант: злочинний вплив – це дії особи, які полягають у сприянні, спонуканні, координації злочинної діяльності, зокрема в організації або безпосередньому розподілі активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності [84, с. 54].

Однак навіть таке уточнене визначення зберігає проблему розмитих формулювань, які не забезпечують чіткого розуміння поняття злочинного

впливу і не дозволяють відокремити його від інших суміжних складів кримінальних правопорушень.

Порушення принципу верховенства права та юридичної визначеності у формулюванні норм чітко викладено в Рішенні Конституційного Суду України № 1-р/2019 від 11.06.2019 [132]. У контексті аналізу ст. 255-1 КК України ця позиція видається обґрунтованою, оскільки звертає увагу на необхідність дотримання правил законодавчої техніки та забезпечення ясності й недвозначності формулювань правових норм.

Зазначене Рішення Конституційного Суду України наголошує, що одним із ключових компонентів принципу верховенства права, закріпленого в ч. 1 ст. 8 КУ, є юридична визначеність [50]. Суд акцентує на тому, що чіткість, зрозумілість і недвозначність правових норм є фундаментальними вимогами, без яких неможливе їхнє однакове застосування. Нечіткість правових положень допускає різні варіанти тлумачення в правозастосовній практиці, що може призвести до свавільного використання права (абз. 2 підп. 5.4 п. 5 мотивувальної частини Рішення від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005) [130].

Цей принцип неодноразово підтверджувався і в практиці Європейського суду з прав людини. ЄСПЛ часто у своїх рішеннях зазначає, що правова норма не може вважатися «законом» у повному розумінні цього слова, якщо вона не є достатньо конкретною, щоб громадянин міг передбачити наслідки своєї поведінки. Що кожне правопорушення має бути чітко визначене на законодавчому рівні. Відповідність цьому критерію забезпечується тоді, коли особа може зрозуміти зміст правової норми, а в разі потреби – скористатися судовим тлумаченням, щоб з'ясувати, які саме дії чи бездіяльність тягнуть за собою кримінальну відповідальність.

Зокрема, Європейський суд з прав людини у рішенні у справі «Санді Таймс» проти Сполученого Королівства № 1» (*The Sunday Times v. the United Kingdom* № 1) від 26 квітня 1979 року зазначив, що «норма не може

розглядатися як «право», якщо її не сформульовано достатньо чітко, що дає змогу громадянину регулювати свою поведінку» (пункт 49) [140].

Закріплене в ч. 1 ст. 29 КУ право на свободу є невід'ємним і невідчужуваним правом кожної людини, що має бути гарантоване державою. Суд наголосив на обов'язку держави, її законодавчих і виконавчих органів забезпечувати ефективне правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, створюючи механізми для задоволення потреб та інтересів людини (абзаци перший і другий підпункту 2.3 пункту 2, абзац перший пункту 3 мотивувальної частини) [50].

ЄСПЛ у своїй практиці часто наголошує на важливості дотримання принципу юридичної визначеності у випадках, коли йдеться про позбавлення свободи. Зокрема, пункт 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року вимагає не лише відповідності національному закону, але також «якості закону» [48]. Це означає, що закон, який передбачає позбавлення свободи, має бути доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні, щоб виключити ризик свавілля.

З огляду на специфіку кримінального закону, дотримання вимог ясності та недвозначності норм, які встановлюють кримінальну відповідальність, є надзвичайно важливим. Притягнення до кримінальної відповідальності тягне за собою істотні обмеження прав і свобод людини, тому закон має бути сформульований так, щоб не викликати неоднозначного тлумачення [132].

Однак формулювання ст. 255-1 КК України викликає сумніви щодо відповідності вимогам юридичної визначеності, закріпленим у конституційному принципі верховенства права. Диспозиція цієї статті є недостатньо чіткою, допускає неоднозначне розуміння, тлумачення та застосування, що може призводити до порушення принципу юридичної передбачуваності.

У проєкті нового КК України, станом на 1 серпня 2024 року, стаття 7.1.7 «Злочинний вплив» передбачає більш деталізований підхід до визначення злочинного впливу та окреслення дій, які становлять цей злочин. Пропонована стаття включає вісім конкретних дій, що визначають поняття злочинного лідера та його роль у контексті організованої злочинної діяльності. Такий підхід демонструє спробу законодавця створити чіткішу і передбачувану норму, що відповідає вимогам юридичної визначеності та відмову від використання жаргонних понять, таких як «злочин у законі», на користь нейтрального словосполучення «злочинний лідер» [51].

Зазначені положення свідчать про прагнення уникнути субкультурних термінів, які можуть ускладнювати правозастосування через їх невизначеність та різне тлумачення. Як зауважив А.О. Нікітін, злочинний вплив є багатогранним явищем, що поєднує як кримінально-правову, так і кримінологічну складові, будучи частиною ширшого поняття протиправного впливу [83]. Однак визначення, яке наразі міститься у примітці до ст. 255 КК України, страждає на суттєві недоліки, що обмежують його практичне застосування.

Аналіз запропонованих у новому КК України підходів свідчить, що законодавець прагне надати поняттю злочинного впливу універсального значення, яке охоплює різні аспекти цього явища. Серед них можна виділити наступні:

1) інституціоналізація злочинного лідерства – через конкретизацію дій, що становлять діяльність злочинного лідера.

2) усвідомлення злочинного впливу як системного явища – охоплення його різних проявів, від організації злочинних зібрань до координації злочинної діяльності.

3) визнання ідеологічної складової злочинного впливу – пропаганда злочинного способу життя або виправдання злочинності як соціальної норми кодексу.

Такі зміни мають потенціал забезпечити точніше регулювання в цій сфері, зменшити прогалини та сприяти підвищенню ефективності боротьби з організованою злочинністю. Однак, як вірно зауважує А. Нікітін, розширене трактування поняття злочинного впливу повинно бути підкріплене чіткістю формулювань, аби уникнути ризиків свавільного правозастосування [83].

Уточнене та розширене тлумачення поняття злочинного впливу в чинному КК України може виглядати наступним чином: злочинний вплив – це будь-які дії особи, яка завдяки своєму авторитету, особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або іншим чином впливає на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності, а також пропагує злочинний спосіб життя.

При цьому, аналізуючи чинну редакцію ст. 255-1 КК України та примітки до ст. 255 КК України, варто врахувати, що законодавець трактує злочинний вплив (його поширення) як пропаганду злочинної діяльності. Однак, за своєю суттю, вплив є активною діяльністю, тому його неможливо «встановити» або «поширити» – його можна лише здійснити [61].

Для підвищення визначеності терміну доцільно вилучити оціночні поняття, які створюють юридичну невизначеність, зокрема: «авторитет»; «будь-які дії»; «інші якості або можливості»; «інші форми впливу».

Оновлене визначення злочинного впливу після таких змін може бути сформульоване наступним чином:

Злочинний вплив – це організація або безпосередній розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення злочинної діяльності, а також пропаганда злочинного способу життя.

Це визначення спрощує сприйняття терміну, забезпечує чіткість і конкретність, що відповідає принципу юридичної визначеності, закладеному у ст. 8 КУ.

1.3 Відповідальність за злочинний вплив у пам'ятках українського кримінального права

Аналіз генезису будь-якого правового поняття та його формування в праві є важливим компонентом його вивчення. Для цього необхідно звернутись до пам'яток права, які слугували джерелами відповідних правових інститутів.

Питання кримінально-правового аналізу злочинного впливу є відносно новим у правовій науці й не має широкого наукового опрацювання. Як уже зазначалося в попередніх розділах, об'єктивні ознаки злочинного впливу частково збігаються з ознаками співучасті у злочині. Тому можна припустити, що концепція злочинного впливу бере свій початок з інституту співучасті, який має глибші історичні корені. У цьому контексті історичні передумови криміналізації злочинного впливу в Україні будуть розглядатися через призму розвитку відповідальності за діяння, вчинені у співучасті, як історичних прототипів злочину встановлення або поширення злочинного впливу.

Хоча поняття «злочинний вплив» і «співучасть у злочині» не є тотожними, в історичних джерелах кримінального права їхній зміст розглядатиметься спільно. Це пояснюється тим, що злочинний вплив як правова категорія став похідним від організованої злочинності, яка у свою чергу ґрунтується на співучасті.

У різні історичні періоди на території сучасної України діяли законодавства держав, до складу яких входили українські землі: Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, царської Росії, Австро-Угорщини. Серед ключових пам'яток права, що стали підґрунтям для розвитку українського кримінального законодавства, варто виділити: «Руську Правду» (XI ст.); Судебник Великого князя Казимира IV (1468 р.); Литовські статuti (редакції 1529, 1566, 1588 рр.); «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.); «Зібрання малоросійських прав» (1807 р.).

Ці джерела заклали основи для подальшого формування українського кримінального законодавства, включно з нормами, що стосуються кримінальної відповідальності за злочинний вплив.

Одним із перших джерел давньоруського права були русько-візантійські договори 907, 911, 944 років [101]. Попри те, що ці документи здебільшого регулювали торговельні відносини та визначали права руських купців у Візантії, в них містилися й окремі норми кримінального права. Проте в цих договорах не йшлося про відповідальність за співучасть у злочині чи злочинний вплив.

Подальші пам'ятки права, такі як Литовські статuti, які діяли на значній частині українських земель у XVI столітті, детальніше регулювали питання злочинів, учинених групою осіб. Саме в цей період спостерігався поступовий розвиток норм, які можна розглядати як прототипи сучасного поняття злочинного впливу.

Значним правовим досягненням Київської Русі стала «Руська Правда», яка є однією з найдавніших писемних пам'яток права на українських землях. Її Коротка редакція, що включає Правду Ярослава, Правду Ярославичів, Покон вирний і Урок мостникам, лягла в основу правової системи того часу. Згодом норми Короткої редакції були змінені й доповнені в Розширеній редакції, до якої увійшли також Статут Володимира Мономаха. Проте, попри прогресивність цього правового документа, він не містив приписів, які б прямо передбачали відповідальність за діяння, подібні до встановлення чи поширення злочинного впливу [173, с. 46–48].

У той же час, у «Руській Правді» містяться положення, які регулювали відповідальність за злочини, скоєні кількома особами, тобто співучасть. Ці норми базувалися на принципах давньоруського звичаєвого права і були кодифіковані як частина документа. Вони визначали відповідальність співучасників, передбачаючи розподіл покарання залежно від ролі кожного у злочині. Зокрема, у статтях Короткої редакції є згадки про спільне вчинення злочину. Так, наприклад, якщо кілька осіб брали участь у крадіжці, то всі

співучасники несли відповідальність. Штрафи («віра») або відшкодування збитків розподілялися між ними.

У статтях 31 та 40 Правди Ярославичів, яка входила до Короткої редакції, передбачалося різне покарання за крадіжку худоби (вола, вівці, кози чи свині), залежно від того, чи було її скоєно однією особою чи кількома. Такий підхід демонструє, що кожен співучасник злочину підлягав покаранню, а його ступінь залежав від участі у злочині [43, с. 47].

У статті 20 «Руської Правди» було встановлено відповідальність за розбій, зокрема за вбивство огнищанина під час розбою: «а іже вб'ють огнищанина в розбої». У статті 7 Просторової редакції «Руської Правди» також передбачалася відповідальність за розбій: «... будеть чи став на розбої без всякоя свади». Покарання за такі дії полягало у застосуванні «потоку та пограбування», що означало конфіскацію майна злочинця, поширюючись не тільки на винного, але й на його близьких родичів. Таким чином, кримінальна відповідальність мала колективний характер, оскільки негативні наслідки від злочину одного члена родини переносилися на всю сім'ю. Така система покарань була зумовлена природою общинного ладу з його круговою порукою та взаємодопомогою, що частково нагадує сучасне поняття злочинного впливу [43, с. 48].

Основою правової системи Галицько-Волинського князівства стали норми права Київської Русі. Основними джерелами права залишалися звичаєве право та «Руська Правда». Хоча давньоруське право проявлялося у князівському законодавстві у формі грамот, заповітів, статутів та договорів, ці документи не містили положень, які б прямо регламентували кримінально-правову відповідальність за злочинний вплив [173, с. 46–48].

Після розпаду Київської держави і занепаду Галицько-Волинського князівства державно-правовий розвиток українських земель був тісно пов'язаний з Литовською державою, яка посилилася за князя Гедиміна. Оскільки українські землі на той час мали вищий рівень правового розвитку порівняно з Литвою, тут певний час зберігався свій юридичний лад.

Основними джерелами права залишалися звичаєве давньоруське право та норми «Руської Правди». Литовське законодавство спочатку розвивалося у формі привілейних грамот, але в цей період також не було встановлено норм, які б безпосередньо регулювали злочинний вплив [37, с. 79].

У Литовсько-Руській державі однією з головних причин кодифікації права стала необхідність закріплення прав та привілеїв шляхти. Найбільш комплексним кодифікаційним документом того періоду став Перший Литовський статут 1529 року. Він складався з 264 артикулів і головним чином захищав інтереси шляхтичів. У розділі 7 статті 8 цього документа згадувалася відповідальність за вбивство шляхтича кількома особами, що є єдиною нормою, яка стосувалася вчинення злочину групою осіб. Однак, у Статуті відсутні згадки про злочинну організацію чи злочинний вплив [141].

У Судебнику Казимира стаття 21 встановлювала відповідальність за напади, вчинені у складі банд, що вже можна вважати однією з ранніх форм регулювання кримінальної діяльності груп. У Литовському статуті 1588 року в першому артикулі розділу одинадцятого під назвою «Хто бы на чий домъ або господу умысне наехалъ, хотечи его забити» передбачалася відповідальність за груповий напад на будинок шляхтича, унаслідок якого відбувалося вбивство. У цьому ж артикулі напад розглядався як спосіб вчинення злочину організованою групою. Це свідчить про поступову спробу законодавчого регулювання злочинів, скоєних об'єднаннями осіб, проте без чіткого визначення злочинної організації чи поняття злочинного впливу [177].

У Соборному Уложенні 1649 року, у XXI главі «О розбойных и татиных делех», згадуються розбійні напади, вчинювані озброєними групами з метою заволодіння чужим майном [173]. Зокрема, статті 16–18 цієї глави передбачали відповідальність за розбій. Пізніше, в Уложенні 1845 року, вперше було згадано про «зграю» як вид співучасті, що вважався обтяжуючою обставиною. У редакції Уложення 1885 року (ст. 923, 924) згряя визначалася як угруповання,

створене для вчинення низки злочинів. У статтях 1633, 1639, 1645 Уложення також згадувалися зграї, які утворювались для конкретного злочину або його виду.

Організованість і дисциплінованість зграй, їх структура, заснована на принципі безумовного підпорядкування керівникам, давали їм можливість приховувати сліди злочинів та уникати переслідування. Законодавець намагався попереджати злочини, вчинені зграями, враховуючи постійний характер їх злочинної діяльності та небезпеку самого факту їх утворення. Членами зграї визнавалися як особи, що брали участь у її створенні, так і ті, хто свідомо та добровільно до неї приєднувався. Такий підхід відображав прагнення законодавця досягти максимальної ефективності у запобіганні злочинній діяльності [35].

Історично територія України перебувала під владою різних держав, що впливало на формування її правової системи. У цьому дослідженні варто розглядати лише ті кримінальні закони, які мають дотичні положення до сучасного поняття злочинного впливу.

Важливий вплив на формування чинного КК України мали такі пам'ятки права:

- Кримінальний кодекс Австро-Угорської імперії («Йосифіна»);
- Кримінальний кодекс УРСР 1922 року;
- Кримінальний кодекс УРСР 1927 року [63];
- Кримінальний кодекс УРСР 1961 року [62].

Так, на території Галичини і Буковини діяв Кримінальний кодекс Австро-Угорської імперії, прийнятий ще у 1787 році. Цей кодекс у різних редакціях діяв до Революції 1918 року. Він напряду не містив визначення співучасті, її форм чи видів співучасників. Однак, у статті 7 Розділу 1 «Про злочини в цілому» йшлося про те, що «не лише безпосередня дія робить особу винною у кримінальному правопорушенні, а й будь-яка її співпраця, що впливає зі злого наміру та вільного волевиявлення, як-от віддання наказів, порад, надання винагороди, вказівок, допомоги або будь-яких речей,

які стали причиною злочину...або сприяли його вчиненню з більшою обережністю» [205, с. 4]. Посилання на будь-які форми співучасті відсутні у цьому документі. Однак стаття 165 встановлювала кримінальну відповідальність за грабіж, «вчинений особою самостійно або у групі з іншими» [205, с. 68]. Проте жодних ознак такої групи не наводилось. Отже, можна зробити висновки, що співучасть у злочині та можливе існування злочинного впливу у ній було регламентовано у кримінальному законодавстві Австро-Угорщини опосередковано та у досить обмеженому вигляді.

Натомість, кримінальне уложення 1903 року передбачало диференціацію стосовно кримінальної відповідальності як за участь у згаї, так і за вчинені нею злочини. Термін «згай» (шайка) згадується у ст. 52 Загальної частини вказаного кодифікаційного акту, поряд з яким вживається ще один вид співучасті – «співтовариство» (сообщество). В окремих статтях зазначеного вище документу вчинення злочину згаєю виступало кваліфікуючою ознакою і було підставою для застосування більш суворой міри покарання.

Історично зародження поняття злочинного впливу та статусу «зłodія у законі» відбулося у радянський період, хоча воно існувало як соціальне явище і не було криміналізоване у законі. В той час вперше у законодавчих актах з'явилося поняття бандитизм, яке згадується в декреті Ради народних комісарів РРФСР від 20 липня 1918 року «Про суд» й у декреті Всеросійської Центральної виборчої комісії від 20 червня 1919 року «Про вилучення з загальної підсудності у місцевостях, оголошених на військовому стані» [21].

Історично підхід до відповідальності за встановлення злочинного впливу зазнавав значних змін. До 1918 року в законодавстві взагалі не було чіткого визначення співучасті. Починаючи з кодифікаційних актів УРСР, з'являлися окремі норми, що регулювали поняття співучасті, види співучасників і диференціацію відповідальності залежно від ролі осіб у злочині. КК УРСР 1922 і 1927 років закладали основи таких підходів, які поступово еволюціонували в напрямку деталізації та уточнення. Водночас ці кодекси

містили лише обмежені згадки про організовані форми злочинності, такі як банди або зграї.

В. В. Голіна зазначає, що в кримінальному законодавстві УРСР часів радянської влади розрізняли два види бандитизму: політичний і кримінальний. Поняття кримінального бандитизму було вперше визначено в постанові Президії ВУЦВК від 18 січня 1922 року «Про заходи боротьби з бандитизмом», де до цього виду бандитизму відносили такі злочини, як вбивства з корисливих мотивів, розбої, грабежі, що супроводжувалися насильством або погрозою його застосування [22].

Перші кодифікаційні роботи в УСРР, проведені у 1921–1922 роках, завершилися прийняттям Кримінальних кодексів у 1922 і 1927 роках. Кримінальний кодекс УСРР 1922 року став важливим етапом у регулюванні інституту співучасті. У його Загальній частині не було визначено форм співучасті, проте наведено види співучасників: виконавець, підмовник та підсобник. Зокрема, стаття 15 Кодексу визначала, що за злочин відповідальність несуть як виконавець, так і підбурювачі та пособники.

Особливу увагу привертають положення пунктів «е» і «ж» статті 25 Кодексу, які враховували такі обставини, як:

- статус особи, що вчинила злочин (наприклад, професійний злочинець чи рецидивіст);
- кількість учасників злочину (вчинення злочину групою, зграєю або бандою проти індивідуальних дій однієї особи). [155, с. 9–12]

В Особливій частині Кодексу 1922 року згадувалася форма співучасті у вигляді організації, яка могла переслідувати різні цілі. Наприклад:

- організація, що діяла з метою підтримки міжнародної буржуазії (ст. 61);
- контрреволюційні організації, спрямовані на протидію радянським установам чи підприємствам (ст. 63);
- участь у контрреволюційній організації (ст. 66).

За участь у таких організаціях передбачалася найвища міра покарання – смертна кара із конфіскацією всього майна [155, с. 20–21].

Проте в кодексі відсутнє загальне визначення поняття «організація» або спеціальні ознаки перерахованих формувань. У ньому також згадується термін «професійний злочинець», однак у тексті Особливої частини він не набув широкого поширення. Лише у статті 180 (п. «б») Кодексу визначено кваліфікуючу ознаку крадіжки, вчиненої особою, яка займається крадіжками як професією [155, с. 55].

У Кримінальному кодексі УСРР 1922 року залишалося відкритим питання, чи можна особу, яка займається крадіжками як професією, прирівняти до професійного злочинця. У статті 76 цього кодексу передбачалася кримінальна відповідальність за організацію та участь у бандах (озброєних зграях), а також за організовані ними розбійні напади та пограбування на різні об'єкти, незалежно від того, чи супроводжувалися вони вбивствами або грабежами. До відповідальності притягували також пособників і тих, хто приховував банди чи їхніх окремих членів.

Особливістю цієї статті було те, що в її розумінні банда вважалася різновидом зграї з характерною рисою – озброєністю. Покаранням за будь-які з перелічених дій була вища міра покарання та повна конфіскація майна.

Кримінальний кодекс 1927 року значною мірою зберіг підходи попереднього кодексу, виділяючи три види співучасників злочину: виконавець, підмовник і підсобник. Кодекс також містив положення про те, що злочини, вчинені групою осіб або бандою, підлягали більш суворому заходу соціального захисту [63, с. 13]. Однак у законі не наводилися конкретні ознаки групи або банди. Водночас такі суб'єкти злочину, як професійний злочинець та рецидивіст, вже не згадувалися.

У Особливій частині Кодексу 1927 року поряд із груповою злочинністю згадувалися й організації, утворені для підготовки або вчинення низки злочинів, зокрема: контрреволюційних злочинів (ст. 54-11) та злочинів проти порядку управління (ст. 56-28).

Цікаво, що в обох випадках кримінально караною визнавалася лише участь у таких організаціях, тоді як створення або керівництво ними не криміналізувалося. Натомість у статті 56-17 (бандитизм) зазначалося, що злочином визнаються як організація озброєних банд, так і участь у них та в організованих ними нападах [63, с. 19, 20, 22].

Кримінальний кодекс УРСР 1961 року став фінальною стадією в історичному формуванні основ регламентації відповідальності за групові злочини та організовану злочинну діяльність. Цей кодекс демонструє найбільшу схожість із сучасними підходами до кримінально-правової регламентації, зокрема через поступовий розвиток інституту співучасті.

На відміну від попередніх кримінальних кодексів, у Загальній частині КК 1961 року була передбачена окрема стаття 19, яка чітко визначала види співучасників: виконавець, організатор, підмовник і пособник. У частині другій цієї статті зазначалося, що при призначенні покарання суд повинен враховувати ступінь і характер участі кожного співучасника у вчиненні злочину. Однак форми співучасті (наприклад, група осіб, організована група чи злочинна організація) у статті не розкривалися, і Загальна частина Кодексу їх також не деталізувала. Важливою новацією стало визначення в статті 41 КК 1961 року обтяжуючої обставини у вигляді вчинення злочину організованою групою, що підкреслювало підвищену суспільну небезпечність таких діянь. Проте поняття «злочинний вплив» у цьому нормативно-правовому акті не згадувалося.

Кодекс також містив статтю 26, яка вводила поняття особливо небезпечного рецидивіста. Такою визнавалася особа, яка була засуджена або відбувала покарання у вигляді позбавлення волі за вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів і знову вчинила один із таких злочинів, за який була засуджена до позбавлення волі на певний строк. Надання цього статусу здійснювалося виключно за обвинувальним вироком суду.

Згідно з частиною 2 статті 26, суд, вирішуючи питання про визнання особи особливо небезпечним рецидивістом, повинен був враховувати:

- особу винного;
- ступінь суспільної небезпечності вчинених злочинів;
- мотиви злочинів;
- ступінь здійснення злочинних намірів;
- ступінь і характер участі у вчиненні злочинів;
- інші обставини справи [62].

На думку М. Бажанова, підстави для визнання особи особливо небезпечним рецидивістом варто поділяти на дві категорії: загальні та індивідуальні. Загальні підстави охоплювали визначену законом кількість судимостей і призначення покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк. Індивідуальні ж підстави характеризували конкретну особу, як зазначено у частині 2 статті 26 КК УРСР 1961 року. Таким чином, для визнання особи особливо небезпечним рецидивістом було необхідне поєднання обох видів підстав. Водночас, особливо небезпечний рецидив міг формуватися з різних комбінацій: загального і спеціального рецидиву, простого і складного рецидиву, рецидиву тяжких і особливо тяжких злочинів [5, с. 181–183].

Окрім цього, в Особливій частині КК УРСР 1961 року передбачалися кваліфікуючі ознаки злочинів, вчинених групою осіб, групою осіб за попередньою змовою чи організованою групою. Однак самі ознаки цих груп у законі не деталізувалися. Визначення організованої групи з'явилося лише 30 листопада 1990 року, коли постанову Пленуму Верховного Суду СРСР «Про судову практику у справах про злочини проти особистої власності» доповнили пунктом 13-1. У ньому організовану групу визначали як стійке об'єднання двох і більше осіб, створене для вчинення одного чи кількох злочинів. При цьому ознака стійкості тлумачилася через підпорядкування учасників груповій дисципліні та вказівкам організатора [115].

У 2001 році набрав чинності новий КК України, який вперше передбачив статтю 255, що встановлювала кримінальну відповідальність за створення злочинної організації. Ця норма залишалася єдиною в контексті організованої

злочинності до 4 червня 2020 року, коли було прийнято Закон № 671-IX, що ввів нову статтю 255-1 КК України про встановлення та поширення злочинного впливу [61; 114].

Принциповий крок до систематизації було зроблено у КК УРСР 1961 року, де з'явилася стаття 19, яка перелічувала види співучасників (виконавець, організатор, підбурювач, пособник), та закладено положення про врахування ступеня участі кожного співучасника при призначенні покарання. Однак поняття «злочинний вплив» у законі все ще не згадувалося [62].

Враховуючи історичний розвиток, простежується неоднаковий підхід до регламентації відповідальності за злочинний вплив. Еволюція від повної відсутності визначення співучасті до диференціації відповідальності за різні її форми в Загальній частині КК 2001 року та введення спеціальної норми про злочинний вплив у 2020 році свідчить про спроби законодавця адаптувати норми права до реалій суспільного розвитку.

Історично сформовані питання та їх правова природа вимагають подальшого дослідження чинного кримінального законодавства України. Це дозволить зважити ефективність сучасних законодавчих підходів, визначити їх недоліки та доцільність існування окремої норми про злочинний вплив.

1.4 Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу

У цьому підрозділі проведено аналіз законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, у різних країнах. Окреслено схожості та відмінності між відповідними положеннями кримінального законодавства України та інших держав.

Кримінальне право України має інтегрувати найкращі досягнення європейської та світової правової думки, що потребує ґрунтовного використання компаративістських досліджень у процесах законотворчості та правозастосування. Актуальність таких порівнянь обумовлена як прагненням адаптувати національне законодавство до стандартів ЄС, так і необхідністю підвищення ефективності боротьби з організованою злочинністю [118; 169, с. 299].

Кримінально-правові підходи кожної держави мають унікальні риси, зумовлені історичними, національними, культурними особливостями, а також специфікою політичного устрою та економіки. Дослідження досвіду провідних демократичних країн у боротьбі зі злочинним впливом і організованою злочинністю, зокрема аналіз їхніх підходів до законодавчої регламентації, є важливим інструментом вдосконалення українського кримінального права [76, с. 88–89].

По-перше, доцільно звернути увагу на держави з високим рівнем організованої злочинності або традиційними формами її проявів, де історично закріпилися субкультурні елементи, пов'язані зі встановленням та поширенням злочинного впливу. До таких держав належать США, Китайська Народна Республіка (КНР), Гонконг та Японія [187; 194; 192; 188; 189].

По-друге, варто розглянути кримінальне законодавство країн-членів Європейського Союзу, таких як Італія, Австрія, Німеччина (ФРН), Франція та Нідерланди [202; 57; 64; 59; 65]. Це обґрунтовано інтеграційними прагненнями

України до європейських структур, що вимагає гармонізації національного законодавства з європейським.

Окрім того, необхідно вивчити кримінальні кодекси держав, які входили до складу Радянського Союзу, таких як Грузія та Вірменія [153; 154]. Особливу увагу заслуговує Грузія як перша пострадянська країна, що впровадила спеціальні кримінально-правові норми для посилення відповідальності так званих «злочинців у законі».

Очевидно, що проблема злочинного впливу, тісно пов'язана з організованою злочинністю, є однією з найбільш складних у світі. Вона створює серйозну загрозу майже всім сферам суспільних відносин, зокрема через поширення злочинної ідеології та шкоду, яку така діяльність завдає суспільству.

Для початку слід з'ясувати, чи застосовується термін «злочинний вплив» у формулюваннях диспозицій кримінально-правових норм інших держав. Аналіз відповідного законодавства показує, що цей термін відсутній у текстах проаналізованих законодавчих актів. Це, вочевидь, пояснюється як обмеженим колом міжнародно-правових документів, у яких згадується злочинний вплив, так і складнощами у визначенні його сутності. Адже явища, які підпадають під це поняття, характеризуються значною різноманітністю за формою і змістом. У більшості країн світу передбачена кримінальна відповідальність за створення та участь у злочинних організаціях. Такі положення, як правило, розташовані в окремих розділах кримінальних кодексів, що мають різні назви.

Зокрема, у Кодексі США, в Книзі 18, міститься спеціальний розділ – Глава 96, яка у буквальному перекладі називається «Закон про корумповані та рекетські організації» [187]. Цей розділ фактично є аналогом норм, які регулюють питання організованої злочинності та встановлення чи поширення злочинного впливу.

У Кримінальному кодексі Грузії аналогічні положення, що стосуються злочинного впливу (зокрема злочинських спільнот), викладені у статтях 223-1

– 223-4 та розташовані в розділі XXIX «Злочини проти інтересів служби в підприємницьких та інших організаціях» [58].

Законодавство Італійської Республіки передбачає кримінальну відповідальність за діяльність мафіозних асоціацій (об'єднань), що регулюється статтею 416 b Кримінального кодексу Італії. Ця норма включена до розділу V «Злочини проти громадського порядку» [202].

У Кримінальному кодексі Нідерландів норми, які можна порівняти з відповідальністю за злочинний вплив, розміщені у розділі V «Тяжкі правопорушення проти громадського порядку». Аналогічна ситуація спостерігається і в кримінальних кодексах Австрії та Франції, де положення, пов'язані з організованою злочинністю, також включені до розділів, що стосуються порушень громадського порядку [57; 59; 65].

У подальшому необхідно визначити, які суспільно небезпечні діяння за кримінальним законодавством інших країн підпадають під поняття «злочинний вплив» або його близькі аналоги. У Главі 96 Книги 18 Кодексу США чітко окреслено поняття рекетирської діяльності, яке можна частково співвіднести з категорією злочинної діяльності, на яку посилається визначення злочинного впливу у статті 255 КК України. Рекетирська діяльність охоплює широкий спектр злочинів, серед яких: убивство, викрадення людини, організація азартних ігор, підпал, розбій, хабарництво, вимагання, незаконний обіг певних хімічних речовин, а також інші діяння, передбачені положеннями Книги 18 Кодексу США та іншими федеральними законами [184].

Законодавець встановлює, що щонайменше два із зазначених діянь можуть бути кваліфіковані як частина так званої «схеми рекетирської діяльності», якщо перше з них було вчинене після набрання чинності відповідною главою Кодексу США у 1970 році, а останнє – протягом десяти років після вчинення першого, за винятком періоду позбавлення волі, якщо він мав місце [185].

До незаконних дій, які охоплюються поняттям рекетирської діяльності, належать, зокрема:

- використання або інвестування доходів чи їх частини, отриманих у результаті рекетирської діяльності, з метою придбання частки у статутному капіталі будь-якої організації, створення або підтримки її функціонування, якщо така організація бере участь у торгівлі між штатами чи у зовнішній торгівлі;
- встановлення контролю над організацією через доходи, отримані від рекетирської діяльності, якщо ця організація задіяна у торгівлі між штатами чи зовнішній торгівлі;
- змова з метою вчинення зазначених вище дій [185].

Таким чином, рекетирська діяльність характеризується такими особливостями:

- а) вона має вужче значення, ніж поняття злочинної діяльності, що згадується у визначенні злочинного впливу в КК України;
- б) її кримінально-правове значення обмежується використанням доходів, отриманих у результаті такої діяльності, або застосуванням її як засобу контролю (фактично злочинного впливу) над організаціями певного типу;
- в) вона не враховує факту притягнення особи до кримінальної відповідальності та засудження за злочини, вчинені у межах десятирічного строку з моменту останнього злочину;
- г) вона допускає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності двічі за одні й ті самі злочини.

Ці особливості суттєво відрізняють положення Закону RICO від норм українського кримінального законодавства.

Додатково слід зазначити, що Глава 26 Книги 18 Кодексу США «Злочинні вуличні банди» (Criminal Street Gangs) визначає поняття такої банди як діючу групу, клуб, організацію або спільноту, чия діяльність впливає на міжштатну торгівлю і яка складається з п'яти або більше осіб.

Учасники цієї спільноти протягом останніх п'яти років були залучені до вчинення певних категорій злочинів, таких як порушення правил обігу визначених речовин, насильницькі злочини, торгівля людьми тощо. Основною метою такої банди є вчинення одного чи декількох перелічених злочинів [186].

Варто наголосити, що створення, керівництво або членство у злочинній вуличній банді не визнаються окремими злочинами. Проте участь у такій групі є обтяжуючою обставиною, яка збільшує строк покарання за вчинення відповідних злочинів у складі банди на десять років позбавлення волі, фактично виконуючи роль кваліфікуючої ознаки.

Крім того, Модельний кримінальний кодекс США, хоча й не деталізує ролі співучасників, визначає діяння, які належать до співучасті: підбурювання до вчинення злочину, сприяння його вчиненню, а також незапобігання злочину у випадках, коли на особу покладено законний обов'язок щодо його попередження [200].

Як видно, організація вчинення злочину не розглядається в Модельному кримінальному кодексі США як окремий вид співучасті. Крім того, форми співучасті у кодексі не виокремлюються. У цьому законодавстві змова на вчинення злочину визначається як окремий склад злочину, однак об'єктивні відмінності між змовою на вчинення злочину та співучастю у його реалізації залишаються неочевидними. Деякі дослідники зазначають, що співучасть може виникати з попередньої змови, якщо її метою було полегшення вчинення конкретного злочину [195, с. 129].

Хоча Модельний кодекс криміналізує певні види незаконного впливу, наприклад, корупційний тиск на посадову особу у випадках дачі хабаря, незаконний вплив із використанням погроз або спеціальні форми впливу для досягнення особистої вигоди, подібних до категорії злочинного впливу та пов'язаних із ним діянь, як це передбачено Кримінальним кодексом України, він не містить.

Таким чином, федеральне кримінальне законодавство США не передбачає відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом,

у його розумінні, прийнятому в Україні. Водночас більш конкретні форми злочинного впливу, наприклад, ті, що визначені у Законі RICO як схеми рекетирської діяльності, визнаються федеральними злочинами.

У Грузії у 2005 році було ухвалено спеціальні законодавчі акти, які криміналізували окремі аспекти організованої злочинності. У Кримінальному кодексі Грузії з'явилася стаття 223-1 «Членство у «злочинському світі». «Злочин у законі»», а Закон Грузії від 20 грудня 2005 року «Про організовану злочинність та рекет» запровадив такі поняття, як «злочинський світ», «член злочинського світу», «злочин у законі» тощо. У 2018 році цей кодекс було доповнено статтею 223-3 «Підтримка діяльності «злочинської спільноти»» [153]. Ці законодавчі норми стали прототипами статті 255-1 КК України «Встановлення або поширення злочинного впливу» [61].

Практика застосування норм кримінальної відповідальності за діяльність злочинних спільнот чи наявність статусу «злочин у законі» у Грузії відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини і громадянина. Це підтверджується рішеннями Європейського суду з прав людини. Зокрема, у справі «Ашларба проти Грузії» («Ashlarba v. Georgia», № 5554/08) Суд встановив, що криміналізація участі у «злочинському світі» як представника «злочинного синдикату», а також незнання особою про злочинний характер статусу «злочин у законі» не суперечить статті 7 («Ніякого покарання без закону») Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [190].

Запровадження таких юридичних конструкцій у Грузії сприяло послабленню впливу «кримінальних еліт» на економічні та політичні процеси, а також зумовило міграцію «злочинців у законі» до країн, де аналогічна кримінальна відповідальність відсутня. Однією з таких держав стала Україна.

В Італії законодавство також передбачає кримінальну відповідальність за діяльність організацій мафіозного типу [202]. З 1982 року до Кримінального кодексу Італії було включено статтю 416 bis, яка встановила злочинність членства у мафіозній організації, керівництва нею чи сприяння її діяльності.

Визначення мафіозної організації включає такі характеристики: підпорядкованість її членів, дотримання принципу мовчання (так званої «omerta»), а також використання методів залякування, пов'язаних із членством у цій організації, для досягнення таких цілей:

- вчинення злочинів;
- отримання прямого чи опосередкованого контролю над економічною діяльністю;
- здобуття ліцензій, дозволів або контрактів на державні закупівлі;
- забезпечення незаконних доходів або переваг для себе чи інших осіб;
- перешкоджання вільному волевиявленню під час голосування або купівлі голосів виборців для себе чи інших осіб [202].

Таким чином, у випадку з Італією можна впевнено говорити про існування поняття злочинного впливу та його встановлення чи поширення у суспільстві мафіозними організаціями. Визначення мафіозної організації, подане у статті 416 bis Кримінального кодексу Італії, включає чіткі ознаки, які можна розглядати як конкретні елементи прояву злочинного впливу. Зокрема, створення або керівництво такою організацією фактично призводить до встановлення або поширення конкретних форм злочинного впливу у суспільстві. У цьому контексті стаття 416 bis значно краще сформульована з точки зору законодавчої техніки порівняно зі статтею 255-1 КК України.

На відміну від цього, у кримінальних кодексах Австрії, Німеччини, Франції та Нідерландів відсутні положення, які б прямо відповідали статті 416 bis КК Італії або статті 255-1 КК України [64; 57; 59; 61; 65; 202].

Наприклад, у параграфі 129 Кримінального кодексу Німеччини передбачена кримінальна відповідальність за створення злочинних спільнот, членство в них, залучення нових учасників або сприяння їх діяльності. Злочинною спільнотою вважається організація, створена більше ніж двома особами для тривалого існування, якщо її метою або діяльністю є вчинення злочинів [23, с. 234].

Кримінальний кодекс Франції у статтях 450-1–450-5 регулює питання кримінальної відповідальності за участь в організації зловмисників. Таке об'єднання визначається як будь-яка сформована група чи домовленість осіб, створена для вчинення одного або декількох злочинів чи проступків, за які передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше п'яти років [65].

Схожа ситуація спостерігається у Кримінальному кодексі Нідерландів, де єдина стаття 140 регулює відповідальність за участь в організації, метою якої є вчинення тяжких злочинів, а також за продовження діяльності такої організації [59].

У контексті зарубіжного досвіду щодо кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу особливу увагу заслуговує кримінальне законодавство країн Азії, які стикаються з проблемами організованої злочинності та мають значні досягнення у її протидії.

Кримінальний закон Китайської Народної Республіки, ухвалений 1 липня 1979 року, не містить понять «злочинний вплив», «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» чи «злодій у законі». Проте в межах кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, особливий інтерес викликає стаття 294 цього закону.

Частина перша статті 294 передбачає кримінальну відповідальність за створення, керівництво або активну участь у діяльності організації, що має ознаки злочинного синдикату. Така організація займається організованою злочинною діяльністю із застосуванням насильства, залякування або інших засобів, які суттєво порушують економічний порядок та нормальну життєдіяльність населення. Також зазначено, що інші члени злочинного синдикату несуть кримінальну відповідальність, хоча покарання для них є менш суворим, ніж для організаторів і керівників [192].

Частина друга статті 294 встановлює кримінальну відповідальність за вербування нових членів до мафіозних структур, які діють за кордоном, на території КНР.

Відповідно до офіційних роз'яснень до Кримінального закону КНР, організація, що має ознаки злочинного синдикату, характеризується такими особливостями:

1. Відносна стабільність: організація має значну кількість учасників, визначених організаторів або лідерів, а також чітко структурований кістяк.

2. Економічна вигода: її функціонування забезпечується шляхом отримання незаконних доходів через вчинення організованих злочинних або інших протиправних дій, наявності матеріальної бази для підтримки її діяльності.

3. Систематичність злочинної діяльності: організація регулярно здійснює незаконні дії, використовуючи насильство, погрози, жорстоке поводження, заподіяння тілесних ушкоджень або навіть убивства.

4. Незаконний контроль: через злочинні дії або сприяння державних службовців така організація тероризує певну місцевість, установлює незаконний контроль та значний вплив на територію або сферу економічної діяльності, серйозно порушуючи економічний порядок та повсякденне життя населення [198].

Це визначення демонструє, що організація, яка має ознаки злочинного синдикату, не є тотожною злочинній організації у розумінні КК України. Вона володіє якісними характеристиками, що виходять за межі звичного визначення злочинної організації. Зокрема, обов'язковою ознакою такої організації є її здатність установлювати і поширювати незаконний контроль та вплив у суспільстві, що фактично можна розглядати як прояв злочинного впливу. У цьому аспекті Кримінальний закон КНР має спільні риси зі статтею 416 bis Кримінального кодексу Італії.

Цікавим також є досвід Гонконгу, адміністративно-територіальної одиниці Китаю, яка має власне кримінальне законодавство. Гонконг, що тривалий час був колонією Британської імперії, зберігає правову систему, засновану на загальному праві. Основним джерелом кримінального права тут є ряд декретів (ордонансів), включаючи базовий Декрет про

злочини, який містить перелік окремих злочинів, та Декрет про організації [194; 192].

Останній, хоч і не є суто кримінальним законом, виконує регулювальну функцію. Він переважно охоплює адміністративні й процедурні питання, пов'язані з реєстрацією організацій, їхньою взаємодією з державними органами. У той же час, цей декрет визначає, які організації вважаються незаконними на території Гонконгу, що робить його важливим елементом у боротьбі з організованою злочинністю.

До незаконних організацій, згідно з положеннями зазначеного Декрету Гонконгу, належать, зокрема, так звані тріади, які визначаються як будь-які спільноти, що використовують у своїй діяльності ритуали тріад або приймають чи використовують назву чи номенклатуру існуючих тріад [203]. Однак сам Декрет не деталізує ознак чи елементів таких ритуалів [201].

Дослідники зазначають, що ритуали тріад зазвичай включають, наприклад, обряд ініціації нових членів. Цей обряд може супроводжуватися використанням білих віял, жертвних півнів, проголошенням клятв, носінням спеціального одягу та взуття, що символізує «переродження» особи, яка приєднується до тріади. Водночас Декрет не встановлює вимог щодо мінімальної кількості членів організації, її мети, ієрархічності чи розподілу ролей між учасниками.

До злочинів, пов'язаних із тріадами, належать:

- членство у тріаді;
- керівництво тріадою;
- участь у її зібраннях;
- надання будь-якої допомоги тріаді;
- володіння книгами, обліковими записами, документами, печатками чи емблемами тріади або її частини;
- надання приміщень для проведення зустрічей тріади;
- вербування нових членів.

Покарання за ці злочини передбачає різні строки позбавлення волі (від трьох до п'ятнадцяти років) та обов'язкові штрафи у розмірі від 250 тисяч до 1 мільйона доларів США [203].

Особливістю Декрету є впровадження низки презумпцій, спрямованих на боротьбу з тріадами:

1) Презумпція існування тріади: якщо виявлено книги, облікові записи, списки членів, печатки, емблеми або знаки розрізнення, пов'язані з тріадою, спільнота автоматично вважається тріадою, якщо не буде доведено зворотне.

2) Презумпція допомоги тріаді: якщо у фізичної особи знайдені зазначені предмети, вважається, що вона допомагає у керівництві тріадою, доки особа не доведе зворотне.

3) Презумпція відвідування зустрічі тріади: якщо у приміщенні, яке обшукується, є підстави вважати, що там проводилася зустріч тріади, то всі присутні у момент обшуку автоматично вважаються учасниками зустрічі, якщо вони не доведуть протилежне [203].

Таким чином, кримінальне законодавство Гонконгу передбачає кримінальну відповідальність за керівництво тріадою, розглядаючи це як діяння, що прямо пов'язане зі злочинним впливом. У порівнянні з положеннями КК України, норми гонконзького законодавства виглядають значно жорсткішими, застосовуючи правові конструкції, які є досить нетиповими. Зокрема, запроваджені презумпції викликають суперечності з фундаментальними принципами кримінального права демократичних країн, насамперед із презумпцією невинуватості.

Цікавою є специфіка правового регулювання злочинного впливу в Японії. У цій державі існує історично сформована форма організованої злочинності – якудза, проте в Кримінальному кодексі Японії відсутні норми, що прямо передбачають кримінальну відповідальність за створення, керівництво, участь або інші дії, пов'язані з функціонуванням таких угруповань. Сам термін «якудза» не використовується в офіційних правових

документах, оскільки має жаргонне походження та негативну конотацію (у буквальному перекладі з японської означає «нікчемний» або «порожній»). Замість нього в законодавчій практиці поширене використання терміна boryokudan (боріокудан), що дослівно перекладається як «озброєна група» або «група, що вчиняє насильство» [204].

Японська система боротьби з організованою злочинністю базується на спеціальному законодавчому акті, який за аналогією з українською термінологією можна було б назвати «Про боротьбу з організованою злочинністю». В офіційній скороченій англomовній версії цей нормативний документ має назву Anti-Boryokudan Act, а його повна офіційна назва – Закон «Про попередження незаконних дій членами організованих злочинних груп». Він набув чинності у 1991 році.

Відповідно до положень цього закону, під boryokudan розуміється будь-яке об'єднання, яке спрямовує своїх учасників на систематичне здійснення незаконних насильницьких дій. Віднесення конкретної організації до категорії boryokudan здійснюється комісіями з питань громадської безпеки в кожній префектурі на підставі встановлених критеріїв. Такий статус надається щонайменше на три роки, а представники організації офіційно повідомляються про ухвалене рішення. Закон накладає низку обмежень на взаємодію з організаціями boryokudan та їх членами. Наприклад:

- заборона членам таких організацій вимагати гроші, товари або інше майно;
- заборона передавати гроші чи інші цінності таким організаціям;
- заборона надання їм кредитів;
- заборона придбання цінних паперів або часток у статутних капіталах юридичних осіб.

Контроль за дотриманням цих заборон здійснюють комісії префектур. Закон також встановлює певні обмеження внутрішньої діяльності boryokudan, наприклад:

- заборону наносити татуювання неповнолітнім членам;
- заборону відрубувати фаланги пальців неповнолітнім членам організації [188].

Як зазначають дослідники, цей закон переважно має адміністративно-правовий характер. Він спрямований на обмеження та врегулювання діяльності *borgokudan*, але не передбачає кримінальної відповідальності за створення, керування або членство (якщо воно добровільне і не здійснене під примусом) у таких організаціях. Також відсутні кримінальні санкції за порушення інших передбачених законом заборон [196, с. 810].

На даний час якудза не сприймається як класична організована злочинність, а більше як соціальна субкультура або окремий соціальний клас у Японії, відмінною рисою якої є відкритий, видимий характер її діяльності, що відрізняє її від організованої злочинності в інших країнах. Таким чином, японська влада, ймовірно, свідомо відмовилася від криміналізації діянь, пов'язаних зі злочинним впливом. Це зумовлено усвідомленням, що повна заборона та боротьба кримінально-правовими методами є малоефективними в умовах японського суспільства [83, с. 84].

Щодо пострадянських держав, то методи та механізми запобігання, протидії та боротьби з організованою злочинністю загалом мають схожі риси. Вони орієнтовані насамперед на превентивні заходи, спрямовані на запобігання виникненню цього явища. Більшість держав колишнього Радянського Союзу включили до своїх національних кримінальних кодексів положення про кримінальну відповідальність за створення або поширення злочинного впливу. Такі дії, як правило, кваліфікуються як тяжкі або особливо тяжкі злочини.

У пострадянських країнах проведено значну реформу системи кримінальної юстиції, яка включала внесення змін до чинних нормативно-правових актів у сфері протидії організованій злочинності. У разі, якщо чинне законодавство не відповідало сучасним реаліям або не могло ефективно

використовуватися для боротьби з організованою злочинністю та поширенням кримінального впливу, приймалися нові нормативно-правові акти [102].

Водночас, у більшості кримінальних кодексів зарубіжних держав, що були проаналізовані, відсутні окремі норми, які передбачають кримінальну відповідальність саме за встановлення або поширення злочинного впливу. Як правило, законодавство регламентує відповідальність за створення та участь у злочинній організації окремою нормою.

Особливої уваги заслуговують склади злочинів, що є найбільш наближеними до складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 255-1 КК України («Встановлення або поширення злочинного впливу»). Аналогічні норми в кримінальних кодексах Італії та Грузії мають формальний характер, оскільки суспільно небезпечний наслідок не вказаний як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складів таких правопорушень.

У подальшому аналіз суб'єкта складів злочинів, які регламентують кримінальну відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу за кримінальним законодавством зарубіжних держав, демонструє, що в різних країнах суб'єкт має як загальні, так і спеціальні ознаки.

У деяких країнах суб'єкт таких злочинів визначається як загальний за своїми обов'язковими характеристиками. Наприклад, частина 2 параграфа 83 Кримінального кодексу Німеччини містить саме такий підхід. Водночас у ряді держав суб'єкт має спеціальні ознаки, які обмежують коло осіб, що можуть бути притягнуті до відповідальності [64].

У Кримінальному кодексі Грузії спеціальний суб'єкт визначається через такі ознаки, як належність до «злочинської спільноти», участь у зборах («сходках») або наявність статусу «злочинця у законі» [194]. Ці характеристики фактично відповідають поняттю суб'єкта підвищеного злочинного впливу в розумінні КК України.

Кримінальний кодекс Італії (статті 99–109) виділяє чотири специфічні категорії суб'єктів:

- 1) рецидивіст – особа, яка після засудження вчинила новий злочин;

2) зятятий злочинець – особа, яка, маючи щонайменше три засудження за умисні злочини протягом десяти років із сумарним строком покарання не менше п'яти років, вчинила новий злочин упродовж десяти років із моменту останнього;

3) професійний злочинець – зятятий злочинець, який вчинив новий злочин і живе, принаймні частково, за рахунок доходів від злочинної діяльності;

4) особа, схильна до вчинення злочинів – особа, яка не належить до перелічених категорій, але вчинила необережний злочин проти життя чи безпеки іншої особи, і обставини справи свідчать про її схильність до нових злочинів [202].

Перелічені категорії суб'єктів у Італії мають наслідком застосування більш суворих кримінально-правових заходів або їх розширення порівняно з санкціями, передбаченими відповідними статтями.

Порівнюючи ці статуси із суб'єктом підвищеного злочинного впливу, визначеним у примітці до статті 255 КК України, можна зробити два висновки. Перший, що італійські категорії не пов'язані із керівництвом чи координацією будь-якої злочинної діяльності. Другий – вони є більш конкретними, оскільки базуються на чітко визначених юридичних фактах, що відповідає високим стандартам законодавчої техніки.

Для повного розуміння регламентації кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу необхідно з'ясувати вік, з досягненням якого така відповідальність настає за кримінальним законодавством різних держав.

У кримінальних кодексах Грузії та Вірменії кримінальна відповідальність за тяжкі злочини, включно з аналогами встановлення або поширення злочинного впливу, настає з 16-річного віку. Це обумовлено тим, що склади злочинів, відповідальність за які передбачена з 14 років, не охоплюють зазначені діяння. Подібність підходів цих країн пояснюється

спільним історичним минулим і запозиченням правових систем, які існували в межах однієї союзної держави [153; 154].

Водночас у Кримінальному кодексі Австрії відсутні конкретні положення щодо віку, з якого настає кримінальна відповідальність [57]. У країнах ЄС віковий поріг кримінальної відповідальності за злочини, включно із злочинним впливом, варіюється. Наприклад, у Франції відповідальність настає з 13 років (ст. 122-8 КК Франції), у Німеччині – з 14 років (параграф 19 КК ФРН) [64; 65].

Такі відмінності пояснюються особливостями політичного і державного устрою, значущістю захищених відносин для конкретної держави, а також національною специфікою законодавчої техніки та мови.

Втім, встановлення нижчого вікового порогу (13–15 років) для кримінальної відповідальності, особливо за прояви злочинного впливу, видається сумнівним рішенням. У цьому віці особа не здатна повною мірою усвідомлювати суспільно небезпечний характер таких діянь і свідомо порушувати кримінально-правову заборону. Це викликає сумніви щодо ефективності та обґрунтованості подібного підходу.

Крім того, аналіз кримінального законодавства зарубіжних держав показує, що суб'єктивна сторона складів злочинів, пов'язаних зі злочинним впливом, характеризується виною у формі прямого умислу. Це означає, що винна особа усвідомлює характер своїх дій, передбачає суспільно небезпечні наслідки та свідомо прагне їх настання.

Кримінальне законодавство різних держав передбачає диференційовані підходи до звільнення від покарання за прояви злочинного впливу, зокрема у випадках співпраці суб'єкта з правоохоронними органами з метою припинення діяльності інших членів злочинної організації. Запровадження таких положень є позитивним кроком законодавця, оскільки це одночасно вияв гуманності та стимул до позитивної посткримінальної поведінки. Такі норми сприяють більш активній співпраці підозрюваних чи обвинувачених з

органами досудового розслідування, допомагаючи викривати інших учасників злочинних організацій і розкривати злочини.

Наприклад, Кримінальний кодекс Австрії передбачає такі умови звільнення від покарання:

- добровільна відмова від вчинення злочину,
- перешкоджання вчиненню злочинного діяння, якщо у ньому беруть участь декілька осіб,
- добровільне призупинення настання наслідків [57].

Аналогічна норма міститься у Кримінальному кодексі Вірменії (ч. 2 ст. 300), де добровільні дії для запобігання злочину або пом'якшення його наслідків також є підставою для звільнення від покарання [154].

У параграфі 129 Кримінального кодексу Німеччини закріплено положення, згідно з яким суд може:

1) відмовитися від покарання, якщо вина учасника є незначною, а його роль у злочині підпорядкованою;

2) пом'якшити покарання або повністю відмовитися від його застосування, якщо особа:

– добровільно вжила заходів для запобігання подальшому існуванню злочинного об'єднання або вчиненню злочинів, що відповідають цілям такого об'єднання;

– вчасно надала правоохоронним органам інформацію, яка дозволила запобігти злочинам, що планувалися;

– досягла своєї мети у припиненні діяльності об'єднання або запобіганні злочину, навіть якщо це сталося без її безпосередніх зусиль [64].

У статті 223-1 Кримінального кодексу Грузії міститься примітка, яка визначає умови звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених частиною першою цієї статті. Згідно з нею, особа звільняється від відповідальності, якщо вона добровільно повідомить орган, що здійснює кримінальний процес, про вчинене, і внаслідок її співпраці зі

слідством буде встановлено особу, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин, або якщо за її сприяння створено істотні умови для розкриття такого злочину, за умови відсутності у її діяннях ознак іншого злочину [153].

Подібне положення міститься у примітці до статті 223-3 КК Грузії. Тут також передбачено, що особа, яка вчинила відповідний злочин, може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо вона добровільно заявить про це органу, який здійснює кримінальний процес, і за її безпосередньої співпраці буде встановлено особу, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин, або створено істотні умови для розкриття такого злочину. Рішення про звільнення від відповідальності у таких випадках приймає орган, який здійснює кримінальний процес [153].

Щодо видів покарань за прояви злочинного впливу, у кримінальному законодавстві зарубіжних держав спостерігається значна варіативність. Наприклад:

- У Кримінальному кодексі Нідерландів за дії, пов'язані з організованою злочинністю, включно зі встановленням або поширенням злочинного впливу, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі до шести років або штрафу (ст. 140) [59].

- У Німеччині, згідно з параграфом 129 КК ФРН, покарання за аналогічні дії становить до п'яти років позбавлення волі або штраф [64].

- У Франції стаття 450-1 КК передбачає покарання у вигляді позбавлення волі строком до десяти років або штрафу [65].

Найбільш суворі покарання за дії, пов'язані зі злочинним впливом, передбачені Кримінальним кодексом Італії. Згідно зі статтею 416 bis, участь у мафіозному об'єднанні карається позбавленням волі на строк до десяти років, а якщо об'єднання є озброєним – до двадцяти шести років. Ця норма також уточнює, що у випадку, коли економічна діяльність, над якою співучасники мають намір встановити або зберегти контроль, фінансується повністю або частково за рахунок коштів, отриманих унаслідок злочинів, покарання може бути збільшено на одну третину або половину. Крім того,

передбачена обов'язкова конфіскація речей, які використовувалися для вчинення злочину, а також тих, що є його ціною, продуктом або прибутком [202]. Така регламентація зближує цю норму із українським законодавством, зокрема статтею 255-1 КК України [32].

Протидія організованій злочинності та поширенню злочинного впливу є об'єктом не лише національних, а й міжнародно-правових зусиль. Значний внесок у цю сферу здійснила ООН, прийнявши низку міжнародно-правових актів, спрямованих на боротьбу з організованою злочинністю. Серед них варто виділити Неапольську політичну декларацію та Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності, затверджені Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1994 року, а також Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалену у 2000 році і ратифіковану Україною у 2004 році [47]. Ці документи визначають основні напрямки співробітництва держав у боротьбі з транснаціональною злочинністю, підкреслюючи важливість координації зусиль у цій сфері.

Європейський Союз також активно сприяє боротьбі з організованою злочинністю. Зокрема, ухвалені План дій по боротьбі з організованою злочинністю (1997 рік) та Стратегія ЄС із запобігання та контролю організованої злочинності на початок нового тисячоліття (2000 рік) відображають цілісність підходу до вирішення цієї проблеми [103]. В Україні також є спеціально затверджена стратегія боротьби з організованою злочинністю [118].

Таким чином, міжнародно-правові та регіональні ініціативи значно посилюють ефективність заходів, спрямованих на боротьбу з організованою злочинністю, доповнюючи національні зусилля держав. У поєднанні з деталізованими національними нормами, такими як стаття 416 bis КК Італії, ці заходи створюють комплексну систему протидії злочинному впливу.

Міжнародні інституції, зокрема ООН, Рада Європи та органи Європейського Союзу, проявляють значну активність у боротьбі

з організованою злочинністю та мінімізації її впливу. Це реалізується через визначення окремих форм організованої злочинності, виявлення кримінальних правопорушень, розробку рекомендацій щодо криміналізації таких діянь, а також через стратегічне планування дій міжнародної спільноти під час розслідувань. Додатково увага приділяється здійсненню процесуальних заходів на міждержавному рівні, прийняттю відповідних стратегій і програм, а також впровадженню комплексних заходів як на міжнародному, так і на національному рівнях. Такий підхід сприяв досягненню значного прогресу у координації зусиль світової спільноти, спрямованих на протидію вже існуючій організованій злочинності та попередження її поширення як особливого соціального явища, що має ознаки субкультури.

Аналіз міжнародного досвіду щодо регламентації кримінальної відповідальності за злочинний вплив дозволяє сформулювати кілька висновків. У кримінальних кодексах пострадянських країн та держав – членів Європейського Союзу, як правило, присутня лише одна норма, яка передбачає відповідальність за створення, участь або керівництво злочинною організацією. Проте окремі положення, що встановлюють кримінальну відповідальність за поширення чи реалізацію злочинного впливу, містяться лише у законодавствах Італії, Грузії, США та Гонконгу.

В Італії такий підхід зумовлений історичними передумовами, які спричинили надмірну криміналізацію відповідних дій. Водночас у Гонконзі законодавство характеризується жорсткістю, що супроводжується застосуванням правових конструкцій, які в окремих випадках можуть вступати в суперечність із принципом презумпції невинуватості.

Положення кримінального законодавства Франції та Німеччини, де встановлено занижений вік (13–14 років) для настання кримінальної відповідальності, зокрема за дії, пов'язані із злочинним впливом чи участю в організованій злочинності, викликають сумніви щодо їхньої доцільності. Це пояснюється тим, що особи такого віку через незавершеність

інтелектуального розвитку не здатні повною мірою усвідомлювати складність та соціальну небезпеку подібних діянь [64; 65].

На противагу цьому позитивним можна вважати досвід деяких країн, де передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності за певних умов для осіб, які вчинили дії, що є аналогами встановлення або поширення злочинного впливу. Особливо заслуговує на увагу практика Грузії, де у примітках до статей кримінального кодексу чітко окреслені підстави для такого звільнення. Подібний підхід є виправданим, оскільки він відповідає принципу верховенства права, забезпечуючи правову визначеність та співмірність покарання з тяжкістю вчиненого діяння [153].

Як наголошує В. О. Навроцький, критика КК України, що полягає в його порівнянні із законодавством інших держав, нібито більш досконалим, є необґрунтованою. На думку автора, правильне та вміле застосування українського кримінального закону цілком спроможне забезпечити досягнення поставлених перед ним завдань. При цьому основною проблемою він вважає не стільки недоліки самого кодексу (хоча вони існують), скільки його неналежне застосування або повну відсутність практичного використання [79, с. 50].

Висновки до першого розділу

1. Аналіз досліджень у кримінально-правовій доктрині виявив, що через відносну новизну питання злочинного впливу досі не стало об'єктом достатньо глибокого наукового вивчення. Наявні роботи окреслюють низку дискусійних аспектів, серед яких: відповідність принципу правової визначеності у визначенні поняття злочинного впливу, причини його формування та розвитку як соціально-політичного феномену, міжнародно-правові основи боротьби з ним, відмежування злочинного впливу від інших складів злочинів, а також оцінка суспільно небезпечних наслідків цього явища.

2. Недостатньо досліджені аспекти кримінально-правового визначення злочинного впливу включають:

- нечітке розмежування між ознаками злочинного впливу та об'єктивними ознаками співучасників злочину;
- різницю між поняттями «злочинний вплив» і «підвищений злочинний вплив»;
- відсутність чіткого визначення терміна «злочинна діяльність», що є об'єктом злочинного впливу;
- складність визначення об'єктивної сторони діянь, пов'язаних із поширенням або встановленням злочинного впливу, зокрема через пропаганду кримінальної діяльності;
- проблематику доведення статусу особи як «злодія в законі», зважаючи на оціночний характер цього визначення;
- доцільність використання жаргонізмів, таких як «злодій у законі» та «сходка»;
- можливість впровадження в проєкті нового КК України терміна «злочинний лідер» як аналога «суб'єкта підвищеного злочинного впливу»;
- багатозначність поняття «вплив», що ускладнює точне формулювання об'єктивної сторони складу відповідного кримінального правопорушення;

- необхідність універсального визначення злочинного впливу, яке включало б також пропаганду злочинного способу життя або ідеологій, що легітимізують злочинність як соціальну норму.

3. Історичний аналіз правового регулювання злочинного впливу засвідчив, що в пам'ятках права злочинний вплив розглядався як суспільно небезпечна поведінка, яка підлягала кримінальному покаранню на підставі норм, що передбачали відповідальність за злочини, вчинені злочинними організаціями. При цьому злочинний вплив зазвичай ототожнювався з особливим статусом суб'єкта, що здатен його здійснювати, у контексті співучасті у злочині.

4. Досвід зарубіжного кримінального законодавства показав, що більшість країн з розвинутою системою боротьби з організованою злочинністю не мають окремих норм про кримінальну відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу. Такі положення передбачені лише у законодавствах Італії, Грузії, США та Гонконгу. Водночас заслуговує на увагу досвід Грузії, де в примітках до статей чітко окреслено підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, що сприяє правовій визначеності та забезпеченню принципу співмірності покарання. Ці положення можуть бути корисними для запозичення в українському кримінальному законодавстві.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ АБО ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ

2.1 Об'єктивні ознаки складу злочину про встановлення або поширення злочинного впливу

Ключовим аспектом реалізації норм кримінального права в практичній площині є коректна кваліфікація суспільно небезпечного діяння. У межах теорії кримінального права функціонує спеціальний категоріальний апарат, що слугує підґрунтям для побудови норм Особливої частини КК України, а саме склад кримінального правопорушення. Ця правова конструкція дає змогу класифікувати діяння за видами злочинів на основі їхніх характерних ознак, забезпечує систематизацію цих видів, здійснення правової кваліфікації та вирішення низки інших практичних питань. У науковій доктрині склад злочину визначається як сукупність об'єктивних та суб'єктивних правових ознак, встановлених кримінальним законодавством, що дозволяють визнати певне суспільно небезпечне діяння кримінально протиправним [6].

Теоретична концепція кримінального права передбачає розмежування понять «ознаки» та «елементи» складу кримінального правопорушення, що сприяє точному опису суспільно небезпечного діяння в нормах Особливої частини КК України. Під ознакою розуміють конкретну характеристику властивостей злочину, тоді як елемент охоплює групу ознак, що визначають різні аспекти злочинного діяння [71].

Цей розділ роботи присвячений аналізу таких складових складу кримінального правопорушення, як об'єкт та об'єктивна сторона, а також їхніх обов'язкових і факультативних ознак. Доцільно розпочати дослідження з категорії об'єкта кримінального правопорушення.

Очевидним є те, що без наявності об'єкта складу злочину не може існувати склад кримінального правопорушення. Об'єкт є одним із ключових, рівнозначних за юридичним значенням, обов'язкових елементів складу будь-якого кримінального правопорушення. Саме він визначає межі застосування кримінально-правової норми, дає змогу оцінити характер і ступінь суспільної небезпечності діяння та здійснити його правову кваліфікацію.

Водночас у наукових дискусіях існують різні підходи до визначення об'єкта складу кримінального правопорушення, що спричиняє численні суперечки серед дослідників. Як зазначає П.П. Андрушко, проблематика концепцій об'єкта кримінального правопорушення залишається відкритою й до сьогодні та навряд чи може бути остаточно вирішена найближчим часом, оскільки її повне розв'язання є апріорі неможливим [2].

Найпоширенішим є визначення об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин, що перебувають під охороною кримінального закону [77; 10; 11; 144]. Також заслуговує на увагу концепція соціальної оболонки суспільних відносин (в подальшому розвинулася в концепцію прав і свобод людини і громадянина) (В.М. Трубніков [152, с. 14]).

Водночас більш точним є формулювання, з яким погоджується більшість науковців: об'єкт кримінального правопорушення – це те, що охороняється кримінальним законом, а отже, внаслідок вчинення злочину йому заподіюється шкода або створюється реальна загроза її заподіяння [26, с. 146; 8, с. 96; 167, с. 116–117].

Очевидно, що розмаїття наукових поглядів на цю проблему зумовлене природою самого об'єкта кримінального правопорушення, який є апріорною та іманентною характеристикою. З одного боку, його існування є безперечним, однак, з іншого – він не має матеріального втілення, що неминуче спричиняє появу різних тлумачень та інтерпретацій.

Значний внесок у дослідження цього питання зробив В. Тацій, який зазначав, що на сучасному етапі не вдалося створити цілісну та досконалу теорію об'єкта злочину. Виокремлюючи дві основні концепції – об'єкт як:

- 1) людину, її суб'єктивні права, соціальні цінності, правові блага та інтереси;
- 2) суспільні відносини, яким завдається шкода, – дослідник надавав перевагу першій із них [144, с. 6].

Розгляд об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин потребує уточнення, оскільки йдеться саме про ті відносини, що врегульовані нормами права, тобто про правовідносини. Кримінальне право не може забезпечувати охорону того, що не визначене іншими галузями права як правове та легітимне. Якщо виходити з традиційного розуміння правовідносин як певних суспільних зв'язків, у які особи вступають заради отримання певних благ – як матеріальних, так і нематеріальних [46, с. 227; 173, с. 343], – логічним є висновок, що категорія «об'єкт кримінального правопорушення» має ґрунтуватися на певній цінності або блазі, що становить основу для виникнення правовідносин, які підлягають охороні. Водночас такі правовідносини є похідними від зазначених цінностей.

Розглядаючи охоронювані кримінальним законом об'єкти, як-от життя, здоров'я, свободу особи, власність тощо, складно трактувати їх виключно як суспільні відносини. Водночас ці цінності постійно перебувають у сфері абсолютних правовідносин, у межах яких праву однієї особи (наприклад, праву власності) кореспондує обов'язок усіх інших осіб не порушувати це право.

Концепція об'єкта кримінального правопорушення має важливе практичне значення. Чітке визначення об'єкта правопорушення сприяє глибшому розумінню його природи, з'ясуванню спрямованості кримінально-правової охорони на захист конкретних цінностей та дає змогу відмежовувати певні правопорушення від інших схожих діянь. Незважаючи на відсутність єдиного підходу до визначення сутності об'єкта кримінального правопорушення, науковці загалом погоджуються щодо його класифікації.

Зокрема, за «вертикальним» критерієм об'єкт поділяється на:

1. загальний об'єкт – сукупність усіх цінностей (правових відносин), що перебувають під охороною кримінального права;

2. родовий об'єкт – підмножина загального об'єкта, що охоплює певну цінність або групу взаємопов'язаних цінностей (правовідносин), які охороняються кримінальним правом у межах певного розділу Особливої частини КК України чи відповідних норм кримінальних кодексів інших країн;

3. видовий об'єкт – конкретизована група суспільних відносин у межах родового об'єкта;

4. безпосередній об'єкт – конкретна цінність або правові відносини, яким завдається чи може бути завдано шкоди внаслідок правопорушення [26, с. 151–154; 8, с. 104–108; 156, с. 121–123].

Окрім того, за «горизонтальним» критерієм на рівні безпосереднього об'єкта виокремлюють:

- первинний об'єкт – той, що зазнає основної шкоди внаслідок кримінального правопорушення (у багатьох випадках він є єдиним безпосереднім об'єктом);

- вторинний об'єкт – той, що зазнає додаткової шкоди поряд з основним безпосереднім об'єктом; він може бути як обов'язковим, так і факультативним.

Крім того, до об'єкта кримінального правопорушення відносяться додаткові характеристики – предмет та потерпілий.

Попри наявність різних теоретичних підходів до визначення об'єкта кримінального правопорушення, жоден із них не може вважатися універсальним та застосовним у всіх випадках. Це зумовлено складною і багатогранною природою об'єкта злочину. Науковці зазначають, що кожна з існуючих теорій має як певні переваги, так і недоліки [168].

Загальний об'єкт охоплює всі суспільні відносини, що перебувають під охороною норм КК України. Йдеться про забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного ладу України від кримінально протиправних посягань, а також про гарантування миру та безпеки людства і запобігання кримінальним правопорушенням, як це закріплено у ст. 1 КК України.

Загальний об'єкт містить у собі низку родових об'єктів, виокремлення яких сприяє науково обґрунтованій класифікації всіх злочинів та відповідних кримінально-правових норм. Завдяки такій класифікації можливе групування правопорушень у межах конкретних розділів кримінального законодавства, які визначають відповідальність за злочини, спрямовані проти подібних або взаємопов'язаних суспільних відносин [177, с. 390].

У кримінально-правовій науці давно встановлено, що визначення родового об'єкта злочину здійснюється шляхом аналізу назви відповідного розділу Особливої частини КК України, до якого належить стаття, що передбачає кримінальну відповідальність за конкретне правопорушення. Це дає змогу систематизувати кримінальне законодавство, впорядкувати норми та забезпечити ефективність правозастосування.

Родовий об'єкт охоплює групу суспільних відносин, що захищаються розділом кримінального кодексу, до якого належить відповідна стаття. Класифікація цих відносин є не випадковою, оскільки вона ґрунтується на об'єктивних критеріях, які визначають їхню однорідність або схожість. Серед таких критеріїв виокремлюють різні аспекти охоронюваних соціальних зв'язків, зокрема суб'єктний та об'єктний склад, зміст і характер соціальної взаємодії, а також їхнє суспільне значення. Така класифікація, як правило, корелює з певною сферою державного або суспільного життя. Таким чином, родові об'єкти можуть охоплювати відносини власності, господарські процеси, механізми забезпечення громадського порядку та моральності тощо [73].

Поділ кримінального закону на розділи є результатом застосування законодавчої техніки, яка, однак, може спричиняти як суб'єктивні, так і об'єктивні труднощі. З одного боку, розташування норм у конкретних розділах відображає бачення законодавця, однак такі рішення не завжди є послідовними або достатньо обґрунтованими. Деякі науковці вказують на те, що сфера змін кримінального законодавства нерідко стає предметом уваги осіб без належної кваліфікації, що може позначатися на якості нормативних актів [78]. З іншого боку, складність соціальних відносин призводить до того, що розподіл норм за

розділами кримінального закону не завжди є однозначним, а окремі розділи можуть «конкурувати» за включення тих чи інших положень.

Беручи до уваги взаємопов'язаність родових об'єктів, можна стверджувати, що вони є складовими частинами ширшої та більш комплексної системи. Відтак, визначення місця конкретної норми в певному розділі кримінального законодавства є законодавчим рішенням, яке виконує функцію впорядкування та організації правових норм. Це підтверджує, що правова система не завжди відображає структуру права з абсолютною точністю. Оскільки право є цілісним і системним явищем, правильне визначення місця норми в кримінальному праві потребує не лише формального підходу, а й застосування логічного та системного мислення.

Таким чином, родовий об'єкт не можна зводити лише до категорії, що визначається назвою відповідного розділу КК України. Його тлумачення не слід обмежувати виключно організацією норм, оскільки він охоплює групу однорідних суспільних відносин, що перебувають під кримінально-правовою охороною. Враховуючи складну взаємопов'язаність соціальних відносин у суспільстві, родовий об'єкт може перетинатися з іншими об'єктами, що зумовлює необхідність комплексного підходу до його визначення.

Встановлення або поширення злочинного впливу, як і будь-яке інше кримінальне правопорушення, порушує конкретний об'єкт. Його правильне визначення є ключовим для чіткого окреслення меж відповідного складу злочину та його відмежування від інших правопорушень, які не підпадають під кримінально-правове регулювання. Установлюючи кримінальну відповідальність за цей злочин, Кримінальний кодекс України охороняє суспільні відносини у сфері громадської безпеки.

На основі назви Розділу IX КК України – «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» – родовим об'єктом злочину «Встановлення або поширення злочинного впливу» (ст. 255-1) є саме громадська безпека. Водночас деякі науковці висловлюють думку, що точнішою була б назва «Злочини проти загальної громадської безпеки», оскільки це дозволило б виокремити

кримінальні правопорушення, які стосуються конкретних аспектів громадської безпеки, таких як промислове виробництво, дорожній рух і транспорт, в окремі розділи КК України [145, с. 379].

Втім, чинна назва «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» не є проблемною, оскільки її узагальненість логічно впливає зі змісту відповідного розділу КК України.

Поняття безпеки не закріплене на законодавчому рівні, однак його зміст можна визначити на основі загальнонавжених мовних джерел. Зокрема, у словниковому трактуванні безпека визначається як «стан, коли кому- або чому-небудь ніщо не загрожує» [136]. Це поняття є широким і включає в себе такі складові, як:

- громадська безпека – безпека будь-якої не персоніфікованої особистості, тобто суспільства загалом, його прав, свобод, матеріальних і духовних цінностей;
- національна безпека – безпека держави, що охоплює її конституційний лад та територіальну цілісність [85].

Стаття 3 КУ визначає безпеку людини як одну з найвищих соціальних цінностей [50]. Водночас серед основних завдань КК України, закріплених у статті 1, передбачено правове забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки від кримінально-протиправних посягань.

Закон України «Про національну безпеку України» містить визначення таких понять, як «воєнна безпека», «громадська безпека і порядок», «державна безпека» та «національна безпека України». Аналіз цих положень свідчить, що громадська безпека і порядок розглядаються як невід’ємна складова національної безпеки України. Вони визначаються як захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням органів безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості. Ці суб’єкти здійснюють узгоджені заходи з метою реалізації та захисту національних інтересів від потенційних загроз [120].

Науковець В. Тихий зазначав, що злочини проти громадської безпеки порушують безпечні умови життєдіяльності, створюють загрозу фізичній та психологічній безпеці людини, а також можуть спричинити загальну небезпеку загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків. Їхнім родовим об'єктом є громадська (загальна) безпека, що охоплює безпечні умови життя, здоров'я та власності (майна), а також їхню захищеність від істотної шкоди. Безпосередніми об'єктами у таких злочинах виступають сфери (підсистеми) громадської безпеки, визначені джерелами загальнопідвищеної небезпеки [149, с. 148–149].

Стосовно злочинів, передбачених статтями 255–260 КК України, В. Тихий виокремив як складову громадської безпеки захищеність від соціальних джерел загальнопідвищеної небезпеки [149, с. 151]. Під такими джерелами, ймовірно, маються на увазі злочинні та терористичні організації, воєнізовані та збройні формування. Це підкреслює їхню соціальну, людську природу, на відміну від технічних або природних загроз, пов'язаних із зброєю, боєприпасами чи радіоактивними матеріалами.

І. Митрофанов зазначає, що кримінально-правові норми, які встановлюють відповідальність за злочини проти громадської безпеки, мають на меті забезпечення безпечних умов життєдіяльності суспільства загалом [74, с. 48].

Безсумнівно, наведені дослідники справедливо зазначають, що громадську безпеку, як родовий об'єкт розглядуваних злочинів, можна розглядати як загальний стан захищеності суспільства від джерел підвищеної небезпеки різного характеру – соціального, штучного чи природного. Встановлення або поширення злочинного впливу може бути складовою частиною вчинення інших злочинів, що створюють реальну загрозу для охоронюваних кримінальним законом цінностей. Наприклад, злочинна організація може бути сформована з метою незаконного заволодіння чужим майном, його легалізації, незаконного обігу наркотичних засобів чи фальсифікованих лікарських препаратів. Одночасно така діяльність може супроводжуватися підкупом службових осіб, втручанням у правосуддя, впливом на правоохоронні органи або представників медіа.

З огляду на високий рівень організованості та узгодженості злочинних формувань, встановлення або поширення злочинного впливу набуває самостійного кримінально-правового значення. Це вимагає відповідної превентивної реакції з боку держави, що реалізується через відповідні положення кримінального законодавства.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», громадська безпека і порядок визначаються як захищеність життєво важливих інтересів, прав і свобод людини та громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також громадськості. Для реалізації та захисту національних інтересів вони здійснюють узгоджені заходи з протидії загрозам [120].

Видовий об'єкт – це конкретизована група суспільних відносин у межах родового об'єкта. У контексті ст. 255-1 КК України видовий об'єкт стосується забезпечення безпеки від діяльності організованих злочинних угруповань загалом.

Встановлення або поширення злочинного впливу є одним із найсерйозніших правопорушень проти громадської безпеки. Воно зачіпає різні аспекти суспільної безпеки та створює загрозу умовам, необхідним для нормального існування суспільства, що потенційно може завдати шкоди великій кількості людей.

Основний зміст громадської безпеки охоплює захист життя, здоров'я, фізичної цілісності, гідності та інших прав і свобод особи. Важливо зазначити, що в контексті громадської безпеки об'єкт злочину стосується не самих цих цінностей (життя, здоров'я, фізичної цілісності), а їх охорони. Таким чином, ці об'єкти є не лише основою громадської безпеки, а й соціальними відносинами, які забезпечують їхню захищеність, формують правові засади та підвалини безпеки особи.

Очевидно, що встановлення або поширення злочинного впливу у суспільстві безпосередньо загрожує громадській безпеці, створюючи ризики для життя, здоров'я громадян і функціонування соціальних інститутів.

Особливо небезпечним є поширення злочинного впливу в місцях позбавлення волі, оскільки це загрожує порядку в цих установах і сприяє подальшому відтворенню кримінальних структур.

Такі діяння також негативно впливають на правопорядок, оскільки їхня суть полягає у підриві механізмів законного регулювання соціальних процесів. Це може включати вплив на судові, адміністративні та економічні процеси через незаконні методи, що сприяє дестабілізації правової системи.

Злочинний вплив також спрямований на порушення функціонування державних інституцій, оскільки його поширення загрожує стабільній роботі органів влади. Це може проявлятися у формі корупції, тиску на чиновників, підкупу або залякування, що підриває довіру громадян до держави та її інститутів.

Поряд із цим злочинний вплив загрожує економічній стабільності. Злочинні угруповання нерідко організовують схеми ухилення від сплати податків, відмивання грошей, рекет, що спотворює економічні відносини, порушує рівні умови ведення бізнесу та завдає значної шкоди економіці.

Крім того, злочинний вплив підриває соціальну мораль і порядок, сприяючи деградації суспільних норм. Його поширення створює сприятливі умови для насильства, дискримінації, інших соціально небезпечних явищ, а також пропагує злочинну ідеологію та утвердження кримінального «менеджменту» у суспільстві.

З урахуванням наведених аспектів, безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255-1 КК України, є сукупність суспільних відносин, що стосуються:

- громадської безпеки,
- правопорядку,
- функціонування державних інституцій,
- економічної стабільності,
- прав і свобод громадян, які зазнають прямого порушення внаслідок

встановлення або поширення злочинного впливу. Захист цих суспільних відносин є критично важливим для стабільності держави та суспільства загалом.

Окрім основного безпосереднього об'єкта, додатковим факультативним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255-1 КК України, можуть бути інші охоронювані законом цінності, які перебувають під загрозою внаслідок діяльності злочинної організації (організованої групи або суб'єктів злочинного впливу). До таких цінностей належать:

- життя і здоров'я людини,
- майно,
- законний обіг наркотичних засобів,
- службова діяльність,
- правосуддя.

Злочинні організації та угруповання можуть бути створені для вчинення широкого спектра правопорушень, що вимагає комплексного підходу до їхнього запобігання та протидії на рівні кримінального законодавства.

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це сукупність юридично значущих ознак, що визначають зовнішній прояв кримінально-протиправного діяння [133, с. 43]. Вона відрізняється від інших структурних елементів складу кримінального правопорушення тим, що містить найбільший обсяг інформації, необхідної для правової кваліфікації. Завдяки цьому ознаки об'єктивної сторони мають найбільше інформаційне навантаження та відіграють ключову роль у індивідуалізації злочину.

Аналізуючи об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, основну увагу слід приділяти діянню, оскільки воно є обов'язковим елементом складу злочину. Це твердження справедливе і для аналізованого правопорушення, адже в його складі наслідки не визначаються як обов'язкова ознака злочину.

Характеристики об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення закріплені в нормах кримінального права. Загальні ознаки, що застосовуються до всіх кримінальних правопорушень, викладені у Загальній частині КК України, тоді як спеціальні характеристики окремих видів правопорушень регламентуються Особливою частиною КК України.

Однією з основних характеристик об'єктивної сторони складу злочину є вчинення кримінально-протиправного діяння, яке створює реальну загрозу або завдає шкоди охоронюваним кримінальним правом соціальним відносинам, інтересам чи благам.

Щодо ознаки наслідків і причинно-наслідкового зв'язку, у науковій літературі існують дві протилежні позиції.

Перша позиція: якщо закон прямо не визначає наслідки як складову злочину, вони не є обов'язковими для встановлення кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом.

Друга позиція: будь-яке кримінальне правопорушення за своєю сутністю завдає шкоди соціальним відносинам. Тому, навіть якщо закон прямо не вказує на необхідність встановлення наслідків, їх наявність вважається презумпцією. Це означає, що доведення конкретних наслідків не є необхідним для встановлення кримінальної відповідальності, оскільки їхня наявність випливає із самої природи правопорушення.

У разі матеріальної структури кримінального правопорушення наявність наслідків є обов'язковою умовою. Це означає, що для притягнення особи до кримінальної відповідальності необхідно довести факт заподіяння шкоди об'єктам, які перебувають під охороною кримінального права. Якщо така шкода не була завдана, діяння не може бути визнане злочином, а особа, яка його вчинила, не підлягає кримінальній відповідальності [182].

Згідно з чинним Кримінальним кодексом України, відповідно до ч. 1 ст. 255-1, кримінальна відповідальність настає за «умисне встановлення або поширення в суспільстві злочинного впливу за відсутності ознак, зазначених у частині п'ятій статті 255 цього Кодексу» [61]. Формулювання цієї норми свідчить про те, що ч. 1 ст. 255-1 КК України є загальною нормою, тоді як ч. 5 ст. 255 КК України має характер спеціальної норми стосовно неї.

Науковець А.О. Нікітін висловив обґрунтовану думку, що діяння, передбачені ч. 5 ст. 255 КК України, є окремими випадками умисного встановлення або поширення злочинного впливу в суспільстві. Водночас ч. 5

ст. 255 КК України криміналізує «дії, передбачені частинами першою (створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами), другою (участь у злочинній організації) або четвертою (створення злочинної спільноти, тобто об'єднання двох чи більше злочинних організацій, керівництво такою спільнотою), вчинені особою, яка здійснює злочинний вплив або має статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі статус «злодія у законі» [83].

Таким чином, для кваліфікації дій особи за загальною нормою ч. 1 ст. 255-1 КК України, насамперед необхідно виключити можливість їх кваліфікації за спеціальними нормами, передбаченими в різних частинах ст. 255 КК України.

З об'єктивної сторони, це кримінальне правопорушення охоплює такі суспільно небезпечні діяння:

- встановлення в суспільстві злочинного впливу;
- поширення в суспільстві злочинного впливу.

Як зазначено у зауваженнях до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» (реєстраційний № 2513), диспозиція ч. 1 ст. 255-1 КК України (у редакції проекту станом на 16 березня 2020 року) була сформульована без дотримання усталених правил побудови норм кримінального кодексу. Такий законодавчий підхід спричиняє правову невизначеність при тлумаченні об'єктивної та суб'єктивної сторін складу злочину, що є неприпустимим [114].

Подібне формулювання не враховує приписи ст. 8 КУ, а також правові позиції Конституційного Суду України, згідно з якими визначальними елементами верховенства права є принципи рівності, справедливості, правової визначеності, ясності та недвозначності правової норми. Будь-яке відхилення від цих принципів унеможлиблює її однакове застосування, не виключає необмеженості тлумачення у правозастосовній практиці і, як наслідок, може призвести до правової сваволі (абзац другий підпункту 5.4 пункту 5

мотивувальної частини Рішення КСУ від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005) [130].

Попри зазначені зауваження, законопроект було взято за основу, і в 2020 році до КК України внесли відповідні зміни, зокрема доповнили його статтею 255-1.

З моменту набрання чинності цією нормою виникло чимало питань щодо її застосування. Зокрема, зазначалося, що «подібний підхід є невиправдано широким», а вказівка у законі на такі категорії, як «авторитет», «інші особисті якості чи можливості» суб'єкта злочинного впливу, суб'єкта підвищеного злочинного впливу та особи, що має статус «злодія у законі», не має чіткої правової визначеності.

Крім того, можна припустити, що злочинний вплив може здійснюватися особою, яка не має жодного «авторитету», а діє через погрози чи залякування. Це свідчить про необхідність більш чіткого законодавчого формулювання, яке б виключало суб'єктивні трактування.

Викликає сумнів правова визначеність словосполучення «інші особисті якості чи можливості», оскільки такі характеристики можуть бути дуже різноманітними, що ускладнює однакове застосування норми на практиці [129].

Погоджуючись із думкою А.О. Нікітіна, слід зазначити, що ключовою новелою законодавчих змін є поняття злочинного впливу, оскільки саме його наявність визначає, зокрема, статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Однак визначення злочинного впливу, подане в примітці 1 до нової редакції ст. 255 КК України, є настільки широким, що фактично будь-які дії особи можуть бути розцінені як злочинний вплив. Використання таких формулювань, як «будь-які дії», «інші якості чи можливості», «інший вплив на злочинну діяльність», нівелює зміст поняття «злочинний вплив» і створює широкі можливості для зловживань з боку правоохоронних органів [83].

Законодавець не конкретизує перелік дій, що можуть свідчити про злочинний вплив, а лише зазначає, що вони можуть бути «будь-якими», проте акцентує увагу на необхідності ведення активної діяльності. Це означає, що

винна особа повинна виявляти активність, завдяки якій вона може впливати на певні процеси «завдяки авторитету». Далі законодавець перелічує конкретні дії, які можуть бути вчинені суб'єктом кримінального правопорушення за рахунок авторитету, особистих якостей чи можливостей. До них належать:

- сприяння,
- спонукання,
- координація,
- реалізація іншого впливу на злочинну діяльність,
- організація або безпосереднє здійснення розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), що використовуються для підтримки злочинної діяльності.

У підрозділі 1.2 було розглянуто тлумачення окремих термінів, що містяться у визначенні поняття «злочинний вплив». Як висновок, встановлено таке значення цих понять:

- сприяння – здійснення впливу на певні події чи процеси;
- спонукання – формування у когось бажання або мотиву до вчинення певних дій;
- координація – погодження або узгодженість дій;
- встановлення – здатність втручатися у розвиток подій або впливати на конкретних осіб, що призводить до змін;
- вплив – авторитет або влада.

Встановлення злочинного впливу у суспільстві є втручанням у соціальні процеси, що сприяє поширенню злочинної ідеології та розширенню кримінального впливу на інші верстви населення. Такі процеси передбачають, що особи, які мають владу або авторитет, можуть формувати мотивацію інших людей до вчинення злочинів, а також спотворювати їхні уявлення про правопорядок, державу та правомірну поведінку.

Ці дії можуть бути кваліфіковані як підбурювання до вчинення злочину, що підпадає під ч. 4 ст. 27 КК України, а також під відповідні статті Особливої

частини КК України, які передбачають відповідальність за конкретні злочини, вчинені під впливом таких дій [61].

Важливим аспектом є те, що встановлення злочинного впливу в суспільстві, як це визначає законодавець, є загальним поняттям, яке охоплює осіб, що діють поза межами закону. Такі особи сприяють правовому нігілізму, створюючи альтернативні правила поведінки, які є обов'язковими для членів злочинних організацій або інших кримінальних груп.

Наприклад, поширення злочинного впливу в місцях позбавлення волі вважається обтяжуючою обставиною згідно з ч. 2 ст. 255-1 КК України, оскільки така діяльність може сприяти поширенню злочинної ідеології серед ув'язнених, зокрема молоді, та порушенню встановленого порядку в установах виконання покарань [61].

Термін «поширення» у цьому контексті означає активний процес розширення або розповсюдження впливу, який може охоплювати певну групу осіб. Важливо, що ці особи не лише сприймають зміст злочинного впливу, а й підтримують його.

Злочинний вплив може поширюватися не лише серед членів кримінальних організацій, а й на інші соціальні групи чи окремих осіб, які формально не є частиною організованих злочинних спільнот.

Іншою формою поширення злочинного впливу є фінансова підтримка злочинної діяльності. Це може здійснюватися через розподіл коштів, майна чи інших активів, спрямованих на підтримку злочинних груп чи організацій. Водночас фінансування злочинної діяльності є окремою дією, що відрізняється від процесу створення злочинної організації чи спільноти.

Відповідно до п. 6 Постанови Пленуму ВСУ від 23 грудня 2005 року № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями», фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації може полягати як

у залученні коштів від третіх осіб, так і у безпосередньому забезпеченні фінансових ресурсів [124].

Кошти можуть спрямовуватися на покриття витрат, пов'язаних із:

- функціонуванням злочинної організації (придбання транспортних засобів, зброї, іншого майна, оренда приміщень, виплата винагороди членам угруповання);
- корупційною діяльністю (підкуп представників влади, фінансування розвідувальних заходів);
- інвестуванням у незаконну підприємницьку діяльність;
- вчиненням конкретних злочинів.

Таким чином, фінансова підтримка злочинних структур є одним із ключових механізмів поширення злочинного впливу, що суттєво підвищує рівень суспільної небезпеки цього явища.

На відміну від безпосереднього фінансування злочинних груп, організація або безпосередній розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення злочинної діяльності, має інше спрямування. Вона не стосується прямої діяльності злочинної групи чи злочинної спільноти, а передбачає можливість контролювати кошти, отримані злочинним шляхом, з метою підтримки існування криміногенного середовища на певній адміністративно-територіальній ділянці.

Крім того, фінансування злочинних угруповань стосується безпосереднього існування злочинної групи, що має на меті вчинення конкретних тяжких та особливо тяжких злочинів. Натомість контроль і розподіл майна та коштів спрямований не на конкретизовану злочинну діяльність, а на підтримання загального злочинного впливу та існування криміногенного середовища. Таким чином, поняття фінансування злочинних груп, організація або розподіл коштів, майна чи інших активів є ширшим за змістом.

Отже, диспозиція ст. 255-1 КК України потребує додаткового тлумачення, оскільки містить відсильні норми, які зобов'язують звертатися до ч. 5 ст. 255 КК України.

Для кваліфікації діяння за ст. 255-1 КК України необхідно встановити, чи має місце встановлення або поширення злочинного впливу в суспільстві, без ознак статусу суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі «зłodія у законі».

Щоб визначити, чи суб'єкт належить до категорії осіб підвищеного злочинного впливу або має статус «зłodія у законі», слід звернутися до п. 2 примітки до ст. 255 КК України, де зазначено, що до таких осіб належать ті, хто завдяки авторитету, особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив та координує злочинну діяльність інших осіб [61].

Однак діяльність суб'єктів підвищеного злочинного впливу та «зłodіїв у законі» переважно стосується:

- 1) створення злочинної спільноти або злочинної організації;
- 2) керівництва такими структурами;
- 3) участі в їхній діяльності.

Необхідність удосконалення законодавчої норми

Як видно, сформульована в законі система має доволі складну структуру, що ускладнює точну правову кваліфікацію. Враховуючи практичне застосування ст. 255-1 КК України, її актуальність, а також специфіку суб'єктів злочину, слід визнати, що диспозиція цієї статті потребує доопрацювання.

Зокрема, розмежування між об'єктивними та суб'єктивними ознаками складів злочинів, передбачених ст. 255 КК України та ст. 255-1 КК України, вимагає подальшого наукового дослідження, оскільки їхні межі залишаються нечіткими та допускають розширене тлумачення у правозастосовній практиці.

У визначенні злочинного впливу виокремлюються дві частини, які містять перелік об'єктивних ознак цього явища:

- 1) сприяння, спонукання, координація злочинної діяльності;

2) організація або безпосередній розподіл коштів та інших активів, спрямованих на забезпечення злочинної діяльності.

Ці частини розташовані послідовно одна за одною, без використання сполучників «та» чи «або», що створює простір для різних тлумачень.

На думку А.О. Нікітіна, ураховуючи, що обидві частини визначення окремо містять вказівку на злочинну діяльність, яка є об'єктом злочинного впливу, та враховуючи невичерпний перелік дій у першій частині й невичерпний перелік активів у другій, між цими частинами *de lege ferenda* має бути сполучник «або» [83].

Таким чином, для того щоб визнати дії особи злочинним впливом, вона повинна:

- або сприяти, спонукати чи координувати злочинну діяльність,
- або здійснювати розподіл активів, спрямованих на її забезпечення.

Сумнівність виокремлення розподілу активів як самостійної ознаки

З огляду на це розподіл активів, спрямованих на підтримку злочинної діяльності, можна вважати одним із випадків сприяння такій діяльності. Отже, необхідність виокремлення організації або розподілу коштів як окремої об'єктивної ознаки злочинного впливу або хоча б їхнього відокремлення від сприяння злочинній діяльності, у принципі, є сумнівною [181].

Зважаючи на це, доцільним було б уточнити поняття «злочинний вплив», використовуючи більш узагальнені та чіткіші формулювання, такі як «організація», «забезпечення» або «контроль злочинної діяльності».

Суперечності у визначенні понять у примітці до ст. 255 КК України.

Примітка до ст. 255 КК України містить визначення двох ключових термінів:

- 1) «злочинний вплив»;
- 2) «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу».

Однак формулювання цих термінів може суперечити не лише ч. 5 ст. 255 КК України, а й іншим статтям КК України, у яких ці поняття використовуються. Це створює ризик правової невизначеності, що потребує

додаткового законодавчого доопрацювання для узгодження норм і забезпечення їхнього коректного застосування [61].

По-перше, якщо базовим поняттям для цих правопорушень є «злочинний вплив», то в п. 2 примітки до ст. 255 КК України мало б міститися і визначення «підвищеного злочинного впливу», якого наразі у примітці немає.

Крім того, якщо законодавець вважає за необхідне розкривати термін «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», то для узгодженості у п. 1 примітки доцільно було б надати визначення і для «особи, яка перебуває у статусі суб'єкта злочинного впливу».

З точки зору логічної структури, узгодження примітки могло б бути реалізоване двома варіантами:

- введення пари понять: «злочинний вплив» і «підвищений злочинний вплив»;
- введення пари понять: «особа, яка здійснює злочинний вплив» і «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу».

Другий варіант виглядає більш послідовним, оскільки прив'язує правове визначення до конкретних суб'єктів злочинного впливу та забезпечує більш чітку правову диференціацію.

Аналізуючи поняття «злочинного впливу» у примітці до ст. 255 КК України, можна помітити, що його формулювання фактично дублює поняття «суб'єкта злочинного впливу». Це відбувається через те, що визначення вказує на конкретні дії особи, яка завдяки авторитету, особистим якостям чи можливостям впливає на злочинну діяльність.

Водночас у примітці 2 до цієї ж статті розкривається поняття «особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», включно з особами, що мають статус «злочинця в законі».

З метою узгодженості та чіткості законодавчої термінології доцільно було б у п. 2 примітки до ст. 255-1 КК України залишити обидва поняття:

- «особа, яка здійснює злочинний вплив»;

- «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», у тому числі злочинний лідер (так званий «злочин у законі»).

При цьому доцільно відмовитися від використання злочинної термінології, замінивши її на більш нейтральний термін «лідер». Це відповідало б правовим стандартам та принципам юридичної визначеності, а також сприяло б чіткішому регулюванню правових норм у сфері протидії організованій злочинності.

Тлумачення чинної редакції ст. 255-1 КК України та примітки до ст. 255 КК України свідчить, що законодавець розглядає злочинний вплив (його поширення) як пропаганду злочинної діяльності. Однак вплив за своєю природою є активною діяльністю, його неможливо встановити або поширити, а лише здійснювати.

З огляду на це, виключення з визначення «злочинного впливу» розмитих, оціночних і неоднозначних понять та звуження його змісту дозволило б сформулювати примітку 2 до ст. 255 КК України у більш чіткій редакції:

«Під особою, яка здійснює злочинний вплив, у цій статті та статтях 255-1, 255-3 цього Кодексу слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює організацію, забезпечення чи контроль злочинної діяльності.

Під особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «злочин у законі», у цій статті та статтях 255-1, 255-3 цього Кодексу слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив» [61].

Відповідно до п. 1 примітки до ст. 255 КК України, під «злочинним впливом» у ст. 255, 255-1 та 255-3 КК України слід розуміти будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, особистим якостям чи можливостям:

- сприяє,
- спонукає,

- координує або іншим чином впливає на злочинну діяльність,
- організовує або здійснює розподіл ресурсів для такої діяльності.

Згідно з п. 2 примітки, під «особою у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу» розуміється особа, яка через авторитет чи можливості здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб [61].

Законодавець прямо обмежує застосування цих визначень лише трьома статтями КК України (255, 255-1, 255-3). Це означає, що формально, діяння, описані в інших статтях КК України, не можуть розглядатися як такі, що пов'язані із злочинним впливом у розумінні цієї примітки.

Разом з тим, у ст. 255-2 КК України («Організація або участь у злочинному зібранні»), яка не підпадає під дію примітки до ст. 255 КК України, серед можливих учасників вказано «осіб, що здійснюють злочинний вплив» [61].

Виникає правова колізія, оскільки ч. 4 ст. 3 КК України забороняє застосування аналогії закону, що означає, що визначення з примітки до ст. 255 не можуть бути застосовані для ст. 255-2.

З метою усунення цієї правової невизначеності необхідно або:

- 1) надати окремі визначення понять «злочинний вплив» та «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» безпосередньо в ст. 255-2 КК України,
- 2) розширити сферу дії примітки до ст. 255 КК України, включивши до неї ст. 255-2.

Таке законодавче уточнення дозволило б забезпечити узгодженість кримінально-правових норм та унеможливити їх різнотлумачення в судовій практиці.

У зв'язку з цим можливі два варіанти вирішення цієї проблеми. Перший варіант передбачає розширення сфери дії примітки до статті 255 КК України, включивши до неї також статті 255-2, 257, 258-3, 260 КК України. Це дозволить забезпечити узгодженість правових норм, усунути їх фрагментарність та запобігти різнотлумаченням у правозастосовній практиці. Водночас такий підхід сприятиме більшій системності кримінального законодавства, адже він логічно

охопити усі кримінально карані діяння, пов'язані із встановленням або поширенням злочинного впливу. Однак, цей варіант може потребувати додаткового аналізу щодо можливих ризиків надмірного розширення меж застосування відповідних норм, а також його відповідності конституційним принципам визначеності та правової передбачуваності.

Другий варіант вирішення проблеми полягає у наданні окремих визначень понять «злочинний вплив» та «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» безпосередньо у тексті відповідних статей. Це дозволить деталізувати зміст цих понять, усунути існуючі суперечності та забезпечити чіткість кваліфікації діянь. У такому разі кожна стаття КК України, що передбачає відповідальність за злочини, пов'язані із встановленням або поширенням злочинного впливу, міститиме чітко визначені критерії, які дозволять правозастосовним органам здійснювати однозначну кваліфікацію відповідних правопорушень. Однак, цей підхід може призвести до дублювання правових норм у різних статтях, що своєю чергою може спричинити певні труднощі у їх узгодженості та подальшому правозастосуванні.

Без відповідного законодавчого уточнення залишається ризик неоднозначного правозастосування, що може впливати як на обґрунтованість кваліфікації злочинів, так і на можливість ухилення від кримінальної відповідальності через відсутність чітко встановлених критеріїв. Це також може створювати перешкоди для ефективної діяльності правоохоронних органів та судової системи, оскільки нечіткість у визначеннях спричиняє складнощі у доведенні наявності злочинного впливу та його суб'єктів. В умовах відсутності чітких законодавчих критеріїв можливе широке трактування понять, що, у свою чергу, може стати підґрунтям як для необґрунтованого переслідування осіб, так і для зловживань під час правозастосування.

Крім того, невизначеність поняття злочинного впливу та статусу суб'єкта підвищеного злочинного впливу може ускладнювати кваліфікацію діянь, які, фактично відповідаючи ознакам злочину, не підпадають під чинні законодавчі визначення. Відсутність чітких критеріїв ускладнює розмежування складів

злочинів, передбачених статтями 255, 255-1, 255-2, 255-3 КК України, та інших складів злочинів, що мають подібні характеристики, зокрема тих, які передбачені статтями 257, 258-3, 260 КК України.

Неочевидним, але суттєвим елементом для початкового аналізу є те, що відповідно до визначення злочинного впливу у примітці до статті 255 КК України, таким впливом визнаються будь-які дії певної особи, ознаки якої перелічені у самому визначенні. Таким чином, формально позиція Верховного Суду щодо тлумачення цього поняття не зазнала змін і залишається сталою на даний момент. Це означає, що правозастосовна практика ґрунтується на сприйнятті злочинного впливу як широкого феномена, що охоплює різноманітні прояви поведінки особи, яка має відповідний статус [107].

Як слушно зазначає А.О. Нікітін, законодавець надав кримінально-правового значення не тим протиправним діям особи, які перераховані у визначенні злочинного впливу (сприяння, спонукання, координація злочинної діяльності тощо), а її будь-якій іншій активній поведінці за умови, що вона, наприклад, здійснює вплив на злочинну діяльність завдяки своїм особистим якостям [84, с. 49]. Відповідно, законодавець фактично виніс за межі самого поняття злочинного впливу саме ті дії, які, ймовірно, і мали бути його основним змістом. Така конструкційна помилка закладена у визначення з самого початку, що робить поняття злочинного впливу внутрішньо суперечливим, адже його зміст виявляється нечітким і невизначеним. Якщо виходити з логіки законодавця, то під злочинним впливом слід розуміти будь-які дії особи, які здійснюються нею завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям та полягають у впливі на злочинну діяльність. Це, зокрема, охоплює сприяння, спонукання, координацію злочинної діяльності, організацію або безпосереднє здійснення розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності. Водночас таке коригування не усуває інших концептуальних недоліків у визначенні, які не розкривають усіх аспектів поняття злочинного впливу. Воно лише робить визначення більш послідовним і таким, що

легше піддається розумінню, але залишає відкритими питання щодо його меж і правозастосовного значення.

Окремою проблемою є те, що у кримінальному законодавстві України відсутнє визначення терміна «злочинна діяльність», хоча його розуміння є критично важливим для правильного тлумачення конструкції злочинного впливу. В тексті КК України використовуються декілька термінів, які в загальному позначають різні рівні протиправної поведінки людини. Це створює додаткові труднощі для правозастосування, адже у відсутність чіткого визначення злочинної діяльності виникають сумніви щодо того, які саме дії можуть вважатися такими, що підпадають під вплив у розумінні примітки до статті 255 КК України. Відсутність уніфікованого підходу до визначення ключових понять, зокрема злочинного впливу та злочинної діяльності, створює ризик розширеного тлумачення цих категорій, що може призвести як до необґрунтованого переслідування осіб, так і до випадків уникнення відповідальності через невизначеність закону. Тому необхідним є глибший аналіз усіх складових конструкції злочинного впливу та подальше уточнення законодавчих положень для забезпечення правової визначеності у цій сфері.

В українському кримінальному законодавстві використовується кілька термінів, що позначають різні ступені протиправної діяльності. Ці терміни мають різний зміст і охоплюють широкий спектр поведінки осіб, які порушують закон.

Протиправна діяльність є найбільш широким поняттям. Воно згадується у частині першій статті 304 КК України «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність» [61]. Очевидно, що цей термін охоплює будь-яку активну поведінку неповнолітньої особи, яка порушує норми будь-якої галузі права, як публічного, так і приватного. Протиправна діяльність у цьому сенсі не обов'язково стосується кримінально караних діянь, оскільки її зміст включає також порушення норм адміністративного, цивільного та іншого законодавства.

Термін «кримінально протиправна діяльність» має більш вузьке значення та застосовується як стосовно діяльності організованих злочинних

угруповань, так і щодо дій окремих осіб. Наприклад, у ч. 3 ст. 27 КК України «Види співучасників» зазначено, що організатором злочину є особа, яка, зокрема, займалася фінансуванням або організовувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Аналогічне поняття використовується і в ст. 43 КК України «Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації». Крім того, у ч. 4 ст. 28 КК України зазначено, що метою діяльності злочинної організації може бути координація або керівництво кримінально протиправною діяльністю інших осіб.

Цей термін увійшов до тексту КК України у 2018 році після ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [61]. Його запровадження було частиною ширшого процесу адаптації кримінального законодавства, що включав впровадження категорії кримінального проступку [112]. До внесення цих змін у відповідних положеннях КК України застосовувався термін «злочинна діяльність».

З огляду на контекст появи цього терміна можна зробити обґрунтований висновок, що під кримінально протиправною діяльністю слід розуміти вчинення кримінальних правопорушень, які охоплюють як злочини, так і кримінальні проступки.

Злочинна діяльність є ще більш вузьким поняттям. Крім згадки у примітці до статті 255 КК України, цей термін використовується у частині першій статті 256 КК України «Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності». Також він неодноразово вживається у Постанові Пленуму ВСУ № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» [1]. У порівнянні з попередніми термінами злочинна діяльність є найбільш вузьким за значенням і охоплює лише вчинення злочинів. Однак поняття «злочинна діяльність» не зводиться до одиничного злочину. Сам

термін «діяльність» зазвичай означає сукупність дій, спрямованих на досягнення певного результату. Таким чином, злочинна діяльність має включати не менше двох умисних злочинів, хоча точна кількість таких злочинів не визначена законодавчо. Крім того, цей термін не обмежується лише вчиненням певного числа злочинів, а може також охоплювати інші аспекти злочинної активності, наприклад організацію чи керівництво злочинними групами, фінансування незаконної діяльності або залучення інших осіб до вчинення злочинів.

Отже, аналіз цих трьох термінів свідчить про те, що вони відображають різні рівні протиправної поведінки та застосовуються у кримінальному законодавстві з різною метою. Найширшим є поняття «протиправна діяльність», яке охоплює всі види порушень правових норм. Більш вузьким є поняття «кримінально протиправна діяльність», яке включає будь-які кримінальні правопорушення, незалежно від їхньої тяжкості. Нарешті, «злочинна діяльність» має ще більш обмежене значення і стосується лише вчинення злочинів або іншої активності, безпосередньо пов'язаної зі злочинною діяльністю. Відсутність чіткого визначення цих термінів у законодавстві створює ризики різного тлумачення та може впливати на правозастосування, особливо у випадках кваліфікації злочинного впливу та відповідних кримінальних правопорушень.

Аналіз практики Верховного Суду свідчить про те, що термін «злочинна діяльність» використовується в його рішеннях у різних контекстах, що підтверджує його багатовимірний характер та відсутність уніфікованого тлумачення в кримінальному законодавстві.

У своїх постановках Верховний Суд неодноразово зазначав, що злочинна діяльність організованої групи – це тривала сумісна злочинна діяльність, яка зазвичай пов'язана із вчиненням низки злочинів, а також має перспективу розвитку, що забезпечується членами цього об'єднання. Таким чином, злочинна діяльність організованої групи не обмежується лише конкретними епізодами злочинної поведінки, а охоплює ширший процес, який передбачає

стійкість, узгодженість дій учасників та продовження злочинної активності в майбутньому.

Окремо Верховний Суд наголошує на тому, що співучасть у злочині не є тотожним поняттям співучасті у злочинній діяльності. Це розмежування є важливим, оскільки співучасть у злочині передбачає взаємодію співучасників, спрямовану лише на досягнення конкретного злочинного результату, тоді як співучасть у злочинній діяльності передбачає не лише участь у вчиненні злочинів, а й забезпечення існування самого об'єднання як суб'єкта злочинної діяльності на майбутнє. Іншими словами, злочинна діяльність організованої групи є більш стійкою, а її учасники взаємодіють між собою не лише з метою вчинення окремого злочину, а й для підтримання функціонування злочинної структури [28, с. 205; 107].

В іншому рішенні Верховний Суд застосував поняття злочинної діяльності у контексті призначення окремій особі покарання за сукупністю вироків, яке передбачає більш суворі правила, ніж призначення покарання за сукупністю злочинів. Суд обґрунтовує це тим, що вчинення нового злочину після постановлення попереднього вироку свідчить про те, що особа не зробила належних висновків зі своєї попередньої протиправної поведінки та засудження, а навпаки – продовжила злочинну діяльність.

Ця правова позиція Верховного Суду підкреслює, що поняття «злочинна діяльність» не обмежується лише діяльністю організованих груп чи злочинних організацій, а може застосовуватися також до повторної злочинної поведінки окремої особи. Продовження злочинної діяльності після засудження вказує на високий рівень суспільної небезпеки такої особи, оскільки вона не припинила протиправну поведінку навіть після офіційного засудження та застосування до неї кримінального покарання [108].

Таким чином, Верховний Суд розглядає злочинну діяльність як системну поведінку, яка може мати дві форми: 1) діяльність організованої групи або злочинного об'єднання, яка передбачає спільне вчинення кількох злочинів та забезпечення функціонування злочинної структури; 2) злочинну діяльність

окремої особи, яка полягає у повторному вчиненні злочинів, незважаючи на попереднє засудження [107].

Аналіз судової практики дозволяє припустити, що Верховний Суд розглядає злочинну діяльність у двох значеннях. Перше, широке тлумачення охоплює не лише вчинення злочинів, але й діяльність, спрямовану на збереження організованих злочинних об'єднань та забезпечення їхнього функціонування. Друге, вузьке значення передбачає вчинення декількох злочинів конкретною особою, що розглядається як повторювана протиправна поведінка, що підвищує суспільну небезпеку винного.

У зв'язку з цим постає питання, яке з цих двох значень закладається у поняття «злочинна діяльність» у контексті визначення злочинного впливу? Враховуючи, що в примітці до ст. 255 КК України зазначено, що це визначення стосується статей 255, 255-1 та 255-3 КК України, які передбачають відповідальність як за діяння, пов'язані з функціонуванням злочинної організації, так і за дії окремих осіб, можна припустити, що цей термін використовується у двох значеннях. Це означає, що злочинний вплив може здійснюватися як на рівні організованих злочинних структур, так і на рівні індивідуальної злочинної діяльності окремої особи, яка вчиняє злочини під впливом відповідних факторів.

У контексті співвідношення злочинного впливу та злочинної діяльності окремої особи виникає ще одне питання: чи є необхідною наявність обвинувального вироку суду, що вступив у законну силу і яким особу визнано винною у вчиненні умисних злочинів, для того щоб можна було вважати її діяльність злочинною і, відповідно, говорити про існування злочинного впливу?

Відповідь на це питання має бути негативною, і це пояснюється кількома аргументами. По-перше, в Кримінальному кодексі України передбачено випадки, коли щодо особи, яка фактично вчинила умисний злочин, не виноситься обвинувальний вирок суду взагалі. Наприклад, статті 47, 48 та 49 КК України передбачають звільнення особи від кримінальної відповідальності за певних умов, хоча сам факт вчинення злочину залишається доведеним [61].

Це означає, що особа, яка займалася злочинною діяльністю, може бути звільнена від кримінальної відповідальності, однак її фактична поведінка залишається кримінально протиправною.

Цю позицію підтверджує Постанова Пленуму ВСУ № 12 від 23 грудня 2005 року «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності», в якій зазначено, що закриття кримінальної справи зі звільненням від кримінальної відповідальності можливе лише у разі вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України [123]. Таким чином, навіть у разі закриття провадження за таких підстав, факт вчинення злочину визнається встановленим.

По-друге, Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає випадки, коли кримінальне провадження має бути закрито з нереабілітуючих підстав, що не спростовує факту вчинення злочину. Наприклад, згідно з п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України, кримінальне провадження закривається, якщо відсутня згода держави, яка видала особу, на її притягнення до кримінальної відповідальності [67]. У таких випадках неможливість притягнення особи до відповідальності не заперечує факту її злочинної діяльності.

Таким чином, навіть за відсутності обвинувального вироку суду, що набрав законної сили, у кримінальному провадженні може бути зібрано достатньо доказів, які свідчать про вчинення особою злочину (кримінального правопорушення) [66]. Якщо ж при цьому визнавати злочинну діяльність лише у разі наявності обвинувального вироку, значна частина кримінально-протиправних діянь, які фактично є злочинами, залишиться поза сферою визначення злочинної діяльності, а отже, поза сферою злочинного впливу.

Аналогічне зауваження стосується й такої нереабілітуючої обставини, як сплив строків притягнення особи до кримінальної відповідальності. Закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності не означає, що особа не вчиняла злочини, а лише те, що держава втратила можливість її переслідувати. Якщо особа вчиняла злочини, то вона об'єктивно могла

перебувати під злочинним впливом, і цей вплив міг бути частиною стійкої системи злочинної діяльності. Винятком може бути лише ситуація, коли закінчилися строки давності щодо злочину, який сам був пов'язаний зі злочинним впливом, адже в такому випадку виникає логічне питання про правомірність оцінки злочинного впливу в його історичному аспекті.

Єдина nereабілітуюча обставина, яка повністю виключає можливість визнання діяльності злочинною, – це декриміналізація діяння, що було складовою такої діяльності. Відповідно до п. 4-1 ч. 1 ст. 284 КК України, у разі втрати чинності законом, який встановлював кримінальну протиправність діяння, кримінальне переслідування не може продовжуватися, оскільки це суперечить фундаментальному принципу кримінального права *nullum crimen sine lege* (немає злочину без закону) [61]. У такому випадку втрачається правова основа для оцінки діяння як злочинного, що автоматично виключає його з поняття злочинної діяльності та злочинного впливу.

Законодавче визначення поняття злочинного впливу, сформульоване у примітці до статті 255 КК України, порушує загальноприйняті логічні та юридичні вимоги до законодавчих дефініцій, що впливає на його чіткість, передбачуваність та застосування на практиці. Формулювання, запропоноване законодавцем, має кілька суттєвих недоліків, які ставлять під сумнів його коректність та ефективність у правозастосовній діяльності. Зокрема слід виділити наступні:

- 1) Вживання оцінюючих характеристик, таких як «будь-які», «інший/інших», призводить до розмиття меж поняття. Використання цих слів при визначенні родових та видових ознак злочинного впливу спричинює невизначеність у його правовому змісті, що суперечить вимогам юридичної техніки. У результаті такий термін може тлумачитися надто широко, що створює ризики як необґрунтованого переслідування осіб, так і неоднакового правозастосування.

- 2) Дефініція включає вказівку на якості чи можливості особи, через які вона вчиняє дії, що становлять злочинний вплив. Однак це не є необхідним

елементом, оскільки будь-які дії людини завжди вчиняються завдяки її якостям чи можливостям – фізичним, розумовим, фінансовим або соціальним. Включення цієї характеристики не додає юридичної визначеності поняттю, а навпаки – створює підґрунтя для довільного тлумачення правозастосовними органами.

3) Визначення містить поняття «інший вплив», яке є внутрішньо суперечливим. Побудова дефініції злочинного впливу через «інший вплив» призводить до логічного замкненого кола, адже сама категорія «злочинного впливу» залишається невизначеною, що суперечить принципам юридичної техніки та створює труднощі у судовій практиці.

4) У чинному визначенні злочинного впливу містяться ознаки, які збігаються з об'єктивними характеристиками інших кримінально-правових категорій, зокрема співучасті у кримінальному правопорушенні. Відповідно до ст. 26 КК України, співучастю є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення. Більшість дій, які згадуються у визначенні злочинного впливу, збігаються з характеристиками видів співучасників злочину, передбаченими ст. 27 КК України, зокрема організатора, підбурювача або пособника [61]. Це може створювати необґрунтоване дублювання правових норм, що ускладнює кваліфікацію діянь та правозастосування.

Враховуючи наведені зауваження, для усунення оціночних понять та звуження змісту злочинного впливу, пропонується наступне формулювання:

Злочинний вплив – це будь-які діяння особи, яка завдяки своєму авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює організацію, забезпечення чи контроль злочинної діяльності.

Аналіз співвідношення злочинного впливу та співучасті у злочині свідчить про те, що певні ознаки злочинного впливу перетинаються з об'єктивними характеристиками співучасників злочину, визначених у статті 27 КК України. Це створює ризик дублювання правових норм та ускладнює правозастосування.

Першою з таких ознак є сприяння злочинній діяльності (злочину). У кримінальному праві сприяння злочину є об'єктивною ознакою пособництва, визначеною у частині п'ятій статті 27 КК України:

«Пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину...» [61].

Таким чином, частина способів сприяння злочинній діяльності, зокрема надання засобів і знарядь для вчинення злочину, повністю збігається із поняттям пособництва. Однак між цими поняттями є й відмінності. Якщо злочинний вплив, згідно з чинним визначенням, передбачає активні дії, то порад і вказівок, що є формами пособництва, зазвичай недостатньо для констатації злочинного впливу, адже вони можуть мати характер інтелектуального сприяння без реальної координації злочинної діяльності. Крім того, пособництво можливе і через усунення перешкод шляхом бездіяльності, що прямо суперечить концепції злочинного впливу, який має бути активним. Відповідно, якщо способи сприяння, які не охоплюються статтею 27 КК України, можна чітко визначити, то саме вони могли б становити зміст поняття злочинного впливу.

Наступною характеристикою є спонукання до злочинної діяльності (злочину). Це поняття безпосередньо не згадується у статті 27 КК України, але, очевидно, стосується підбурювання до злочину, визначеного у частині четвертій цієї статті:

«Підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення» [61].

Термін «спонукати» є синонімом «схилити», хоча схилення є ширшим поняттям і включає будь-які способи впливу на іншу особу. Це має важливе правозастосовне значення, оскільки законодавець у частині четвертій статті 27 КК України прямо вказує, що схилення може бути здійснене будь-яким способом, а отже, всі форми спонукання є охопленими поняттям

підбурювання. Таким чином, спонукання до злочинної діяльності як ознака злочинного впливу повністю збігається з поняттям підбурювання і, по суті, є його дублюванням.

Ще однією ознакою злочинного впливу є координація злочинної діяльності (злочину). Хоча цей термін безпосередньо не згадується у статті 27 КК України, він очевидно стосується організатора злочину, визначеного у частині третій цієї статті:

«Організатором є особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням... також особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею...» [61].

Примітно, що у статті 27 КК України лише у визначенні організатора законодавець прямо вказує, що особа може організовувати або керувати не лише одним злочином, а декількома, тобто він фактично визначає можливість координації злочинної діяльності. Відповідно, координація злочинної діяльності як ознака злочинного впливу фактично збігається з організацією злочину або злочинного об'єднання.

Таким чином, аналіз ключових ознак злочинного впливу показує, що вони значною мірою перетинаються з об'єктивними характеристиками співучасті у злочині. Це може створити колізію правових норм, оскільки законодавець фактично намагається криміналізувати вже передбачені законом діяння під іншим терміном.

У зв'язку з цим для забезпечення чіткості законодавчого визначення злочинного впливу необхідно:

1. усунути дублювання понять злочинного впливу та співучасті у злочині;
2. чітко визначити ознаки злочинного впливу, які не охоплюються статтею 27 КК України;
3. уточнити правовий зміст злочинного впливу, щоб уникнути широкого або довільного тлумачення цього поняття в судовій практиці.

Дієслова «організовувати» та «координувати» мають подібне значення, що ускладнює їхнє розмежування. Організація охоплює ширший спектр дій, ніж координація, і може включати останню в якості складової. Таким чином, організація злочинної діяльності може включати її координацію, а отже, об'єктивні ознаки організатора злочину охоплюють у цій частині об'єктивні ознаки злочинного впливу. Тому використання дієслова «координує» у визначенні злочинного впливу у примітці до ст. 255 КК України є надлишковим і має бути виключене [1].

Наступною характеристикою злочинного впливу є організація або безпосереднє здійснення розподілу фінансових ресурсів, майна чи інших активів (включаючи доходи від них), що використовуються для підтримки злочинної діяльності. При цьому такі дії не передбачені у ст. 27 КК України як об'єктивні ознаки жодного зі співучасників. Згідно з ч. 3 цієї статті, однією з ознак організатора кримінального правопорушення є фінансування кримінально протиправної діяльності злочинного угруповання або організованої групи. Однак розподіл активів є окремою стадією, яка відбувається після надходження фінансування та полягає у перерозподілі отриманих ресурсів з метою подальшого забезпечення злочинної діяльності [61].

Верховний Суд України зазначає, що забезпечення злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації, якщо воно не має фінансового характеру (наприклад, надання матеріально-технічних ресурсів, інформаційна підтримка), не може вважатися підставою для кваліфікації особи як організатора відповідно до ч. 3 ст. 27 КК України [124]. Це свідчить про те, що поняття злочинного впливу та організаторської ролі у вчиненні злочину не є тотожними, що, у свою чергу, дозволяє розглядати розподіл фінансових ресурсів і активів як окрему форму злочинної діяльності, яка підпадає під положення ст. 255-1 КК України.

Окрім цього, ч. 1 ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом» встановлює кримінальну відповідальність за

«розпорядження майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом, якщо ці дії вчинені особою, яка знала або повинна була знати про злочинне походження такого майна» [61]. Це означає, що розподіл коштів, майна чи інших активів, отриманих у результаті злочинної діяльності та спрямованих на її подальше функціонування, може одночасно містити ознаки складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209 КК України, а також злочинного впливу. Якщо ж початково такі кошти або активи були отримані законним шляхом, то їх подальший розподіл не підпадає під дію ст. 209 КК України, але залишається кримінально караним у контексті злочинного впливу. Це означає, що розподіл ресурсів, який не стосується відмивання злочинних доходів, є окремим злочинним діянням, передбаченим ст. 255-1 КК України.

Фактично, організація або безпосереднє здійснення розподілу коштів, майна чи інших активів є єдиною конкретно визначеною об'єктивною ознакою у визначенні злочинного впливу, яка не охоплюється об'єктивними ознаками видів співучасників або будь-якого іншого кримінального правопорушення. Це дозволяє вважати її специфічним елементом правового регулювання злочинного впливу, який відрізняється від традиційних форм співучасті у злочині. Водночас така конструкція потребує чіткого розмежування між випадками розподілу коштів у межах злочинної діяльності та легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, передбаченою ст. 209 КК України. Відсутність такого розмежування може створити правові колізії у кваліфікації цих правопорушень та ускладнити судову практику.

Аналізуючи диспозицію частини першої статті 255-1 КК України, можна дійти висновку, що вона криміналізує умисне встановлення або поширення в суспільстві злочинного впливу за відсутності ознак, зазначених у частині п'ятій статті 255 цього Кодексу. З такого формулювання випливає, що законодавець розглядає частину першу статті 255-1 КК України як загальну норму, а частину п'яту статті 255 КК України – як спеціальну по відношенню до неї. Це означає, що діяння, передбачені у частині п'ятій статті 255 КК України, за своєю природою є лише окремими випадками умисного

встановлення або поширення в суспільстві злочинного впливу, хоча в самому тексті закону вони прямо так не визначені.

Таким чином, для того щоб кваліфікувати дії особи за загальною нормою частини першої статті 255-1 КК України, необхідно спочатку виключити можливість кваліфікації її дій за усіма спеціальними по відношенню до неї нормами, передбаченими у відповідних частинах статті 255 КК України. Це означає, що правозастосовні органи повинні спочатку встановити, чи не підпадають дії особи під визначення більш конкретних норм, і лише за відсутності таких ознак розглядати їх у контексті загальної норми частини першої статті 255-1 КК України.

При цьому участь у злочинній організації, передбачена частиною другою статті 255 КК України, навряд чи обов'язково передбачає наявність у особи якогось авторитету або інших характеристик, що можуть впливати на злочинну організацію чи злочинну діяльність. Водночас це і не виключає того, що така особа може володіти злочинним впливом. Таким чином, учасником злочинної організації може бути як особа, яка взагалі не має жодного злочинного впливу, так і суб'єкт, що здійснює злочинний вплив звичайного або підвищеного рівня.

У зв'язку з цим частина п'ята статті 255 КК України може бути застосована у повному обсязі лише стосовно злочину, пов'язаного з участю у злочинній організації [1]. Це обумовлено тим, що поняття «участь» у загальному розумінні передбачає спільні дії або спільну діяльність осіб, що формують організацію. Виходячи зі значення слова «участь» та його розуміння у правозастосовній практиці, участь у злочинній організації є найбільш загальним діянням, яке може охоплювати будь-які дії особи, що є членом такої організації. Таким чином, особа, яка створює злочинну організацію або керує нею, автоматично набуває статусу її учасника, а отже, підпадає під загальне поняття участі, навіть якщо вона має статус організатора або керівника.

Така правова конструкція потребує уточнення, оскільки можливе дублювання кримінальної відповідальності за одні й ті самі дії. Крім того, залишається відкритим питання, чи може особа бути притягнута до

відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу у випадках, коли її дії фактично є складовою участі у злочинній організації, але не охоплюються частиною п'ятою статті 255 КК України. Це вимагає чіткого розмежування понять участі у злочинній організації та здійснення злочинного впливу, щоб уникнути неоднозначності правозастосування та дублювання кримінальної відповідальності за одне і те ж діяння.

Красницький І.В. та Яремко Г.З. висловили кілька слушних думок щодо співвідношення ст. 255-1 КК України із ст. 255 КК України та ст. 255-2 КК України. Зокрема:

1) Нормою про встановлення або поширення злочинного впливу (ст. 255-1 КК України) не охоплюються такі діяння, вчинені суб'єктами злочинного впливу, як: створення, керівництво злочинною організацією (участь у ній), злочинною спільнотою (ч. 5 ст. 255, КК України), а також організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці), якщо вчинено особою, яка здійснює «звичайний» злочинний вплив (ч. 1 ст. 255-2 КК України).

2) Співвідношення між нормами про встановлення або поширення злочинного впливу (ст. 255-1 КК України) та про створення, керівництво злочинною організацією (участь у ній), злочинною спільнотою, вчинені суб'єктами злочинного впливу (ч. 5 ст. 255, КК України) – це співвідношення загальної та спеціальної норм. За усталеними правилами подолання конкуренції перевага повинна надаватися спеціальній нормі.

3) Співвідношення між нормами про встановлення або поширення злочинного впливу (ч. ч. 1, 3 ст. 255-1 КК України) та нормою про організацію, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці) (ч. 1 ст. 255-2 КК України) це співвідношення двох спеціальних норм, які «спеціалізовані» за ознакою суб'єкта, який здійснює злочинний вплив, та за способом вчинення злочинного впливу відповідно. При здійсненні кримінально-правової кваліфікації перевага повинна бути надана тій спеціальній нормі, яка передбачає більш суворе покарання [55].

Аналізуючи умисне встановлення або поширення злочинного впливу у суспільстві, можна з упевненістю стверджувати, що такі дії включають створення злочинної організації або керівництво нею. Однак вони не підпадають під частину першу статті 255-1 КК України через її пряму вказівку на відсутність ознак, зазначених у частині п'ятій статті 255 цього Кодексу. Таким чином, статті 255-1 та 255 КК України співвідносяться як загальна та спеціальна норми.

У науково-практичному коментарі до статті 255-1 КК України при описі об'єктивної сторони складу цього злочину фактично роз'яснюється значення дієслів «встановлювати» та «поширювати». При цьому зазначається, що на практиці поширення злочинного впливу зазвичай кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень, включаючи статті 129, 146, 185, 187, 189, 307, 392 КК України [19, с. 40–45]. Однак коментар не пояснює, які конкретні дії слід кваліфікувати за сукупністю із зазначеними статтями, що створює правову невизначеність.

Судова практика визнає поширенням або встановленням злочинного впливу у суспільстві такі дії:

- надання особам статусу суб'єкта підвищеного злочинного впливу, так званих «смотрящих» або «старших за районом», із наділенням їх повноваженнями, наприклад, вирішувати конфлікти на певній території [163];
- підшукування певних категорій осіб (наприклад, підприємців, фермерів) та обкладання їх «даниною» для наповнення «злочинського общака» [165];
- контроль за надходженням коштів до «злочинського общака» та застосування силового тиску при вирішенні конфліктних ситуацій, зокрема щодо осіб, які змушені сплачувати «данину» [162];
- вимагання кримінальним авторитетом передання грошових коштів із погрозами заподіяння тілесних ушкоджень чи пошкодження майна [86];
- вирішення спорів між засудженими відповідно до неписаних кримінальних «законів» («за поняттями») [87];

- організація та розподіл коштів, майна та інших активів, спрямованих на забезпечення злочинної діяльності в слідчому ізоляторі (що одночасно розглядається як здійснення злочинного впливу) [94];

- створення злочинного угруповання – організованої групи (або груп) [164].

Аналізуючи практику застосування статті 255-1 КК України, можна дійти висновку, що перелічені дії, залежно від обставин справи, можуть і повинні кваліфікуватися за іншими статтями КК України, які мають більш конкретні диспозиції. Наприклад, у разі застосування фізичного насильства або погроз з метою заволодіння майном, такі дії можуть підпадати під кваліфікацію за статтею 187 КК України (розбій) або статтею 189 КК України (вимагання). Якщо ж вони спрямовані на незаконне втручання у підприємницьку діяльність, можливим є застосування статті 206 КК України (протидія законній господарській діяльності). У випадку, коли вони мають місце в установах виконання покарань, може йтися про статтю 391 КК України (злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань). Крім того, деякі дії можуть бути розцінені як готування або замах на вчинення злочину. Водночас, частина діянь, які на практиці кваліфікуються як встановлення чи поширення злочинного впливу, не завжди мають очевидні ознаки кримінального правопорушення. Наприклад, вирішення конфліктів між засудженими за відсутності негативних наслідків або без застосування примусу може не містити складу злочину взагалі.

Деякі суди у своїх рішеннях прямо вказують, що встановлення та поширення злочинного впливу особою включало в себе такі дії, як вчинення вимагання, протидія законній господарській діяльності, застосування насильства та залякування фізичних осіб-підприємців з метою отримання прибутку для фінансування злочинних груп та укріплення злочинного впливу на певній території [158]. Це свідчить про те, що самі ж правоохоронні органи та суди фактично визначають дії встановлення та поширення злочинного впливу через інші, більш конкретні склади кримінальних правопорушень.

Виникає ситуація, коли застосування статті 255-1 КК України у сукупності з такими статтями може суперечити фундаментальному принципу кримінального права *non bis in idem* (заборона подвійного притягнення до відповідальності за одне й те саме діяння).

Ця проблема посилюється тим, що в низці випадків встановлення чи поширення злочинного впливу розглядається не як окреме діяння, а як загальна характеристика поведінки особи, яка вже була залучена до злочинної діяльності, передбаченої іншими статтями КК України. У такому разі виникає ризик штучного розширення сфери застосування кримінальної відповідальності, що суперечить принципу правової визначеності. Крім того, практика кваліфікації дій осіб за статтею 255-1 КК України не виробила єдиних критеріїв розмежування злочинного впливу та дій, які можуть бути кваліфіковані за іншими нормами кримінального права.

Таким чином, чинна конструкція статті 255-1 КК України викликає серйозні правозастосовні питання. По-перше, вона дублює склади злочинів, передбачені іншими нормами КК України, що може призводити до подвійного покарання за одне і те ж саме діяння. По-друге, відсутність чітких критеріїв відмежування злочинного впливу від інших правопорушень спричиняє невизначеність у судовій практиці, що може призводити до зловживань та довільного тлумачення норм. По-третє, криміналізація настільки розмитого поняття, як встановлення чи поширення злочинного впливу, суперечить принципу правової визначеності, оскільки особа не може чітко усвідомити, які саме її дії є кримінально караними за цією статтею.

Щодо можливих кваліфікуючих ознак, які можуть бути закріплені в оновленій редакції ст. 255-1 КК України, варто звернути увагу на непослідовність законодавця у їх визначенні для злочинів, передбачених чинними ст. 255 і ст. 255-1 КК України. Попри те, що ці норми співвідносяться як загальна та спеціальна, у них передбачено суттєво відмінні кваліфікуючі ознаки, за винятком єдиної спільної – вчинення відповідних дій особою, яка

має статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема тією, що належить до категорії «злочинців у законі».

Співвідношення загальної та спеціальної кримінально-правової норми не обов'язково передбачає однаковість їхніх кваліфікуючих чи привілейованих ознак. Їх визначення може залежати від особливостей складу злочину, таких як специфіка вчинюваних діянь, характеристика предметів злочину, коло суб'єктів тощо. Однак у цьому випадку відсутні суттєві розбіжності між загальною та спеціальною нормами, які б обґрунтовували такі відмінності у встановленні кваліфікуючих ознак.

Доцільним є передбачення у частині третій нової редакції статті 255-1 КК України кваліфікуючої ознаки у вигляді вчинення встановлення або поширення злочинного впливу службовою особою з використанням свого службового становища. Криміналізація таких дій системно узгоджувалася б із чинною редакцією статті 255-1 КК України та забезпечувала би належну відповідність загальним підходам до посилення відповідальності осіб, які використовують службові повноваження для сприяння злочинним угрупованням чи створення сприятливих умов для їхньої діяльності.

Передбачена у частині другій чинної редакції статті 255-1 КК України кваліфікуюча ознака – вчинення встановлення або поширення злочинного впливу в ізоляторах тимчасового тримання, слідчих ізоляторах чи установах виконання покарань – частково може дублювати положення диспозиції статті 392 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за тероризування засуджених або напад на адміністрацію установи виконання покарань, а також організацію або активну участь у злочинних групах у таких установах. Це означає, що окремі діяння, які нині кваліфікуються за частиною другою статті 255-1 КК України, можуть бути охоплені диспозицією статті 392 КК України, що викликає необхідність більш чіткого розмежування між цими нормами. Логічно припустити, що всі особи, які перебувають у місцях позбавлення волі, є частиною суспільства, а тому встановлення або поширення злочинного впливу в суспільстві охоплює й ці категорії осіб. Водночас, якщо

дотримуватися думки, що встановлення або поширення злочинного впливу є пропагандою злочинного способу життя, то місця позбавлення волі виступають локаціями з найбільшою концентрацією суб'єктів злочинного впливу. У зв'язку з цим дана кваліфікуюча ознака є обґрунтованою і послідовною, а тому її слід залишити у тексті частини другої статті 255-1 КК України та передбачити в новій редакції цієї статті.

З огляду на буквально-літеральне тлумачення понять, наведених у статті 255-1 КК України, злочинний вплив слід розглядати не лише як окреме кримінально-карне діяння, але й крізь призму його наслідків, а саме як форму пропаганди кримінально-протиправної діяльності, спрямованої на утвердження та популяризацію кримінальних ідеологій у суспільстві. Такі дії сприяють зміцненню позицій злочинних організацій, створенню відповідних структур та формуванню кримінальної субкультури, яка підтримує і відтворює такий спосіб життя.

Пропаганда – це цілеспрямована діяльність, що має на меті формування у визначених соціальних групах певних ідеологічних переконань та світоглядних установок. Її реалізують політичні партії, громадські об'єднання та інші організації. Як правило, вона поширюється через засоби масової інформації, що дозволяє досягати запланованого ефекту. Відмінною рисою пропаганди є те, що вона не обмежується об'єктивним поданням фактів, а використовує інформацію для свідомого впливу на аудиторію. Часто це досягається через вибіркове подання відомостей, застосування узагальнень або емоційно насичених висловлювань, що орієнтують сприйняття більше на емоційну, ніж на раціональну реакцію. Головною метою пропаганди є зміна ставлення цільової аудиторії до певного явища чи суб'єкта, що сприяє реалізації прихованих політичних або ідеологічних намірів. Крім того, пропаганда може виступати інструментом політичного протистояння [179].

Змістовне формулювання поняття пропаганди дозволяє зробити висновок, що вона є способом інформаційного впливу, який може використовуватися для поширення та закріплення злочинного впливу

в суспільстві. Це здійснюється через інформаційні, психологічні та соціальні механізми, які дестабілізують правопорядок і сприяють зростанню злочинності. У цьому контексті ст. 255-1 КК України є частиною ширшої концепції кримінально-правового захисту суспільної безпеки та порядку. Її запровадження спрямоване на боротьбу з організованою злочинністю та зменшення її негативного впливу на соціальні інститути [148].

Український дослідник С. В. Лаба зазначає, що пропаганда як правопорушна ідеологія знаходить своє відображення в низці нормативно-правових актів, які мають важливе значення та визначають зміст і характер її сприйняття як суспільно небезпечного явища [69, с. 159]. Водночас С. В. Шевченко підкреслює, що у кримінально-правовій доктрині публічні заклики розглядаються як відкритий заклик, адресований невизначеній, але водночас значній групі осіб, що має на меті поширення певних ідей, переконань або ж спонукання інших до вчинення конкретних дій [181, с. 119]. Таким чином, у кримінальному праві публічність є ключовою ознакою пропаганди, а питання щодо її наявності має розглядатися індивідуально в кожному конкретному випадку з урахуванням обставин місця, часу та характеру висловлених закликів.

Аналізуючи це питання, можна зробити висновок, що злочинний вплив суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255-1 КК України, може проявлятися через будь-які дії, які спрямовані на активну діяльність, що дозволяє винному чинити вплив на суспільні процеси завдяки власному авторитету [61]. До таких чинників можна віднести особисті характеристики особи, уміння встановлювати контакт із іншими, демонстрацію лідерських навичок та використання цих якостей для впливу на соціальне середовище [82, с. 169].

Український дослідник Т. В. Шевченко зазначає, що крім авторитету, який є найвищим рівнем довіри, особа, що здійснює злочинний вплив, може використовувати й інші індивідуальні характеристики або ресурси. Особистісні якості визначають внутрішні риси людини, які впливають на її

поведінку та взаємодію з іншими. Зазвичай це поняття асоціюється з позитивними рисами, такими як щедрість, чуйність, уважність або доброзичливість. Проте в контексті злочинного впливу особа може володіти протилежними – негативними характеристиками, такими як агресивність чи імпульсивність, або ж нейтральними якостями, наприклад, вольовими, моральними чи професійними навичками.

До таких особливостей можна віднести витривалість, самоконтроль, уважність до деталей, розвинене аналітичне мислення, здатність до координації, майстерність ведення переговорів або ораторське мистецтво. Важливо зазначити, що ці характеристики можуть бути притаманні не лише особам, що здійснюють злочинний вплив, а й, наприклад, старанним працівникам або ефективним керівникам [181, с. 304].

З. А. Загинеї-Заболотенко та О. О. Кваша визначають, що протиправний вплив може мати й інші форми, які передбачені КК України. Вони зазначають, що однією з ознак соціально-психологічного впливу є пропаганда як суспільно небезпечне діяння. Вивчаючи це питання, автори дійшли висновку, що пропаганда як форма впливу не має чіткої дефініції або усталеного розуміння в кримінальному законодавстві. Через це вона потребує відповідного правового врегулювання та єдиних підходів до її визначення [30, с. 362].

Пропаганда кримінально-протиправної діяльності являє собою систему цілеспрямованого впливу на свідомість і поведінку осіб, спрямовану на виправдання, нормалізацію або навіть легітимізацію злочинних дій. Вона базується на використанні різних комунікаційних каналів, зокрема соціальних мереж, засобів масової інформації та особистих контактів, що сприяє поширенню злочинних ідей у суспільстві. Однією з ключових характеристик такої пропаганди є її вплив на емоційний та психологічний стан людей, що сприяє формуванню толерантного ставлення до антисоціальної поведінки. Часто вона спирається на символіку, міфи та усталені стереотипи, які можуть створювати позитивний образ злочинців, подаючи їх як героїв або жертв несправедливого суспільного устрою.

Пропаганда злочинного способу життя нерідко має організований характер, коли злочинні угруповання цілеспрямовано використовують її як засіб розбудови кримінальних структур і залучення нових членів. У цьому контексті особлива роль відводиться особистісним характеристикам осіб, які займаються подібною діяльністю, оскільки їхній авторитет безпосередньо впливає на сприйняття злочинної поведінки іншими. З розвитком цифрових технологій методи пропаганди постійно вдосконалюються, що значно ускладнює їх виявлення та протидію. Це створює серйозні виклики як для правоохоронних органів, так і для суспільства загалом, що вимагає впровадження ефективних механізмів боротьби з подібними загрозами [148].

Слід зауважити, що законодавець, визначаючи поняття злочинного впливу в ст. 255-1 КК України, фактично прирівнює його до суспільно небезпечної ідеології [61]. Ця норма охоплює не лише безпосередні дії злочинців, а й поширення їхніх ідей, спрямованих на виправдання чи легітимізацію злочинної поведінки. Сам феномен злочинного впливу має глибокі соціальні корені, оскільки окремі можновладці, використовуючи свій авторитет у державі, маніпулювали суспільною свідомістю з метою отримання особистої вигоди. Внаслідок цього злочинна ідеологія може формувати у певних соціальних групах викривлене сприйняття законності та моралі, створюючи уявлення про те, що злочинна діяльність є виправданою або навіть бажаною за певних обставин [148].

Така ідеологія здатна впливати на систему цінностей людей, змінюючи їхнє уявлення про допустимість кримінальних дій як засобу досягнення власних інтересів. Головна загроза поширення подібних переконань полягає у підриві правопорядку, що створює нестабільність та загрозу безпеці суспільства. Пропаганда протиправних ідеологій формує атмосферу толерування або навіть заохочення до кримінальної поведінки. Її вплив не обмежується окремими особами, а має значні суспільні наслідки, адже вона може сприяти утворенню та зміцненню організованих злочинних угруповань,

підтримці тоталітарних або насильницьких рухів, що загрожують демократичним цінностям і правам людини [148].

Необхідність кримінально-правової відповідальності за подібні дії зумовлена потребою захисту громадян від маніпулятивного впливу, який може спровокувати антисоціальну поведінку або виправдовувати злочини, що посягають на людяність і правопорядок.

Аналізуючи наведені підходи і думки, можна дійти висновку, що основна проблема полягає в тому, що у статті 255-1 КК України «злочинний вплив» розкривається через дії особи, яка встановлює або поширює в суспільстві певні дії [61]. Очевидно, що формулювання «встановлення дій у суспільстві» не лише є юридично неточним, а й логічно суперечливим, оскільки «встановлення дій» виглядає як конструкція, позбавлена конкретного змісту. У контексті боротьби зі злочинним впливом у суспільстві, зокрема через поширення кримінальних цінностей або ідеологій, законодавець, ймовірно, мав на меті протидіяти поширенню специфічної субкультури або культів, що романтизують кримінально-протиправну діяльність. Підтвердженням цього є акцент у ст. 255-1 КК України на «поширення в суспільстві дій», що вказує на вплив не лише на організовані злочинні групи, але й на ширші соціальні процеси. Це можна співвіднести із законодавчими положеннями про заборону пропаганди війни, комуністичних та нацистських ідеологій (ст. 436, 436-1 КК України), де також робиться акцент на небезпеку поширення ідеологій, які становлять загрозу для суспільства.

Таким чином, можна припустити, що законодавець мав на меті вкласти в поняття злочинного впливу більш універсальне визначення, яке охоплює різні прояви такого впливу, включаючи пропаганду злочинного способу життя або ідеології, що виправдовує злочинність як соціальну норму. Уточнене визначення злочинного впливу може виглядати так: це будь-які дії особи, яка завдяки своєму авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або іншим чином впливає на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших

активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності, а також пропагує злочинний спосіб життя.

Станом на 1 серпня 2024 року розробники проєкту нового КК України передбачили статтю 7.1.7. «Злочинний вплив», яка викладена наступним чином: «Особа, яка встановлює або поширює злочинний вплив (злочинний лідер): 1) висунула вимогу, пов'язану з діяльністю організованої злочинної групи, щодо поведінки її учасників або поширення цієї вимоги на інших осіб; 2) примушувала шляхом застосування насильства чи погрози до виконання такої вимоги; 3) представляла організовану злочинну групу у перемовинах з іншою особою щодо злочинної діяльності; 4) організувала зібрання представників організованих злочинних груп; 5) розпорядилася спільними активами однієї чи кількох організованих злочинних груп; 6) організувала, координувала злочинну діяльність на певній території чи в певній сфері або сприяла такій діяльності; 7) розв'язувала конфлікт між учасниками організованих злочинних груп з приводу їхньої злочинної діяльності; 8) надала допомогу іншій особі у розв'язанні протиправним способом проблем, обумовлених вчиненням кримінального правопорушення нею або щодо неї» [51].

Очевидно, що законодавці намагаються у новому кримінальному законодавстві деталізувати об'єктивну сторону складу цього кримінального правопорушення, вказавши на конкретні дії, які має вчинити особа, що встановлює або поширює злочинний вплив. Це вирішить проблематику застосування даної норми на практиці, дозволяючи більш точно кваліфікувати такі діяння.

2.2 Суб'єктивні ознаки складу злочину про встановлення або поширення злочинного впливу

Однією з ключових характеристик будь-якого кримінального правопорушення є його вчинення конкретним суб'єктом кримінальної відповідальності, що передбачено ч. 1 ст. 11 КК України. У цьому нормативному акті положення щодо суб'єкта злочину деталізуються в розділі Загальної частини «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт кримінального правопорушення)». Відсутність такого суб'єкта унеможлиблює кваліфікацію діяння як кримінального правопорушення. Це означає, що навіть за наявності суспільно небезпечних дій, якщо вони вчинені особою, яка не досягла віку кримінальної відповідальності або є неосудною, вони не можуть визнаватися кримінальними правопорушеннями. Адже у таких випадках бракує необхідної ознаки – суб'єкта кримінального правопорушення, який є обов'язковим елементом складу злочину. Таким чином, суб'єкт кримінального правопорушення становить невід'ємну ознаку будь-якого злочинного діяння [24].

Термін «суб'єкт кримінального правопорушення» включає сукупність визначених ознак, які дозволяють встановити, чи може фізична особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, бути притягнутою до кримінальної відповідальності [4, с. 21; 146, с. 57–58]. Коректне визначення характеристик суб'єкта злочину має важливе значення, оскільки воно сприяє точному встановленню не лише його ознак, а й елементів об'єктивної та суб'єктивної сторін, а також безпосереднього об'єкта злочину. Варто зазначити, що вчинення певних правопорушень можливе лише обмеженим колом осіб [99, с. 110].

Поняття суб'єкта кримінального правопорушення визначене у ч. 1 ст. 18 КК України. Відповідно до цього положення, суб'єктом кримінального правопорушення визнається фізична осудна особа, яка вчинила злочин після досягнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність. Водночас, ч. 2 ст. 18 КК України передбачає наявність спеціального суб'єкта кримінального

правопорушення, під яким розуміється фізична осудна особа, що досягла відповідного віку та є суб'єктом лише певного складу правопорушення [61].

Таким чином, загальний суб'єкт кримінального правопорушення має відповідати трьом ключовим критеріям: бути фізичною особою, мати осудність і досягти віку, з якого можлива кримінальна відповідальність. Відсутність хоча б однієї з цих ознак унеможлиблює визнання особи суб'єктом злочину, що, у свою чергу, виключає наявність складу кримінального правопорушення і, відповідно, кримінальну відповідальність [13, с. 49].

Спеціальний суб'єкт, окрім загальних характеристик, повинен мати певні додаткові ознаки, які можуть бути прямо зазначені в Особливій частині КК України або випливати з характеру вчиненого правопорушення [7, с. 21].

Аналіз положень ст. 22 та 255-1 КК України у взаємозв'язку з приміткою до ст. 255 КК України дає змогу зробити висновок, що кримінальним правопорушенням, передбаченим у ч. ч. 1, 2, 3 ст. 255-1 КК України, притаманний спеціальний суб'єкт. Відповідно до п. 1 примітки до ст. 255 КК України, здійснення злочинного впливу можливе не будь-якою особою, а лише тією, яка володіє певним авторитетом, особистими якостями чи ресурсами, що дозволяють їй впливати на злочинну діяльність або сприяти її функціонуванню [61].

Таким чином, примітка до ст. 255 КК України фактично визначає наявність двох спеціальних суб'єктів: особи, яка здійснює злочинний вплив, та особи, що має статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу.

Насамперед розглянемо суб'єкт складів кримінальних правопорушень, передбачених у ч. ч. 1, 2 ст. 255-1 КК України, а саме: умисне встановлення або поширення злочинного впливу в суспільстві за відсутності ознак, передбачених у ч. 5 ст. 255 цього Кодексу, а також ті самі дії, вчинені повторно або в умовах ізоляції – у слідчих ізоляторах, ізоляторах тимчасового тримання чи установах виконання покарань.

Першою необхідною характеристикою суб'єкта зазначених злочинів є те, що ним може бути виключно фізична особа, а не юридична чи інша

організаційна структура. Це безпосередньо впливає зі змісту норм, закріплених у статтях 7–10 КК України.

У кримінально-правовій доктрині наголошується, що юридична особа не може самостійно вчиняти злочини, оскільки всі її дії завжди є наслідком рішень конкретних фізичних осіб. Важливо також враховувати, що суб'єктивна сторона складу злочину, яка є обов'язковим елементом будь-якого складу правопорушення, передбачає наявність психічного ставлення особи до своїх дій та їхніх можливих наслідків [99, с. 111].

Такий підхід узгоджується з принципами індивідуальної кваліфікації та особистої відповідальності. Індивідуальна кваліфікація означає, що оцінка злочину здійснюється щодо кожної особи окремо, а кримінальна відповідальність настає лише за її власні дії. Це також передбачає неприпустимість покладання кримінальної відповідальності на особу за діяння, вчинене іншою особою, а також неможливість притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Однак, слід зауважити, що відповідно до Закону України № 314-VII від 23 травня 2013 року Загальна частина КК України була доповнена новим розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» [113]. Основним принципом застосування таких заходів є кримінальна відповідальність фізичної особи за посягання, якщо воно вчинене в інтересах юридичної особи.

Наступним критерієм суб'єкта кримінального правопорушення є визначений законом вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. В. О. Навроцький слушно зазначає, що цей показник є передумовою осудності, оскільки «спочатку належить встановлювати, що особа досягла встановленого законом віку, з якого настає кримінальна відповідальність, а вже потім констатувати його осудність» [80, с. 70].

Вік людини може розглядатися як тривалість її життя, відрізок часу від зрілого періоду до смерті [1, с. 187], або ж як період від народження до певного моменту, що відображає фізіологічний та психологічний стан особи, рівень

розвитку її особистості [183, с. 471]. У науковій літературі також під віком розуміється певний етап життєвого циклу людини, що характеризує її особистісне становлення [56, с. 102].

Загальний принцип кримінального законодавства передбачає притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які на момент вчинення правопорушення досягли шістнадцятирічного віку (ч. 1 ст. 22 КК України). Водночас, закон містить винятки, передбачені у ч. 2 ст. 22 КК України, де для низки злочинів встановлено понижений віковий поріг – 14 років [61]. Такий мінімальний вік кримінальної відповідальності визначається з огляду на соціальні та кримінологічні аспекти.

При встановленні зниженого вікового порогу для кримінальної відповідальності беруться до уваги різні фактори, зокрема рівень фізичного та психічного розвитку, соціально-психологічні характеристики особи (інтелектуальні, емоційні, вольові), її здатність усвідомлювати характер і суспільну небезпечність вчиненого правопорушення. Також враховуються кримінологічні показники, зокрема тяжкість злочину та частота його вчинення серед осіб певної вікової категорії, а також принципи кримінально-правової політики, що визначають доцільність встановлення кримінально-правових заборон [81, с. 35].

На думку В. А. Михайлової, визначення віку, з якого особа може нести кримінальну відповідальність, ґрунтується на історичних умовах розвитку суспільства та кримінально-правовій політиці держави в певний період її становлення. При цьому враховуються дані низки наук, зокрема медицини, психології, фізіології та педагогіки [75, с. 73].

Окрім вікового критерію, обов'язковою характеристикою суб'єкта кримінального правопорушення є осудність. Осудною вважається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати характер своїх дій (або бездіяльності) та контролювати їх. Натомість особа, яка внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого патологічного стану психіки не могла усвідомлювати

власні дії чи керувати ними, визнається неосудною та не підлягає кримінальній відповідальності. У таких випадках суд може призначити примусові заходи медичного характеру (ст. 19 КК України) [61].

Окрему увагу варто приділити спеціальному суб'єкту, передбаченому ч. 3 ст. 255-1 КК України, оскільки його правове тлумачення викликає найбільше дискусій як серед науковців, так і в правозастосовній практиці.

Відповідно до ч. 3 ст. 255-1 КК України, ця норма сформульована наступним чином: «Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «злодія у законі»» [61].

Аналізуючи положення статей 255–255-3 КК України у контексті визначення спеціальних суб'єктів, можна виокремити такі категорії:

- «особа, яка здійснює злочинний вплив» (тобто особа, яка свідомо для винного має можливість чинити злочинний вплив) – ця ознака слугує кваліфікуючим елементом суб'єкта злочину, передбаченого ч. 5 ст. 255 КК України, а також є об'єктивною характеристикою складів злочинів, закріплених у ч. 1 ст. 255-2 та ч. 1 ст. 255-3 КК України;

- «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «злодія у законі»» – виступає як кваліфікуюча ознака (суб'єкт злочину) відповідно до ч. 5 ст. 255, ч. 3 ст. 255-1, а також як об'єктивна характеристика злочину, визначеного у ч. 1 ст. 255-3 КК України [61].

Аналіз диспозиції ч. 1 ст. 255-3 КК України дозволяє зробити висновок, що поняття «особа, яка здійснює злочинний вплив» («особа, яка завідомо для винного може здійснювати злочинний вплив») має ширший зміст і охоплює категорію «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «злодія у законі»».

При цьому використання в законодавчому формулюванні звороту «у тому числі...» свідчить про те, що «злодій у законі» є однією з підкатегорій осіб, які мають статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Це дає можливість вибудувати логічну ієрархію понять:

Особа, яка здійснює злочинний вплив → Особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу → «Злодій у законі».

З урахуванням цього можна дійти висновку, що особа, яка здійснює злочинний вплив, – це будь-яка особа, що вчиняє дії, пов'язані з таким впливом, включаючи створення та керівництво злочинною організацією. Фактично, це загальний суб'єкт, притаманний правопорушенням, передбаченим статтями 255–255-3 КК України. Вірогідно, саме з цієї причини законодавець не надав окремого визначення цьому поняттю.

Водночас певну нелогічність викликає включення особи, що здійснює злочинний вплив, до одного рівня з тими, хто має статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу (наприклад, «злодія у законі»), як кваліфікуючої ознаки у ч. 5 ст. 255 КК України. Це суперечить загальним принципам правотворчості, оскільки кваліфікуючі ознаки, як правило, встановлюються як винятки із загального правила, що значно підвищують рівень суспільної небезпеки вчиненого правопорушення.

Відповідно до п. 2 примітки до ст. 255 КК України, особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу (включаючи «злодія у законі»), – це така, що завдяки своєму авторитету, особистим якостям або можливостям здійснює злочинний вплив і координує діяльність інших осіб, що також чинять такий вплив [61].

Таким чином, підвищений злочинний вплив охоплює звичайний злочинний вплив і передбачає додаткову функцію – координацію злочинної діяльності інших осіб, які здійснюють злочинний вплив.

Втім, об'єктивною характеристикою «звичайного» злочинного впливу вже є координація злочинної діяльності. У п. 1 примітки до ст. 255 КК України немає жодного обмеження, яке б вказувало, що така координація не може охоплювати осіб, які вже здійснюють злочинний вплив [61]. У зв'язку з цим виникає труднощі у розмежуванні звичайного та підвищеного злочинного впливу, а також відповідних суб'єктів цих діянь.

Можливо, така диференціація може бути здійснена з урахуванням суспільного інтересу та масштабу вчинених правопорушень. Зокрема,

розмежування може базуватися на кількості та тяжкості кримінальних правопорушень, які відбулися під впливом конкретної особи, що здійснює злочинний вплив. У такому випадку необхідно враховувати особливості кожної конкретної ситуації.

Попри те, що поняття суб'єкта підвищеного злочинного впливу включає додаткову ознаку – координацію діяльності осіб, які вже здійснюють злочинний вплив, його визначення все ж значною мірою дублює загальне поняття злочинного впливу. Адже останнє також передбачає координацію злочинної діяльності, при цьому законодавство не містить уточнення щодо особливих суб'єктів такої координації.

Одним із можливих підходів до вирішення цієї правової колізії є розгляд відповідних понять через співвідношення загальної та спеціальної норми-дефініції. У такому випадку ознаку координації діяльності осіб, які здійснюють злочинний вплив, слід вважати притаманною виключно особі, яка має статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Проте навіть такий підхід не усуває всіх проблем, пов'язаних із визначенням злочинного впливу, оскільки вони однаково стосуються і поняття «особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу».

Цікаво, що в початковій редакції законопроекту відповідна норма мала інше формулювання – «Створення злочинної спільноти і перебування особи в статусі «злочинця у законі»». Проте після внесених змін її було викладено в новій редакції: «Встановлення, посилення та поширення в суспільстві злочинного впливу».

Чинне визначення поняття «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «злочинця в законі»», що міститься у примітці до ст. 255 КК України, було запропоноване Д. А. Монастирським. Формулювання цієї норми стало результатом численних пропозицій і поправок, внесених авторами остаточної редакції закону, зокрема щодо визначення спеціального суб'єкта «злочинця в законі» [106; 105].

У редакції, ухваленій у першому читанні, було запропоновано наступне визначення: «Злочинцем у законі» визнається особа, яка дотримується традицій

і норм поведінки, притаманних злочинному середовищу, користується авторитетом серед осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення, а також керує, координує, організовує діяльність злочинної спільноти чи її частини або є її учасником [106].

Альтернативну редакцію терміна запропонував В. М. Неклюдов, висунувши варіант «злодій в законі». Проте ця пропозиція була відхилена під час розгляду правок [106].

М. Є. Дирдін запропонував власне визначення, згідно з яким «злодієм у законі» визнається особа, яка суворо дотримується кодексу кримінальних традицій, має судимості, достатній рівень авторитету у злочинному середовищі та пройшла формальну процедуру «коронування».

Свій підхід він обґрунтував тим, що визначення, закладене в початковому тексті законопроекту, фактично не відмежовувало «злодія у законі» від інших осіб, які систематично вчиняють злочини. Він наголосив, що кримінологічні дослідження підтверджують: отримати статус «злодія у законі» можливо лише після офіційної процедури «коронування».

Крім того, М. Дирдін звернув увагу на те, що поняття «злочинна спільнота» за своєю суттю повністю співпадає з визначенням «злочинної організації», але з тією різницею, що її очолює саме «злодій у законі». Це, на його думку, могло призвести до проблем у правозастосовній практиці та неоднозначного тлумачення положень КК України щодо кваліфікації злочинних діянь.

Зрештою, аргументи М. Дирдіна були враховані, і ст. 28 КК України не була доповнена частиною п'ятою, яка могла б створити додаткові правові колізії.

На думку Г. М. Мамак, злочин може бути кваліфікований як вчинений злочинною організацією (спільнотою), якщо його здійснено стійким ієрархічним об'єднанням не менше ніж п'яти осіб. Члени такої організації або її структурні підрозділи за попередньою змовою створюються для спільної діяльності, спрямованої на вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, або

для керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб. У тому числі це можливо, коли організатором, керівником або координатором такої діяльності є «злочинці у законі». Крім того, злочинна організація може діяти для забезпечення власного функціонування або підтримки діяльності інших злочинних груп [106].

Поняття «злочинці у законі», згідно з цим підходом, охоплює осіб, які дотримуються традицій і правил поведінки, притаманних злочинному середовищу, що визначаються центральним органом виконавчої влади, відповідальним за захист прав і свобод людини. Визначальною рисою таких осіб є наявність авторитету серед осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення та були за них засуджені. До функцій «злочинців у законі» можуть належати керівництво, координація або організація діяльності злочинної організації чи її структурних підрозділів, спрямованих на вчинення злочинів. Окрім цього, такі особи можуть здійснювати розподіл сфер злочинного впливу та контролювати розподіл злочинних доходів між окремими групами у складі злочинної організації.

М. М. Цимбалюк обґрунтовано запропонував виключити з законопроекту поняття «злочинці у законі», яке було закріплене у першому читанні. На його думку, підтвердження цього статусу вимагає доведення факту дотримання особою певних традицій і норм поведінки, притаманних злочинному середовищу [106]. Це, у свою чергу, значно ускладнює правозастосування, оскільки виникає необхідність підтвердження авторитету особи у відповідному колі осіб та її відповідності певним неформальним критеріям.

Водночас В. М. Неклюдов запропонував альтернативне визначення поняття «кримінальний авторитет». На його думку, таким слід вважати особу, яка, не маючи формального титулу «злочинця у законі», дотримується усталених кримінальних традицій і правил поведінки, користується авторитетом серед осіб, які вчинили або планують вчинити кримінальні правопорушення. Крім того, така особа може безпосередньо координувати чи керувати діяльністю злочинної спільноти або її окремих структурних підрозділів. Також

до цієї категорії належать особи, яким «зłodий у законі» передав свої повноваження – так звані «смотрящі», «положенці» тощо. Однак, ця пропозиція також не знайшла підтримки та була відхилена під час доопрацювання законопроекту [106].

Варто звернути увагу, що в проєкті нового КК України законодавці відмовилися від терміна «зłodий у законі», замінивши його на «злочинний лідер» [51].

Водночас примітка не містить чіткого визначення поняття авторитету, залишаючи це питання відкритим для тлумачення. Загалом авторитет трактується як загальновизнаний статус особи, що має здатність впливати на інших завдяки загальній повазі, довірі або визнанню. Фактично, це особистісна характеристика, властива людям, які володіють лідерськими якостями.

Що стосується кримінального авторитету, то у нормативно-правових актах України це поняття не закріплено. Воно використовується виключно в кримінологічному контексті, де стосується лідерів (ватажків) злочинних угруповань. У цьому аспекті необхідно також відмежувати поняття «зłodий у законі», закріплене в п. 2 примітки до ст. 255 КК України [61].

На відміну від інших авторитетних осіб, «зłodий у законі» не лише має вплив у злочинному середовищі, а й суворо дотримується встановлених у ньому правил поведінки. Водночас особа, яка користується авторитетом, не обов'язково повинна підкорятися цим традиціям, проте її лідерські якості дозволяють здійснювати вплив на певне коло осіб [54, с. 96].

Також варто зазначити, що законодавство не конкретизує чисельність осіб, на яких має поширюватися злочинний вплив. Якщо цей вплив спрямований на одну, дві або три особи, то така ситуація може підпадати під поняття організованої групи з попередньою змовою та розподілом ролей відповідно до ч. 3 ст. 27 КК України. Крім того, певні дії можуть бути кваліфіковані за конкретним складом кримінального правопорушення, наприклад, втягнення неповнолітньої особи у протиправну діяльність (ст. 304

КК України) [61]. У таких випадках особи, що здійснюють вплив, також мають авторитет, проте він не обов'язково є системним або достатньо масштабним. Це свідчить про те, що законодавець має на увазі значно ширший рівень впливу, що виходить за межі локальних злочинних структур.

Окрім авторитету, така особа може використовувати інші особистісні якості або можливості. Поняття особистісних якостей зазвичай асоціюється з позитивними характеристиками, такими як доброзичливість, чуйність чи уважність. Проте в контексті злочинного впливу мова йде про якості іншого характеру – негативні (наприклад, агресивність або жорстокість) чи нейтральні (наприклад, витривалість, самоконтроль, аналітичні здібності, ораторські навички, стратегічне мислення тощо).

Ці риси є універсальними і можуть бути притаманні як законослухняним громадянам (наприклад, успішним керівникам чи досвідченим фахівцям), так і особам, які використовують їх у протиправній діяльності. Таким чином, у визначенні особи зі злочинним впливом закладено кримінологічну характеристику, що включає морально-психологічні особливості особистості. Це означає, що суб'єктом злочину може бути лише особа, яка володіє специфічними якостями та має авторитет у кримінальному середовищі.

Для підтвердження таких обставин необхідне комплексне дослідження, яке має встановити, чи дійсно особа здійснювала вплив у злочинному середовищі. Таке дослідження повинне охоплювати не лише кримінально-правовий та кримінально-процесуальний аналіз, але й кримінологічну оцінку, що дозволить повніше розкрити характер та масштаби злочинного впливу.

Розглянемо детальніше правовий та кримінологічний зміст такого суб'єкта злочину, як «зłodій в законі». Відповідно до визначення, поданого в Юридичній енциклопедії, цей термін використовується для позначення професійного злочинця, який дотримується встановлених у кримінальному середовищі «законів» та визнається найбільш авторитетним серед злочинного світу, отримуючи особливий статус [182]. Цей статус, у свою чергу, застосовується для підтримання внутрішнього порядку в злочинному середовищі.

Історично феномен «злочинців у законі» виник у 1930-х роках XX століття у специфічних умовах злочинності, характерних для колишнього СРСР. З плином часу він зазнав змін, адаптуючись до трансформацій суспільного середовища [182]. Дослідники вказують, що процес становлення злочинців-професіоналів відбувається під впливом більш досвідчених представників злочинного світу, однак ключову роль у формуванні їхньої ідентичності відіграють кримінальні угруповання, які діють у місцях позбавлення волі [182].

Як свідчать наукові джерела, феномен «злочинців у законі» є динамічним і схильним до трансформацій. Це ставить під сумнів доцільність закріплення цього терміна в кримінальному законодавстві, оскільки його зміст може змінюватися залежно від соціальних, економічних та кримінологічних умов.

Для глибшого розуміння цього поняття доцільно звернутися до теорії субкультур у кримінології. Згідно з цією концепцією, злочинець – це особа, яка засвоює норми та цінності асоціальної субкультури і керується ними у своїй поведінці.

Різні кримінальні субкультури мають специфічні пріоритети:

- орієнтовані на матеріальний достаток – їхні представники схильні до майнових злочинів;
- високоагресивні угруповання – використовують насильницькі дії як засіб досягнення статусу в суспільстві.

Інша значуща кримінологічна концепція – теорія інертності (стигматизації) – пояснює, як особа набуває статусу злочинця. Відповідно до цієї теорії, людина стає злочинцем не лише через вчинені дії, а й через нав'язаний їй соціальний статус.

Соціальні інститути – зокрема правоохоронні органи, освітні заклади та інші механізми соціального контролю – можуть формувати ярлик девіанта або порушника норм. Якщо цей статус закріплюється за особою, він починає визначати її подальшу соціальну поведінку. Таким чином, злочинець часто діє відповідно до очікувань суспільства, що може призвести до закріплення його ролі у кримінальному середовищі.

Ключовий принцип цієї теорії полягає в тому, що злочинність не є первинною причиною соціального контролю. Навпаки, саме соціальний контроль, накладаючи на людину певні обмеження та стереотипи, може провокувати злочинну поведінку. Іншими словами, встановлюючи норми та контролюючи поведінку своїх членів, суспільство іноді несвідомо сприяє формуванню злочинності. Людина, яку соціум визнав девіантом, може стати злочинцем не через природну схильність до протиправних дій, а внаслідок ізоляції та соціального тиску, що виникає після закріплення за нею певного негативного статусу. Цей підхід підкреслює важливість суспільного сприйняття девіантної поведінки та визначальну роль соціальних інститутів у процесі її формування.

Криміналістичне вивчення особи злочинця є важливим аналітичним інструментом, що дозволяє деталізувати один із ключових елементів криміналістичної характеристики злочинів. Особа злочинця визначається сукупністю різних ознак, які умовно можна поділити на біологічні (незмінні) характеристики, такі як стать, вік та генетичні особливості, та соціально обумовлені риси, які можуть змінюватися під впливом внутрішніх чи зовнішніх чинників. Такі зміни можуть бути наслідком як зовнішнього впливу (наприклад, травми, каліцтва), так і особистого вибору (зміна зовнішності, манери поведінки). Крім того, вони можуть відбуватися незалежно від волі особи – під впливом соціального оточення та обставин.

Під час формування криміналістичної характеристики особи злочинця, у тому числі як суб'єкта злочину, пов'язаного із встановленням або поширенням злочинного впливу, зазвичай враховуються такі чинники, як соціальна приналежність, стать, рівень освіти, вік, можливі психічні відхилення, сімейний стан, особисті інтереси та схильності. Окрему увагу приділяють характеристикам, які мають безпосередній зв'язок із підготовкою, вчиненням та приховуванням злочину, а також із подальшою поведінкою правопорушника.

Аналіз статистичних даних свідчить, що кримінальні правопорушення, пов'язані з встановленням або поширенням злочинного впливу, найчастіше

вчиняються особами чоловічої статі. Це пояснюється як традиційними уявленнями про ієрархію в злочинному середовищі, так і гендерними особливостями організованих злочинних угруповань. Щодо спеціального суб'єкта – «зłodія у законі», то відповідно до неписаних норм цієї кримінальної субкультури, цей статус може мати виключно особа чоловічої статі. Жінки у кримінальних угрупованнях можуть виконувати різні ролі, але традиційно вони не отримують статусу «зłodія у законі» через особливості формування злочинної ієрархії.

Сюди також можна віднести спроби змінити або замаскувати власну зовнішність під час підготовки до злочину, що може включати знищення особливих прикмет, а також поведінку злочинця після вчинення правопорушення, зокрема явку з повинною або приховування викраденого. Важливе значення має також наявність злочинного досвіду та відповідних навичок, що впливає як на спосіб учинення злочину, так і на тактику уникнення відповідальності.

Характеристика членів організованих злочинних угруповань може базуватися на аналізі сукупності даних, що відображають їхні соціально-демографічні, морально-психологічні та кримінально-правові ознаки. Важливим аспектом є закономірність зв'язків між особистісними характеристиками злочинця та його діяльністю, а також їхній взаємозв'язок з іншими елементами складу злочину.

Якісні характеристики особи злочинця, разом із мотивами й цілями правопорушення, відносяться до суб'єктивних обставин, які визначають спосіб учинення злочину. З огляду на це характеристика злочинця відіграє важливу роль у криміналістиці, оскільки вона дозволяє звужити коло підозрюваних, визначати можливі мотиви, цілі та способи вчинення й приховування злочинів. Вона також сприяє розробці ефективної тактики проведення слідчих дій під час розслідування правопорушень, скоєних організованими злочинними угрупованнями. Таким чином, під час аналізу суб'єкта злочину необхідно враховувати не лише його соціальні, фізичні та психічні особливості, а й місце в ієрархії злочинної групи та його функціональну роль.

Вивчаючи питання, пов'язане із суб'єктом встановлення або поширення злочинного впливу, слід виходити з дослідження структури організованих злочинних груп і статусу їхніх лідерів. Спеціальний суб'єкт злочину – лідер злочинного угруповання – може одночасно виступати особою, яка здійснює злочинний вплив, та мати статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема «злодія в законі».

К. О. Чаплинський дійшов висновку, що кожному злочинному угрупованню властива певна структурна організація, яка передбачає наявність кількох основних функціональних блоків. До них відносяться лідери (організатори) злочинних угруповань, аналітичний блок (радники та консультанти), блок безпеки (розвідка та контррозвідка), а також блок прикриття, який складається з корумпованих посадових осіб, представників правоохоронних органів, адвокатів, що забезпечують юридичний захист злочинних структур, та осіб, які здійснюють контроль за фінансовими потоками угруповання. Крім того, у структурі організованих злочинних груп виділяють активних членів, що безпосередньо беруть участь у злочинній діяльності, зокрема бойовиків, виконавців злочинів, охоронців, навідників та інших осіб, які сприяють досягненню злочинних цілей [176].

Наявність лідера в злочинній групі є важливою ознакою, що визначає її організаційну структуру та функціонування. Лідер виконує центральну роль, згуртовуючи групу на психологічному рівні та надаючи їй діяльності єдиний, цілеспрямований характер. Його авторитет визначає рівень згуртованості угруповання, забезпечує координацію дій учасників та контроль за їх виконанням.

Необхідність керівництва в злочинному середовищі виникає об'єктивно, оскільки складність злочинної діяльності та прагнення отримання максимальних прибутків потребують узгодженості та ефективного управління. У процесі розвитку злочинної групи поступово з'являється особа, яка має аналітичні здібності, навички керівництва людьми та добре орієнтується в специфіці злочинного бізнесу. Аналіз особистісних якостей членів угруповань

свідчить про чітке розмежування між тими, хто має лідерські якості, і тими, хто схильний до підпорядкування [176].

За статистичними даними, у злочинному середовищі щорічно «коронується» не менше ніж 8–11 злочинних авторитетів. В Україні лише у 2000 році кримінальні справи було порушено стосовно 800 лідерів злочинних груп [36, с. 2]. У 2023 році підозру було оголошено 110 особам із таким статусом, а за період дії воєнного стану – 174 [35].

Формування лідерства у злочинних групах зазвичай відбувається стихійно, у процесі їх розвитку та функціонування. Цей процес визначається взаємодією двох основних чинників – об'єктивного та суб'єктивного. Об'єктивний чинник полягає в тому, що лідером стає той член угруповання, який є найбільш «корисним» для його діяльності, має найкращі здібності до організації та вчинення злочинів. Суб'єктивний чинник визначається особистісними характеристиками людини, яка претендує на лідерство, зокрема її активністю, рішучістю, аналітичним мисленням, інтелектуальними здібностями та наявністю значного життєвого, у тому числі злочинного, досвіду. У багатьох випадках такі особи мають вищу освіту [176, с. 50].

У наукових дослідженнях поняття лідерства розглядається з різних точок зору, привертаючи увагу фахівців у галузі психології, кримінології, криміналістики та інших напрямів. У соціальній психології лідером вважається член групи, який спонтанно бере на себе роль неформального керівника в критичних, несподіваних або важливих ситуаціях, спрямовуючи дії групи для досягнення спільної мети. Його авторитет і влада визнаються всіма іншими учасниками угруповання, що забезпечує згуртованість колективу та узгодженість їхніх дій.

Процес формування лідерства відбувається поступово, у міру розвитку злочинного угруповання та ускладнення його діяльності. У випадкових або тимчасових злочинних колективах із низьким рівнем організаційного розвитку лідер ще не оформлений, але вже виділяється ядро найактивніших і найавторитетніших учасників. На цьому етапі процес висування лідера тільки

починається і може бути перерваний у разі розкриття діяльності групи. Натомість у добре організованих злочинних групах, що мають стійку структуру та чітку ієрархію, лідерська позиція вже визначена та закріплена за конкретною особою. Тут лідер поступово переходить від спонтанного прояву лідерських якостей до виконання функцій справжнього керівника, який контролює та координує діяльність злочинного колективу.

Лідер злочинного угруповання виконує низку функцій, які забезпечують згуртованість, координацію та довготривале існування групи. Однією з основних є організаторська функція, що полягає у створенні, управлінні та розбудові угруповання, розробці заходів захисту, а також керуванні підготовкою, вчиненням і приховуванням злочинів. Завдяки цій функції забезпечується тривале функціонування групи та її перехід до системної злочинної діяльності. Лідер зазвичай володіє спеціальними знаннями у сфері, що становить інтерес для угруповання, та здатний об'єднати під своїм керівництвом осіб із різними характерами та вміннями. Це робить його найбільш небезпечною фігурою в злочинному об'єднанні. Водночас лідери не завжди мають спеціальні знання у сфері кримінального бізнесу, тому часто залучають радників і консультантів. Сутність організаторської діяльності полягає у створенні умов, без яких неможливе забезпечення процесу тривалої злочинної діяльності.

Іншою важливою функцією є інформаційна, що тісно пов'язана з організаторською. Лідер злочинного угруповання забезпечує надходження та аналіз інформації, а у разі потреби передає її членам групи. Цей процес здійснюється у двох напрямках: збирання відомостей про зовнішнє середовище та отримання інформації про внутрішнє життя угруповання. Це дозволяє лідеру контролювати ситуацію, швидко реагувати на загрози та зберігати стабільність злочинної групи.

Не менш значущою є ідеологічна функція, яка дозволяє лідеру впливати не лише на внутрішню атмосферу в злочинному середовищі, а й на суспільство загалом. Демонстрація високого рівня життя, недосяжного для більшості

людей, формує у певних соціальних групах, особливо серед молоді, прагнення до наслідування, що сприяє розширенню злочинного впливу та відтворенню угруповання. Значна увага приділяється популяризації міфу про всемогутність злочинних угруповань, що підкріплюється, зокрема, акціями терористичного характеру. Одночасно відбувається міфологізація діяльності організованої злочинності, що створює уявлення про її невразливість та невідконтрольність правоохоронним органам.

Наступною є стратегічна функція, яка забезпечує функціонування злочинного угруповання відповідно до розроблених лідерами планів. Такі особи мають високий рівень домінування, рішучість, аналітичні здібності та здатність прогнозувати можливі ризики. Це дозволяє їм підтримувати соціально-психологічну дистанцію з оточенням, тверезо оцінювати ситуацію, знаходити слабкі місця в правозахисній системі та ухвалювати правильні рішення для забезпечення безперервного існування угруповання.

Не менш важливу роль відіграє нормативна функція, яка полягає у встановленні лідером чітких норм і правил поведінки всередині угруповання. Відповідно до цих норм формується єдність позицій членів групи, що дозволяє підтримувати організаційну згуртованість та узгодженість дій у критичних ситуаціях. Лідер визначає межі допустимої поведінки, встановлює покарання за порушення внутрішніх правил, а також є основним моральним орієнтиром для решти учасників злочинної групи.

Останньою, але не менш значущою, є дисциплінарна функція, яка має особливе значення для організованих злочинних угруповань і злочинних організацій. У таких структурах правила поведінки більш жорсткі, а їх дотримання є критично важливим для збереження ієрархії. Лідер виконує роль арбітра, врегульовуючи внутрішні конфлікти, що неминуче виникають у групі. Саме він приймає остаточні рішення щодо подальших дій у разі порушень або нестандартних ситуацій, що дозволяє підтримувати стабільність угруповання та уникати внутрішніх розколів.

Отже, можна стверджувати, що роль лідера в організованому злочинному угрупованні є вирішальною для його існування та

функціонування. Лідер визначає рівень авторитарності та організованості угруповання, і чим більше організаторських функцій він виконує, тим вищий рівень згуртованості групи. Це, в свою чергу, сприяє більш тривалому функціонуванню групи, різноманітності злочинної діяльності та значній прибутковості, спрямованій на різні сфери суспільного життя.

Оскільки лідер виконує функції організатора та керівника злочинної діяльності, під час досудового розслідування та кримінально-правової оцінки його діяльності він визнається організатором групового злочину [156, с. 52–53]. В юридичній літературі наголошується на важливості розмежування термінів «лідер» і «організатор». Вибір цього терміну залежить від контексту: у соціально-психологічному підході розглядається термін «лідер», а з правової точки зору, згідно з термінологією кримінального права, лідер визначається як організатор, хоча будь-який учасник групи може мати лідерські якості.

У криміналістичній характеристиці злочинних угруповань терміни «лідер» та «організатор» використовуються по-різному, і для їх точного розмежування необхідно з'ясувати суть кожного з цих понять. Зокрема, стаття 255 КК України встановлює відповідальність за створення злочинної організації, тоді як ст. 255-1 КК України передбачає покарання за умисне встановлення або поширення злочинного впливу в суспільстві, включаючи створення злочинної організації. Цікаво, що в першій редакції законопроекту ст. 255-1 КК України мала назву «Створення злочинної спільноти і перебування особи в статусі «злочинця у законі», але після внесених правок вона була змінена на «Встановлення або поширення злочинного впливу». У новому проєкті КК України, станом на 1 серпня 2024 року, запропоновано назву «Злочинний вплив», і норма викладена таким чином: «особа, яка встановлює або поширює злочинний вплив (злочинний лідер)» [51]. Це свідчить про спробу законодавця розділити поняття «злочинний лідер» і «організатор».

Також важливо зазначити, що особи, які створили та організували злочинну групу, не завжди залишаються її керівниками. З часом, у процесі розвитку групи та під впливом внутрішніх психологічних процесів, можуть

виникати конфлікти та протиріччя, що призводять до зміни лідера. Це робить групу більш динамічною, змушує її адаптуватися до нових обставин і сприяє перерозподілу ролей у рамках угруповання.

Особа, яка утворила злочинну групу, може поступитися лідерством іншому її члену, що часто супроводжується жорсткою боротьбою за сфери впливу. Така зміна лідера іноді призводить до внутрішніх конфліктів, включаючи «розбори», що можуть навіть стати причиною розколу угруповання. Цей процес демонструє, що лідерство в злочинних групах не завжди стабільне, а боротьба за владу може змінювати внутрішню структуру і динаміку угруповання.

Під час досудового слідства лідер злочинної групи грає важливу роль. Його поведінка під час слідства та показання стають орієнтиром для інших членів групи. Навіть якщо лідер перебуває під вартою, його вплив не зникає, а іноді навіть зростає. Члени групи продовжують діяти відповідно до вказівок свого лідера, що свідчить про глибокий контроль і єдність всередині угруповання.

Сучасні лідери злочинних організацій та організованих злочинних груп високого рівня прагнуть перейти на новий рівень діяльності, орієнтуючись на легалізацію своїх прибутків та бажаючи здобути владу і офіційне визнання. Легалізація злочинного капіталу досягається через створення приватних підприємств, корпорацій, банків та інших комерційних структур. Ці підприємства дають лідерам можливість брати активну участь у громадському житті, фінансувати соціальні програми та навіть впливати на вибори до органів влади. Таке розширення сфери впливу дозволяє їм налагоджувати зв'язки з високопосадовцями та чиновниками на різних рівнях, що дає змогу отримати доступ до важливих ресурсів та інформації.

Згідно з В. І. Шакуном, лідери кримінального світу не тільки формують фінансово-економічні умови для перехоплення політичної ініціативи, а й активно працюють над створенням життєздатних пропагандистських інститутів. Ці інститути можуть стати основою для формування нової

громадсько-політичної сили, орієнтованої на промафіозний напрям, з перспективою впливу на політичне життя через молодіжні та комерційні організації, що, в свою чергу, може призвести до формування депутатського лобі і приходу до влади [179, с. 156].

Національні особливості організованої злочинності в Україні мають свою специфіку, оскільки учасники злочинних угруповань часто прагнуть проникнути в державні інституції. У деяких регіонах спостерігається тенденція, коли лідери таких угруповань намагаються інтегруватися в законодавчу, судову та виконавчу гілки влади, що створює серйозну загрозу. Така ситуація може призвести до підміни державних службовців представниками злочинних структур, що в свою чергу дає їм змогу впливати на ухвалення важливих рішень та здійснення державної політики.

Корупційні практики в органах влади, включаючи зловживання службовим становищем та інші форми корупції, створюють сприятливі умови для розвитку цих тенденцій. Це підриває легітимність державних установ і значно знижує їх здатність ефективно виконувати свої функції. Водночас, таке становище призводить до посилення впливу організованих злочинних груп на суспільство та економіку в цілому.

Таким чином, найбільш небезпечним учасником організованих злочинних угруповань є лідер. Маючи значний авторитет у кримінальному середовищі, лідер зазвичай координує діяльність різних злочинних груп, іноді перерозподіляючи сфери впливу між ними. Він спирається на наявність бойовиків, підтримку корумпованих чиновників та на консультації з фахівцями. Останнім часом лідери також почали брати на себе роль арбітра в суперечках між керівниками різних злочинних угруповань.

Роль лідера в організованих злочинних угрупованнях полягає у консолідації всіх сил та здійсненні єдиного керівництва. При цьому рядові члени групи, як правило, не знають свого лідера, що дозволяє угрупованням мати високу стійкість та здатність до відновлення, що забезпечує їх тривале існування.

У зв'язку з цим, при розслідуванні злочинів цієї категорії важливо уточнювати роль лідерів злочинних груп. Кримінально-правові заходи впливу на лідера можуть бути застосовані лише за наявності ознак об'єктивної сторони складу злочину в його діях. Дії, пов'язані з підготовкою злочину, отриманням консультацій або розробкою плану, не підпадають під кримінальну відповідальність, оскільки за розумову діяльність особа не може бути покарана. Проте саме ця розумова діяльність має значення для криміналістичного аналізу. Знання про неї дозволяє створювати портрет типового лідера угруповання, прогнозувати його дії та розробляти алгоритми для слідчих і оперативних працівників, щоб викрити кримінальних лідерів, особливо в умовах дефіциту первинної інформації [156, с. 62, 65].

Крім того, важливу роль у діяльності організованих злочинних угруповань відіграє встановлення їхніх регіональних, міжрегіональних та міжнародних зв'язків. Згідно з Н.С. Карповим і С.В. Євдокименко, такі зв'язки переслідують кілька ключових цілей: взаємний обмін злочинним досвідом, розмежування сфер злочинної діяльності, «відмивання» грошей або вчинення злочинів за межами регіону чи країни, виїзд за кордон для ухилення від кримінальної відповідальності, а також обмін виконавцями злочинів [38, с. 28]. Такі зв'язки дають можливість злочинним угрупованням діяти на ширшому географічному рівні та ефективно координувати свої дії, що сприяє розширенню їхнього впливу та збільшенню прибутків.

У сучасних умовах, використовуючи соціальні та політичні кризи, організовані злочинні угруповання значно переорієнтували свою діяльність на економічні сектори, зокрема на фінансово-кредитну систему, зовнішньоекономічну діяльність, паливо-енергетичний комплекс, приватизацію та електроенергетику. Як зазначає американський вчений Роберт Катанзоро, злочинні угруповання використовують соціально-політичні та економічні зміни на свою користь, спрямовуючи свою діяльність на ще більш вигідні та перспективні галузі [53, с. 19].

Аналіз судової та правоохоронної практики щодо ст. 255-1 КК України свідчить про те, що суб'єктами поширення злочинного впливу в суспільстві є лише особи, які мають ознаки суб'єкта злочинного впливу (звичайного або підвищеного). Деякі суди справді визнають осіб, які, відповідно до доказів органів досудового розслідування, мають цей статус, винними у вчиненні цього злочину. Особа, яка має лише ознаки загального суб'єкта, не може бути визнана суб'єктом цього злочину [87; 94; 86].

Однак у цій судовій практиці існують суперечності, які стосуються визначення та застосування поняття «злочинного впливу». Наприклад, одні органи досудового розслідування та суди розглядають встановлення так званим «смотрящим за зоною» серед засуджених у виправній колонії певних правил поведінки та вимагання їх безумовного дотримання як прояв поширення злочинного впливу [97]. Водночас деякі суди, посилаючись на відсутність визначення терміну «смотрящий за зоною» в українському законодавстві, вказують на відсутність чітких критеріїв, за якими можна було б стверджувати про наявність у особи цього статусу. У зв'язку з цим, відповідно до ст. 62 КУ, всі сумніви повинні тлумачитися на користь обвинуваченого [93].

Інші суди, більш системно підходячи до цього питання, зазначають: «Судом досліджено примітку до ст. 255 КК, пояснювальні записки до Закону № 671-IX, інші нормативно-правові документи, наукові статті, але в жодному з них не знайдено законодавчого визначення терміну «злочин у законі», а також переліку документів чи інших матеріальних носіїв, якими слід підтверджувати цей статус», і тому виправдовують осіб за цим епізодом, посилаючись на п. 1 ч. 1 ст. 373 КПК (не доведено, що вчинено кримінальне правопорушення, у якому обвинувачується особа) [91].

Ця судова практика свідчить, що законодавство України не надає чіткої правової оцінки самому поняттю злочинного впливу, а скоріше розкриває його через характеристики відповідних суб'єктів злочинного впливу

(як «звичайних», так і підвищеного), що є логічним, оскільки саме ці особи є носіями злочинного впливу.

Так, наприклад, суд характеризує особу як суб'єкта «звичайного» злочинного впливу, якщо вона, використовуючи свій авторитет та стійкі зв'язки в кримінальному середовищі, виступає проти норм законності та прагне здійснювати злочинну діяльність, що суперечить загальновизнаним етичним правилам правового суспільства. В такому випадку особа набуває статусу суб'єкта злочинного впливу в певному регіоні, в даному випадку – в Дніпропетровській області. Вона бере на себе зобов'язання здійснювати функції позазаконного вирішення конфліктів та спірних ситуацій відповідно до негласних «злочинських» правил, а також поширювати свій злочинний вплив на взаємини з іншими категоріями кримінального середовища [158]. Однак, з опису цих дій у рішенні не впливає чіткої вказівки на те, що саме вказує на здійснення злочинного впливу, зокрема, щодо поширення цього впливу в суспільстві, як зазначено в ч. 1 ст. 255-1 КК України. Єдиним діянням, яке може вказувати на злочинний вплив, є позазаконне вирішення конфліктів за «злочинськими» правилами, однак не вказано, на підставі яких фактів цей вплив було встановлено судом або органами досудового розслідування.

В окремих судових рішеннях також використовується загальне формулювання «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу» без уточнення специфічного статусу цієї особи в злочинній ієрархії, з загальним зазначенням, що така особа здатна здійснювати злочинний вплив з метою координації злочинної діяльності інших осіб [88]. В інших рішеннях суди вказують на те, що особа перебувала саме у статусі «злочинця у законі», але також не зазначають, на яких підставах органи досудового розслідування дійшли до такого висновку [166]. Це свідчить про відсутність чіткої практики та юридичних критеріїв для визначення і підтвердження статусу осіб у контексті злочинного впливу, що ускладнює правову оцінку таких ситуацій.

Окрім «злочинців у законі», судова та слідча практики також виділяють кілька інших категорій осіб, які відіграють важливу роль в організованих злочинних угрупованнях. До таких категорій відносяться:

1) «Положенці» – це особи, яких «злочинців у законі» призначає своїми представниками, тобто ставленики, які мають право приймати рішення від його імені.

2) «Смотрящі» – це особи, відповідальні за дотримання «злочинських законів» і наказів у певних регіонах, містах або виправних колоніях.

3) «Куратори» – особи, які відповідають за збір та розподіл коштів «злочинного общака», а також за управління злочинними групами, що планують свою діяльність на певній території або в певній області.

Зазначено, що статуси «положенця» і «смотрящего» можуть одночасно поєднуватися в одній особі [164]. Це свідчить про певну гнучкість у структурі кримінальних угруповань, де одні й ті ж особи можуть виконувати кілька ролей, що розширює їхній вплив у злочинному середовищі.

Згідно з інформацією Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, «злочинці у законі» можуть мати різний рівень авторитету, і в деяких випадках одні «злочинці» можуть підкорятися іншим [25]. Це підкреслює наявність ієрархії навіть серед лідерів кримінального світу, де авторитет однієї особи може бути вищим за інший.

Українські дослідники загалом скептично ставляться до рішення законодавця ввести жаргонне поняття «злочинців у законі» в текст кримінального кодексу. На їхню думку, це поняття не має чіткої правової дефініції, а також відсутні ознаки, що дозволяють однозначно відрізнити «злочинця у законі» від особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Це призводить до правової невизначеності, особливо коли мова йде про ідентифікацію таких осіб у рамках кримінального процесу.

Згідно з думкою Лемехи Р., спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255-1 КК України, є особа, яка здійснює злочинний вплив шляхом організації, координації або сприяння злочинній

діяльності. Цей суб'єкт має особливий статус підвищеного злочинного впливу, оскільки його діяльність націлена на забезпечення функціонування злочинної системи, зокрема через координацію дій інших осіб або організацію розподілу коштів, майна чи інших активів. Набуття такого статусу вимагає виконання ключових організаційних функцій із залученням інших членів злочинної групи чи організації. Особливість спеціального суб'єкта полягає в тому, що його діяльність не обмежується лише участю в злочинах, а й охоплює питання організації, координації та забезпечення стабільності злочинної діяльності, що суттєво впливає на її ефективність і результативність [70].

На думку О.О. Дудорова та А.А. Вознюка, законодавець спробував вирішити можливі труднощі правозастосування, пов'язані з визнанням конкретної особи «злодієм у законі» в умовах, коли це поняття трансформується. Вони вказують, що для кваліфікації дій особи, яка перебуває в статусі «злодія у законі», за ч. 5 ст. 255 КК України немає потреби додатково встановлювати цей статус. Достатньо довести перебування особи у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу [19, с. 26]. Проте така спроба пояснення дій законодавця є малопереконливою, оскільки сама себе нівелює: якщо статус «злодія у законі» не потрібно доводити (що є логічним), то вказівка на це не додає ясності.

А. Вознюк та О. Дудоров зробили слушні висновки, що створення та керівництво злочинною організацією або спільнотою, що карається за ч. 1 та ч. 4 ст. 255 КК України, передбачає виконання цих дій саме суб'єктом злочинного впливу, оскільки без такого суб'єкта особа не може здійснити відповідні дії. Таким чином, ч. 5 ст. 255 КК України повинна тлумачитися обмежувально, і за нею має відповідати лише суб'єкт підвищеного злочинного впливу, зокрема і «злодій у законі» [19, с. 27–33].

Українські суди при описі суб'єкта підвищеного злочинного впливу зазначають типові ознаки, що включають: повне неприйняття загальноприйнятих норм і правил поведінки; підтримку засуджених у місцях позбавлення волі шляхом «гріву», що включає забезпечення матеріальних благ

(продукти, побутові предмети, гроші, мобільні телефони, алкоголь та інше); контроль та розподіл за «злочинським общаком»; поширення злочинного впливу на певні адміністративно-територіальні одиниці шляхом призначення довірених осіб на ключові позиції в кримінальній ієрархії (так званих «смотрящих» і «старших»), які відповідають за підшукування підприємців та інших осіб, яких обкладають щомісячною даниною, що потім розподіляється для особистого збагачення, поповнення «злочинського общака» і забезпечення «гріву» осіб, що знаходяться в місцях позбавлення волі [89; 161; 165].

У наведеному описі дій осіб, які перебувають у статусі «суб'єкта злочинного впливу», насправді присутні ознаки, що не відповідають визначенню злочинного впливу та його суб'єкта. Наприклад, зобов'язання дотримуватися певних норм поведінки та забезпечення осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, продуктами харчування більше відносяться до характеристик «смотрящих» чи «положенців», а не до суб'єктів злочинного впливу. Крім того, дії, що включають розподіл фінансових ресурсів і контроль за діяльністю «злочинського общака», більше відповідають ознакам «звичайного» злочинного впливу. Специфічні ознаки суб'єкта підвищеного злочинного впливу, такі як координація інших учасників та контроль за «смотрящими», справді свідчать про підвищений рівень злочинного впливу.

Враховуючи ці суттєві недоліки в існуючих визначеннях, які наведені в примітці до ст. 255 КК України, доцільно відмовитися від їх використання в цілому. Виведення таких визначень із тексту кримінального законодавства дозволить уникнути подальших спроб їх удосконалення, що лише ускладнюють правозастосування. Оскільки законодавець не надав достатньої кількості загальних і специфічних ознак для чіткого формулювання цих понять, це створює правову невизначеність і призводить до труднощів у практичному застосуванні відповідних норм.

Що стосується суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, то, як зазначається в юридичній літературі, вона є обов'язковим елементом кожного складу злочину. Суб'єктивна сторона

передбачає психічне ставлення особи до свого діяння та до наслідків, що настали в результаті цього діяння [99, с. 111]. Вона відповідає принципам індивідуальності кваліфікації (кожен злочин оцінюється окремо, і кримінально-правова оцінка стосується лише тієї особи, яка вчинила правопорушення) і особистої відповідальності (особа, що вчинила злочин, несе кримінальну відповідальність саме за свої дії).

Відповідно до визначення кримінального правопорушення, викладеного в ст. 11 КК України, вина є невід'ємною ознакою правопорушення. У ст. 23 КК України зазначено, що вина визначається як психічне ставлення особи до своїх дій чи бездіяльності, передбачених законом, а також до наслідків цих дій, що може виражатися у формі умислу або необережності [61]. Це дозволяє стверджувати, що суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, яка є більш широкою категорією, що охоплює поняття вини, є внутрішнім аспектом і контрастує з об'єктивною стороною, що вимагає зовнішніх доказів. Суб'єктивна сторона характеризує психічні процеси в свідомості особи стосовно її діянь та їх наслідків, що також підтримується в науковій літературі.

До суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення традиційно включаються не лише вина, а й мотив, мета та іноді емоційний стан особи, які можуть бути факультативними ознаками. Водночас ці елементи стають обов'язковими, якщо це прямо зазначено в статтях Особливої частини КК України. Логічно і правильно розглядати суб'єктивну сторону лише після аналізу об'єктивної сторони складу злочину, оскільки тільки тоді можна в повному обсязі оцінити, чи є наявними усі необхідні елементи для встановлення кримінальної відповідальності.

У науковій літературі існує загальна думка, що злочини, пов'язані зі злочинним впливом, вчиняються з умислом. Законодавець чітко зазначив у частині 1 статті 255-1 КК України, що злочини, передбачені цією статтею, можуть бути вчинені лише умисно [61]. З цього можна зробити висновок, що створення, керівництво та участь у злочинній організації або спільноті

є окремими проявами поширення або встановлення злочинного впливу в суспільстві. Це також підтверджує умисний характер цих злочинів. Тому, навіть без чіткого уточнення у самому тексті, не виникає сумнівів у правильності такого висновку, адже неможливо уявити ситуацію, коли особа «випадково» створює чи керує злочинною організацією або організованою групою, організовує збори представників злочинних організацій або звертається за застосуванням злочинного впливу до його суб'єкта без усвідомлення значення і характеру своїх дій.

Водночас постає питання, чи збігаються співучасть у злочині і злочинний вплив за видами умислу. Більшість авторів, при аналізі суб'єктивної сторони співучасті у кримінальному правопорушенні, вказують на її умисний характер, але не завжди уточнюють, які саме види умислу можуть бути застосовані в таких випадках. Деякі дослідники, проте, зазначають, що можливі обидва види умислу – прямий і непрямий [8, с. 210; 142, с. 173]. Це питання є важливим, оскільки правильна кваліфікація умислу є важливим елементом у встановленні та застосуванні кримінальної відповідальності.

Єдиним злочином, вчинення якого можна допустити з необережності, є участь у злочинній організації. Це може трапитися, якщо особа не усвідомлює повною мірою характер об'єднання, в якому бере участь. Однак відповідно до ст. 5 Конвенції ООН, держави-члени зобов'язані встановити кримінальну відповідальність саме за умисну участь у організованій злочинній групі (злочинній організації). Важливою умовою є те, що особа повинна усвідомлювати або мету і загальну злочинну діяльність групи, або її наміри вчинити відповідні злочини [47]. Цей підхід також підтримується в Постанові ПВСУ № 13, яка вказує, що участь у злочинній організації або групі означає надання згоди на участь в такому об'єднанні, при цьому особа повинна усвідомлювати факт існування цієї групи та підтверджувати свої наміри відповідними діями [124].

Таким чином, можна впевнено стверджувати, що для злочинів, передбачених ст. 255-1 КК України, характерний прямий умисел. У таких випадках особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій і можливість заподіяння ними істотної шкоди охоронюваним кримінальним законом цінностям.

Згідно з ч. 2 та 3 ст. 24 КК України, відмінність між прямим та непрямим умислом полягає в двох аспектах. 1) Інтелектуальний момент: при прямому умислі особа усвідомлює суспільно небезпечні наслідки своїх дій, тоді як при непрямому умислі особа усвідомлює можливість настання цих наслідків. 2) Вольовий момент: при прямому умислі особа бажає настання наслідків, тоді як при непрямому умислі вона не бажає їх, але свідомо допускає їх настання, ставлячись до них байдуже [26, с. 197; 8, с. 158].

Аналізуючи злочини, передбачені ст. 255-1 КК України, можна стверджувати, що вони є формальними, оскільки в чинній редакції цієї статті не згадуються конкретні наслідки злочину. Це підтримується і через аналіз виду умислу у статті. Злочини з формальним складом можуть бути вчинені лише з прямим умислом, оскільки непрямий умисел в таких злочинах виключається. Це пояснюється тим, що свідоме допущення наслідків стосується лише злочинів, де наслідки є частиною об'єктивної сторони, і тому в злочинах із формальним складом, де наслідок не є необхідним елементом складу злочину, непрямий умисел неможливий [8, с. 160; 147, с. 82].

Проте можна піддати сумніву формальність цих злочинів, якщо розглядати наслідки злочину як більш широку категорію, що охоплює результат злочинної діяльності, який має бути усвідомлений суб'єктом. Стосовно злочинів, пов'язаних зі створенням злочинної організації та організацією сходок, може виникнути питання про їхній статус як формальних злочинів, оскільки результат цих дій (створена злочинна організація або організована сходка) має бути усвідомлений і обов'язково охоплюватися свідомістю особи. В такому випадку злочин вважається закінченим, коли

створено злочинну організацію з усіма відповідними ознаками, переліченими у ч. 4 ст. 28 КК України, або проведено організаційну сходку певних осіб.

З цієї точки зору, принаймні щодо створення злочинної організації чи банди, такі злочини не можуть бути визнані виключно формальними, і їх можна вважати закінченими лише при виконанні конкретних дій, які формують об'єктивну сторону складу злочину. Відповідно, у Постанові ПВСУ № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями», Верховний Суд України вказував, що в цьому випадку достатньо факту існування злочинної організації або сходки для визнання цих дій злочинними [124].

Зрозуміло, що самим лише існуванням злочинної організації або фактом проведення сходки не завжди заподіюється реальна шкода охоронюваним кримінальним законам, але для законодавця цього достатньо для визнання таких дій злочинними, оскільки вони фактично є підготовкою до вчинення інших злочинів.

Розглянуте кримінальне правопорушення, передбачене ст. 255-1 КК України, дійсно можна вчинити лише з прямим умислом, що є обґрунтованим, оскільки дії, пов'язані з цими злочинами, характеризуються продуманим та запланованим характером. Особа, яка вчиняє ці дії, усвідомлює їхній потенційний результат і здійснює їх з певним наміром. Вона може продовжувати свою злочинну діяльність, бажаючи досягти визначених результатів, що підтверджує наявність прямого умислу.

Цю точку зору підтримують і автори науково-практичних коментарів КК України. Вони підкреслюють, що всі кримінальні правопорушення, передбачені статтями Розділу IX Особливої частини КК України, вчиняються саме з прямим умислом [73, с. 877; 147, с. 469]. Це посилює переконливість того, що злочини, передбачені ст. 255-1 КК України, також мають умисний характер [18, с. 26, 45, 59, 62, 66].

Щодо виду умислу для злочинів, передбачених цією статтею, варто звернути увагу на два ключових моменти. По-перше, практика свідчить, що

умисне встановлення та поширення злочинного впливу часто супроводжується вчиненням інших злочинів, що передбачає сукупність цих злочинів. У такому випадку форма умислу буде збігатися з формою умислу для цих злочинів (наприклад, ст. 187 КК України «Розбій», ст. 189 КК України «Вимагання», ст. 206 КК України «Протидія законній господарській діяльності», ст. 391 КК України «Злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань»). У цьому контексті прямий умисел очевидний: особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій і їх можливі наслідки.

По-друге, якщо розглядати встановлення злочинного впливу як окремі «оригінальні» злочинні дії, то можна керуватися визначенням злочинного впливу, наведеним у примітці до ст. 255 КК України, навіть якщо воно є недосконалим. З цього визначення випливає, що особа усвідомлює значення своїх дій (інтелектуальний момент) та бажає їх вчиняти (вольовий момент). Це повністю відповідає прямому умислу, оскільки ці дії, пов'язані зі сприянням або координацією злочинної діяльності, свідчать про ясне усвідомлення результатів і наміри досягти їх. Щодо звернення за застосуванням злочинного впливу, то це є підбурюванням до вчинення певних дій, що також вказує на прямий умисел.

Більшість судів у своїх рішеннях лише вказують на умисний характер цих злочинів, але не завжди конкретизують вид умислу. В окремих випадках вказується, що суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 255-1 КК України, характеризується прямим умислом, коли винний усвідомлює протиправний характер своїх дій та бажає настання негативних наслідків для держави, суспільства, або окремих осіб [91].

Висновки до другого розділу

Стаття 255 КК України, що передбачає «Встановлення або поширення злочинного впливу», розміщена у Розділі IX Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки». Це свідчить про те, що встановлення або поширення злочинного впливу є одним із найнебезпечніших видів злочинної діяльності, який націлений на порушення стабільності громадського порядку та безпеки. Аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак складу цього кримінального правопорушення дозволяє виокремити кілька важливих аспектів.

1. Родовий об'єкт складу злочину – громадська безпека. Безпосереднім об'єктом цього злочину є безпека суспільства від посягань злочинних організацій, які становлять підвищену соціальну небезпеку. Як факультативний додатковий об'єкт можуть виступати будь-які охоронювані законом цінності, яким загрожує шкода через діяльність злочинних організацій або осіб, що здійснюють злочинний вплив. Це можуть бути життя, здоров'я людей, власність, правосуддя, державна служба, обіг наркотичних речовин тощо. Оскільки злочинні організації можуть бути створені для вчинення практично будь-яких злочинів, аналізована норма не вказує обов'язковим елементом на конкретний предмет злочину чи потерпілого.

2. Об'єктивна сторона складу досліджуваного кримінального правопорушення полягає в здійсненні суспільно небезпечних діянь: встановлення або поширення злочинного впливу в суспільстві. Це можуть бути дії особи, яка завдяки своєму авторитету, особистим якостям або можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність. Також до об'єктивної сторони відноситься організація або безпосереднє здійснення розподілу коштів, майна або інших активів (зокрема, доходів від злочинної діяльності), що сприяють забезпеченню цієї діяльності. Кваліфікуючою ознакою в ч. 2 ст. 255-1 КК України є вчинення таких самих

дій в умовах ізолятора тимчасового тримання, що підвищує соціальну небезпеку цих дій.

3. Суб'єкт кримінального правопорушення – це спеціальний суб'єкт, який може бути особою, що перебуває у статусі суб'єкта «звичайного» злочинного впливу або підвищеного злочинного впливу, зокрема, у статусі «злодія у законі». Така особа повинна бути наділена певними характеристиками, зокрема авторитетом у злочинному середовищі, здатністю координувати злочинну діяльність та впливати на інші злочинні групи чи окремих осіб.

4. Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення «встановлення або поширення злочинного впливу» характеризується прямим умислом. Це підтверджується характеристикою дій, що складають об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення. Така злочинна діяльність завжди пов'язана з заздалегідь обдуманим наміром. Вчинення цих злочинів має на меті досягнення запланованої цілі в майбутньому, що є важливою ознакою суб'єктивної сторони складів цих злочинів. Метою часто є протиправне збагачення, у тому числі шляхом незаконного заволодіння чужим майном і його подальшою легалізацією чи використанням для злочинної діяльності.

Законодавство також передбачає групи суміжних складів (ст. ст. 209, 257, 258-3, 260, 436, 436-1 КК України) та конкуруючих складів (ст. 255 КК України), які мають спільні ознаки з кримінальним правопорушенням, що передбачає встановлення або поширення злочинного впливу. Однак існують і розмежувальні ознаки, що визначають межі між ними. Наприклад, акцент у ст. 255-1 КК України на «поширенні в суспільстві дій» вказує на вплив не тільки на організовані злочинні групи, але й на більш широкі соціальні процеси. Це співвідноситься з положеннями законодавства про заборону пропаганди небезпечних для суспільства ідеологій, таких як війна або комуністичні та нацистські ідеології (ст. 436, 436-1 КК України).

Розмежування злочинного впливу від співучасті є важливим. Сприяння вчиненню одного умисного злочину можна трактувати як співучасть (пособництво). Однак, якщо таке сприяння або інші дії, які входять до визначення злочинного впливу, здійснюються стосовно кількох умисних злочинів, то співучасть трансформується в злочинний вплив. Таким чином, злочинний вплив є свого роду множинною співучастю в злочинах, що дає змогу більш комплексно оцінювати роль особи у злочинній діяльності.

У висновках до розгляду статті 255 КК України переконливо доведено, що терміни «авторитет» та «інші особисті якості чи можливості» суб'єкта «злочинного впливу», «підвищеного злочинного впливу» та «злодія у законі» є надмірно широкими і неефективними для точного правового визначення цих суб'єктів. Вказівки на ці характеристики не повинні використовуватися в законодавчій нормі через їхню неконкретність і труднощі в правозастосуванні, що призводить до двозначностей.

Замість цього було запропоновано чітке розмежування термінів «злочинний вплив» і «підвищений злочинний вплив», які повинні бути основою для подальших визначень у кримінальному законодавстві. Це дозволить уникнути надто широкого значення терміну «вплив» та визначити його більш конкретно, включаючи такі важливі параметри, як мета впливу, потерпілі особи, методи впливу, час, місце й інші деталі, що роблять визначення цих злочинів більш точними.

Визначені законодавчі хиби щодо формулювання загальних та видових ознак терміна «злочинний вплив» стосуються використання таких характеристик, як «будь-які» та «інші», що занадто узагальнюють поняття і створюють юридичну невизначеність. Замість таких оціночних понять пропонується чітко вказати, що злочинний вплив включає організацію або безпосередній розподіл коштів, майна чи інших активів, спрямованих на забезпечення злочинної діяльності, а також пропаганду злочинного способу життя.

Що стосується суб'єкта цього кримінального правопорушення, то розбіжності між теоретичними і практичними підходами до визначення спеціального суб'єкта вчинення злочину очевидні. З тексту ст. 255-1 КК України не випливає, що цей злочин вчиняється лише спеціальним суб'єктом. Однак на практиці таким суб'єктом розглядаються особи, що належать до категорії злочинного впливу (звичайного або підвищеного). Це підтверджує необхідність більш чіткого формулювання статті, щоб уникнути суперечностей у правозастосуванні.

Запропоноване нове визначення злочинного впливу, що виключає оціночні поняття та зосереджує увагу на конкретних діях, таких як організація та розподіл злочинних доходів, а також пропаганда злочинного способу життя, дозволяє зробити законодавство більш зрозумілим і ефективним у боротьбі з організованою злочинністю.

РОЗДІЛ 3

МЕЖІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ ЗА ВСТАНОВЛЕННЯ АБО ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ

Зміст поняття кримінальної відповідальності розкрито в рішенні Конституційного суду України № 9-рп/99 від 27 жовтня 1999 року, де зазначено, що кримінальна відповідальність передбачає офіційну оцінку поведінки особи як злочинної, її осуд і, як наслідок цього, судимість. Відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду [131].

М. Козюбра в Окремій думці до цього Рішення наголосив, що юридична відповідальність, зокрема кримінальна, здійснюється шляхом застосування до правопорушника заходів державного примусу. Основою для цієї відповідальності є скоєне правопорушення, а процесуальною підставою – ухвалення відповідного рішення (обвинувального вироку) компетентними органами [98]. Це Рішення не містить прямого визначення кримінальної відповідальності, але чітко конкретизує її, визначаючи ознаки передбачених законом заходів, які є її проявом, а також момент її настання.

Поняття кримінальної протиправності та караності діяння міститься в статтях 3 і 4 КК України, де використовується термін «інші кримінально-правові наслідки». Цей термін охоплює як покарання правопорушника, так і інші наслідки, що можуть настати для особи внаслідок скоєння кримінально-протиправного діяння, передбаченого КК України [61].

У Загальній частині КК України використовуються різні терміни, пов'язані з наслідками для особи, яка вчинила кримінально-протиправне діяння. Зокрема, терміни, такі як «обмежувальні заходи» (Розділ XIII-I), «інші заходи кримінально-правового характеру» (Розділ XIV), включають примусові заходи медичного характеру, примусове лікування та спеціальну конфіскацію. Також є термін «заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» (Розділ XIV-I) та «примусові заходи виховного характеру» (Розділ XV). Згідно з ч. 1 і 2 ст. 50 КК України, покарання належить до заходів кримінально-

правового характеру і має такі характерні ознаки, як державний примус, застосування лише до винної особи, обмеження прав і свобод засудженого та наявність певної мети [61].

Однак науковці не дійшли єдиної думки щодо термінології, яка стосується наслідків для особи, що вчинила кримінально-протиправне діяння. Часто використовуються терміни, що мають схоже значення, але різняться за нюансами, наприклад «кримінально-правовий вплив» і «кримінально-правові заходи» як його складові [44], «заходи кримінально-правового впливу» [26, с. 284; 134], «засоби кримінального права», «кримінально-правові наслідки злочину (діяння)» [147, с. 12]. Деякі науковці навіть використовують терміни «заходи» та «засоби» як взаємозамінні поняття. Також пропонуються різні класифікації таких заходів, наприклад, їх поділ на заохочувальні та примусові, залежно від домінуючого методу впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення [45, с. 35].

Для визначення наслідків, що настають для особи за вчинення кримінального правопорушення, такого як встановлення або поширення злочинного впливу, доцільно використовувати узагальнюючий термін «заходи кримінально-правового характеру», який застосовується у КК України. Цей термін найбільш адекватно відображає весь спектр заходів, що можуть бути застосовані до осіб, які вчиняють такі злочини, і сприяє узгодженості з іншими положеннями кримінального законодавства.

Згідно з наведеним аналізом, заходи кримінально-правового характеру в КК України можна класифікувати на три групи в залежності від їх відношення до кримінальної відповідальності.

1. Заходи, що є формою реалізації кримінальної відповідальності: до цієї групи належать покарання, судимість, звільнення від кримінальної відповідальності та примусове лікування. Це ті заходи, які прямо вказують на відповідальність особи за скоєне кримінальне правопорушення.

2. Заходи, що стосуються юридичних осіб: ці заходи не є суб'єктами кримінальної відповідальності, тому вони виділяються в окрему групу.

Це заходи, що застосовуються до юридичних осіб, наприклад, у разі правопорушень, пов'язаних з економічною діяльністю.

3. Заходи, що можуть бути як формою реалізації кримінальної відповідальності, так і не бути нею: сюди належать заходи, такі як звільнення від покарання, звільнення від відбування покарання, примусові заходи медичного та виховного характеру, обмежувальні заходи та спеціальна конфіскація. Ці заходи можуть застосовуватися в залежності від обставин справи і рішення суду, що робить їх частиною системи кримінальних правопорушень, але не завжди з необхідністю є реалізацією кримінальної відповідальності.

У контексті конкретного кримінального правопорушення – встановлення або поширення злочинного впливу, ключовим є застосування заходів, які є безпосередньо формою реалізації кримінальної відповідальності. До таких заходів належать покарання та звільнення від кримінальної відповідальності. Це є особливо важливим, оскільки діяння, пов'язані зі створенням або поширенням злочинного впливу, мають серйозні соціальні наслідки, що ставлять під загрозу безпеку та порядок у суспільстві.

Згідно з аналізом статей 255 та 255-1 КК України, ці норми взаємодоповнюють одна одну, оскільки стаття 255 передбачає відповідальність за створення чи керівництво злочинною організацією, в той час як стаття 255-1 спрямована на боротьбу із встановленням та поширенням злочинного впливу, зокрема у випадках, коли це відбувається в умовах ізоляції або за участю осіб із підвищеним злочинним впливом, такими як «злочинці у законі». Таким чином, ці статті забезпечують комплексний підхід до боротьби з організованою злочинністю та злочинним способом життя в Україні.

Санкції, передбачені статтями 255 та 255-1 КК України, є суворими, що відображає високий рівень суспільної небезпеки цих злочинів. Так, стаття 255 КК України встановлює покарання у вигляді позбавлення волі від п'яти до п'ятнадцяти років, а стаття 255-1 КК України – від семи до п'ятнадцяти років, при цьому обидві статті передбачають конфіскацію майна [61].

Аналізуючи статтю 255 КК України, можна зробити висновок, що її основною метою є зупинення діяльності злочинних організацій та їх лідерів. Водночас, стаття 255-1 КК України зосереджена на переслідуванні діяльності, спрямованої на пропаганду злочинного способу життя. Це дозволяє ефективно боротися з розповсюдженням злочинної ідеології та криміналізувати діяння, які сприяють популяризації злочинних способів життя.

Зокрема, за встановлення або поширення злочинного впливу повторно, в місцях позбавлення волі або за участі осіб підвищеного злочинного впливу (включно зі «злодіями у законі»), передбачаються ще більш суворі покарання.

Конфіскація майна, що передбачена в рамках статті 255-1 КК України, є важливим інструментом протидії злочинності. Вона позбавляє правопорушників незаконно отриманих матеріальних вигод і служить профілактичним заходом, знижуючи ймовірність вчинення нових злочинів. Однак законодавець має забезпечити пропорційність застосування конфіскації, щоб уникнути надмірного обмеження прав особи.

Можливість застосування до особи заохочувальних або примусових заходів кримінально-правового характеру залежить від суспільної небезпечності правопорушення, що визначається його тяжкістю відповідно до статті 12 КК України [61]. Тому доцільно розпочати аналіз заходів кримінально-правового характеру, які можуть застосовуватися за вчинення злочинного впливу, з розгляду санкцій відповідних статей.

Злочини, пов'язані зі злочинним впливом, часто є підготовчим етапом до вчинення більш серйозних правопорушень, тому строки давності для звільнення від кримінальної відповідальності, встановлені ст. 49 КК України, можуть перериватися відповідно до ч. 3 цієї статті. Судова практика підтверджує, що звільнення за цією нормою можливе, коли правопорушення вчиняються з невеликими часовими інтервалами. Це означає, що правопорушник не може скористатися строками давності, якщо між його діями є лише короткий проміжок часу [87].

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 2 лютого 2023 року у справі № 735/1121/20 зробила висновок, що особа, яка ухиляється від

досудового розслідування чи суду, може бути звільнена від кримінальної відповідальності або покарання за давністю лише після спливу строків, передбачених ч. 1 ст. 49 КК України, з урахуванням періоду ухилення [121]. Це означає, що загальні строки, визначені ч. 2 цієї статті, застосовуються лише в тому випадку, якщо з моменту вчинення правопорушення минуло більше п'яти років для кримінальних проступків або більше п'ятнадцяти років для злочинів.

Що стосується звільнення від покарання на підставі ч. 4 ст. 74 КК України, то це неможливо стосовно осіб, які вчинили правопорушення, передбачене ст. 255-1 КК України. Така особа не може бути визнана не суспільно небезпечною навіть через бездоганну поведінку чи сумлінне ставлення до праці, оскільки її злочинний вплив є складовою частиною організованої злочинної діяльності, що має високий рівень суспільної небезпеки.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) є можливим для осіб, які брали участь у злочинних організаціях (ч. 2 ст. 255 КК України) або зверталися з проханням про застосування злочинного впливу (ст. 255-3 КК України), оскільки санкції за ці злочини не перевищують п'яти років позбавлення волі. Однак у випадку з правопорушеннями, передбаченими ст. 255-1 КК України, де максимальне покарання може сягати до 12 років позбавлення волі, застосування ст. 75 КК України є неможливим, оскільки це відносить ці злочини до категорії особливо тяжких [61].

Цей підхід підтверджує виважену і жорстку позицію законодавця щодо застосування заохочувальних заходів кримінально-правового характеру до осіб, які здійснюють дії зі встановлення або поширення злочинного впливу, оскільки такі правопорушення мають високий рівень суспільної небезпеки.

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, хоча й закликає держави-учасниці до криміналізації певних діянь, не встановлює конкретних заходів кримінально-правового характеру для осіб, що їх вчинили. Проте ст. 11 Конвенції наголошує на необхідності врахування суспільної небезпеки злочинів при визначенні санкцій та при розгляді питань про дострокове чи умовне звільнення. Вона також дозволяє застосування

спеціальної конфіскації майна. Проте самі положення Конвенції є загальними і не містять чітких вказівок щодо конкретних кримінально-правових заходів, що ускладнює їх практичне застосування [47].

Рамкове рішення Ради ЄС від 24 жовтня 2008 року «Про боротьбу з організованою злочинністю» вказує, що активна участь у діяльності злочинної організації карається позбавленням волі від двох до п'яти років. Змова осіб для вчинення кримінальних правопорушень, за які передбачено позбавлення волі на строк не менше чотирьох років, також підлягає аналогічному покаранню. Крім того, вчинення цих злочинів у складі організованої злочинної групи вважається обтяжуючою обставиною, що підвищує рівень покарання [191].

Стаття 4 Рамкового рішення Ради ЄС встановлює умови, за яких покарання може бути пом'якшене або правопорушник повністю звільнений від відповідальності [191]. Це відбувається, якщо особа, по-перше, відмовилася від злочинної діяльності та, по-друге, надала правоохоронним органам важливу інформацію. Ця інформація може допомогти запобігти злочину, розкрити інших учасників злочинної діяльності, знайти докази, позбавити організацію ресурсів чи доходів, або запобігти подібним злочинам. Оскільки Рамкове рішення встановлює мінімальні стандарти для країн-членів ЄС, його вимоги не суперечать положенням КК України.

Висновок Європейської Ради № 2019/С 422/06 від 16 грудня 2019 року підкреслює, що система кримінальних санкцій належить до компетенції держав-членів ЄС, тому підходи можуть різнитися. Проте для тяжких злочинів позбавлення волі залишається важливим інструментом і має використовуватися як крайній захід (*ultima ratio*) [197].

Аналіз судової практики щодо призначення покарання за встановлення або поширення злочинного впливу показує, що у одному випадку при засудженні за ч. 1 ст. 255-1 КК України між сторонами було укладено угоду про визнання винуватості, на основі якої суд призначив мінімальне покарання за цією статтею – сім років позбавлення волі з конфіскацією майна. Водночас умови угоди не

вимагали від засудженого надання слідству важливої інформації щодо організованих злочинних груп чи іншої значущої інформації. Засуджений лише визнав свою провину і погодився на запропоноване покарання [86].

У випадках, коли угода про визнання винуватості не укладалася, покарання здебільшого призначалося наближеним до мінімальної межі санкцій. Так, за ч. 1 ст. 255-1 КК України призначалося вісім років позбавлення волі без конфіскації майна, а за ч. 2 ст. 255-1 КК України – дев'ять років позбавлення волі з конфіскацією майна [94; 95; 96].

У наведених ситуаціях одночасно присутні як обставини, що пом'якшують покарання – щире каяття, так і обтяжуюча обставина – рецидив злочинів. Крім того, в одному з випадків суд обрав основне покарання без обов'язкової додаткової санкції у вигляді конфіскації майна, що є порушенням вимог санкції, визначеної ч. 1 ст. 255-1 КК України. У попередніх розділах цього дослідження було обґрунтовано необхідність внесення змін до ст. 255-1 КК України. Щодо санкцій, передбачених цією нормою, слід відзначити, що вони є адекватно суворими, і підстав для їх пом'якшення не існує.

Аналізуючи положення щодо злочинного впливу (ст. ст. 255-255-3 КК України) та міжнародний досвід, доцільним є доповнення ст. 255-1 КК України нормою, що дозволяє звільнення від кримінальної відповідальності за певні дії, якщо кримінальним законодавством передбачена така можливість для діянь, пов'язаних із діяльністю злочинної організації, яка є підвищено небезпечною для суспільства.

Цей підхід вже закріплено в ч. 2 ст. 258-2 КК України, де зазначено умови звільнення від кримінальної відповідальності за участь у терористичній групі чи організації, з урахуванням положень Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року № 638-IV [110]. Окрім того, ч. 6 ст. 255 КК України передбачає звільнення від кримінальної відповідальності осіб, за винятком організатора або керівника злочинної організації, у разі добровільного повідомлення про створення злочинної організації або участь у ній та активного сприяння її розкриттю [61]. Тому доцільно було б доповнити

ст. 255-1 КК України частиною 4 такого змісту: «Особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частинами першою та другою цієї статті, якщо до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину вона добровільно відмовилася від подальшої злочинної діяльності, повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла запобіганню або припиненню поширення злочинного впливу або надала інформацію, завдяки якій буде встановлено особу суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі в статусі «злочинця в законі»».

Запровадження такого виду звільнення від кримінальної відповідальності в ст. 255-1 КК України відображало б послідовність кримінально-правової політики держави в протидії організованій злочинності, демонструючи її системність та сприяючи узгодженості відповідних статей КК України між собою.

Аналізуючи вирок за обвинуваченням осіб за ст. 255-1 КК України, можна зробити наступні узагальнення:

- суди, враховуючи суворість санкції, яка передбачає позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років, зазвичай призначають покарання, наближене до нижньої межі цього діапазону;
- у справах цієї категорії часто укладались угоди про визнання винуватості, що спричиняє застосування судами заходів кримінально-правового заохочення при визначенні покарання (з використанням ст. 69 КК України);
- у більшості вироків застосовано додаткове покарання у вигляді конфіскації майна, оскільки воно є обов'язковим.

Загалом, з 4 червня 2020 року (дата набуття чинності аналізованої норми) до 4 листопада 2024 року (час проведення аналізу) в Україні було винесено 16 вироків за ст. 255-1 КК України, з яких 4 були виправдальними, а 12 – обвинувальними. У шести з цих вироків обвинувачені повністю визнавали свою вину, при цьому в двох випадках були затверджені угоди про визнання вини [87; 86]. Чотири вироків були винесені без дослідження доказів в порядку ч. 3 ст. 349

КПК України [94; 96], з яких у двох справах було призначено покарання за ст. 255-1 КК України з урахуванням ст. 69 КК України [90; 92].

При застосуванні ст. 69 КК України суди керувалися вимогами ч. 2 ст. 14 Закону України № 3341-ХІІ «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», згідно з якими учасник організованого злочинного угруповання може бути частково або повністю звільнений від кримінальної відповідальності та покарання в випадках, передбачених КК України, якщо він сприяє викриттю організованих злочинних угруповань, розкриттю вчинених ними злочинів, притягненню винних до відповідальності, а також відшкодуванню завданої шкоди фізичним або юридичним особам, чи державі в процесі оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування чи судового провадження [122].

Згідно з Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції», Україна, по-перше, ратифікувала ці міжнародні договори, а по-друге, повністю визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини на своїй території в усіх питаннях, що стосуються тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини [125].

Згідно з ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди при розгляді справ застосовують Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права [111]. Хоча в КК України немає згадок про Європейську конвенцію з прав людини чи визнання практики ЄСПЛ, ч. 2 ст. 8 КПК прямо вказує, що принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, поєднуючи на національному рівні цей принцип із практикою Суду та кримінальним процесом [67].

У проєкті нового КК України автори також зазначили, що його положення повинні застосовуватись з урахуванням практики ЄСПЛ. Отже, норми ЄКПЛ і рішення ЄСПЛ мають значне значення в правозастосуванні,

і посилення українських судів на відповідну практику ЄСПЛ у своїх рішеннях стає дедалі поширенішим в Україні.

В жодному з українських законодавчих актів не вказано, чи повинна практика ЄСПЛ застосовуватися на території України лише у справах проти України, чи й у справах проти інших держав. Стаття 46 ЄКПЛ визначає, що для держави-учасниці обов'язковими є лише ті рішення ЄСПЛ, у яких вона є стороною, що є логічним. Аналізуючи редакції Проекту КК України, можна зазначити, що спочатку автори дотримувались позиції про врахування лише тієї практики ЄСПЛ, яка стосується України [126], але згодом відмовились від цієї ідеї, яка вже була предметом критики [143, с. 25–26].

Українські суди, розглядаючи справи, враховують всю релевантну практику ЄСПЛ, незалежно від того, в якій конкретній справі було винесено рішення. Така позиція є обґрунтованою, оскільки в іншому випадку це обмежило б застосування ЄКПЛ як універсального інструменту захисту прав людини та зменшило б ефективність використання практики ЄСПЛ загалом. ЄСПЛ у своїх рішеннях регулярно посилається на попередню практику, незалежно від держави, яка є відповідачем у справі, і часто підкреслює, що не зобов'язаний дотримуватись своїх попередніх рішень. Перед аналізом норми статті 255-1 КК України, що передбачає кримінальну відповідальність за поширення або встановлення злочинного впливу, з точки зору її відповідності положенням ЄКПЛ та практиці ЄСПЛ, необхідно врахувати кілька важливих аспектів.

Європейський суд з прав людини ще з 90-х років XX століття, починаючи з рішення у справі «Коккінакіс проти Греції» («Kokkinakis v. Greece»), послідовно обґрунтовує неможливість досягнення абсолютної визначеності правових норм, особливо у сфері кримінального права. У цьому рішенні зазначено, що «формулювання багатьох законів не є абсолютно точними. Прагнення уникнути надмірної жорсткості та необхідність реагувати на змінювані обставини обумовлюють те, що багато правових норм неминуче містять певну ступінь невизначеності» [199].

З огляду на це ключову роль у роз'ясненні змісту правових норм відіграють судові органи. Незалежно від того, наскільки детально та чітко сформульоване законодавче положення, у будь-якій правовій галузі, зокрема й у кримінальному праві, завжди залишається потреба у його судовому тлумаченні. Це зумовлено тим, що деякі норми можуть містити розмиті формулювання або ж вимагати адаптації відповідно до змінюваних умов і специфіки конкретних ситуацій.

Хоча правова визначеність є необхідною умовою ефективного функціонування законодавства, надмірна деталізація та жорсткість правових норм можуть призвести до їхньої негнучкості та ускладнити їх застосування на практиці. Отже, закони повинні зберігати певну здатність до адаптації, що передбачає їхню формулювання в термінах, які можуть потребувати судового тлумачення та коректного застосування у кожному конкретному випадку [139].

Звичайно, така позиція Європейського суду з прав людини щодо ролі судового тлумачення не є типовою для країн континентального права, до яких належить і Україна, і навряд чи може бути повністю прийнята українськими суддями.

ЄКПЛ містить норми, які безпосередньо стосуються основних принципів кримінального права як матеріального (ст. 7 «Ніякого покарання без закону», ст. 4 Протоколу № 7 «Право не бути судимим або покараним двічі»), так і процесуального (зокрема, ст. 6 «Право на справедливий суд», ст. 2 Протоколу № 7 «Право на апеляцію в кримінальних справах»). Крім того, інші положення ЄКПЛ, такі як ст. 2 («Право на життя»), ст. 5 («Право на свободу та особисту недоторканність»), ст. 1 Протоколу № 13 («Заборона смертної кари»), також торкаються кримінально-правових питань, хоча і в більш вузькому контексті порівняно з згаданими статтями [48].

Цей підхід до судової практики був підтверджений у справі «Contrada проти Італії». ЄСПЛ оцінював рішення італійських судів, які визнавали злочинними дії, що не були прямо визначені як злочини в КК Італії. У одній з таких справ поліцейського офіцера визнали винним у наданні конфіденційної

інформації про хід розслідування та заплановані поліцейські операції стосовно організації «Cosa Nostra» її членам, що було кваліфіковано як «пособництво мафіозним структурам ззовні» [138].

Контрада, який займав посаду високопосадовця в італійських розвідувальних службах, був звинувачений у підтримці Cosa Nostra через надання конфіденційної інформації, що полегшувала їхні операції. Суд розглядав, чи можуть дії, подібні до дій Контради, які полягали в допомозі мафії ззовні, кваліфікуватися як «пособництво мафіозним організаціям». Це звинувачення, відоме як *concorso esterno* (зовнішня участь у мафіозних діях), було центральним у справі. Суд підкреслив, що звинувачення у такій діяльності повинно базуватися на чітких правових визначеннях та стандартах, щоб особи могли передбачити правові наслідки своїх дій.

Рішення суду також вказало на проблеми застосування цієї категорії звинувачень через недостатню чіткість на момент дій Контради, що викликало сумніви щодо ретроактивного застосування законів. Суд наголосив на необхідності чітких і зрозумілих правових визначень, щоб уникнути правових невизначеностей та забезпечити передбачуваність правових наслідків.

На момент вчинення інкримінованих дій заявником не існувало єдиної судової практики щодо цього питання, оскільки частина судів вважала ці дії злочинними, а інші – ні. Судова практика, яка однозначно визнавала такі дії злочинними, почала формуватися лише після кількох років з моменту останнього епізоду злочинної діяльності заявника. Заявник стверджував, що така практика порушує принципи заборони зворотної дії кримінального закону та принципу його передбачуваності.

Підтверджуючи свої попередні висновки, ЄСПЛ зазначив, що практика італійських судів, яка сформувала кримінальний закон, що визначає злочинність дій, була результатом еволюції судової практики, яка на момент скоєння відповідних дій не відповідала вимогам чіткості та передбачуваності. З огляду на це заявник не міг передбачити, що його дії призведуть до кримінальної відповідальності, що стало підставою для порушення статті 7 ЄКПЛ [138].

При аналізі положень статті 255-1 КК України на відповідність вимогам Європейської конвенції з прав людини особливу увагу слід приділити справі «Ashlarba проти Грузії» [190]. Це рішення стало одним із аргументів, використаних українським законодавцем для впровадження аналогічних норм у національне кримінальне законодавство.

У цій справі грузинські суди визнали скаржника винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 223 КК Грузії («Належність особи до злочинського світу»), і призначили йому покарання у вигляді семи років позбавлення волі. Водночас ч. 2 цієї ж статті передбачає кримінальну відповідальність за наявність статусу «злочинця в законі».

З матеріалів справи випливає, що суд дійшов висновку про належність скаржника до злочинського світу на підставі трьох обставин:

1. вирішення цивільно-правового спору за дорученням «злочинця в законі» з використанням його кримінального авторитету;
2. примушування осіб до сплати боргу за вказівкою того ж «злочинця в законі»;
3. обговорення фінансових питань, пов'язаних із злочинським «общаком», а також перспектив розвитку злочинного середовища.

Скаржник стверджував, що положення ч. 1 ст. 223 КК Грузії не відповідають вимогам точності та передбачуваності кримінального закону, як того вимагає ст. 7 Європейської конвенції з прав людини. Він наголошував, що не міг передбачити наслідків своїх дій, які стали підставою для їхньої кримінально-правової кваліфікації.

Зазначена норма має бланкетний характер, оскільки такі поняття, як «злочинський світ», «член злочинського світу», «злочинця в законі» та «вирішення спорів з використанням авторитету «злочинця в законі», визначаються в іншому нормативному акті – ст. 3 Закону Грузії «Про організовану злочинність та рекет», ухваленому одночасно з введенням ст. 223 КК Грузії у 2005 році, про що було згадано у Розділі 1 [31].

Грузинський уряд, захищаючи свою позицію, зазначив, що перед прийняттям відповідних норм було проведено детальний збір та аналіз інформації національними правоохоронними органами про «злочинів в законі», їх специфічні характеристики та правила поведінки, встановлені в злочинському світі. Крім того, до Європейського суду з прав людини були надані результати кількох кримінологічних досліджень, проведених у Грузії, які висвітлювали витоки та процес становлення злочинського світу, а також розвиток культури «злочинів в законі» в Грузії з часів Радянського Союзу і її руйнівний вплив на всі сфери суспільного життя, особливо на молодь. Одним із аргументів на захист позиції держави-відповідача було посилення на складну криміногенну ситуацію, що склалася в Грузії в 90-х роках XX століття, та нагальна необхідність вирішення цієї проблеми законними засобами. Ці аргументи стали важливими чинниками, які схилили позицію ЄСПЛ на користь держави-відповідача, про що було згадано у роботі раніше [82, с. 168].

ЄСПЛ одноголосно вирішив, що норми грузинського кримінального закону не суперечать положенням ст. 7 ЄКПЛ і відповідають вимогам ясності, доступності та передбачуваності. На думку ЄСПЛ, вирішальним аргументом стало те, що у ст. 3 Закону Грузії «Про організовану злочинність та рекет» визначені ключові терміни, які використовуються у ст. 223 КК Грузії. Завдяки цьому звичайна особа, звернувшись за консультацією до юриста, може зрозуміти всі елементи цих злочинів і передбачити наслідки своїх дій. Однак підхід ЄСПЛ до перевірки відповідності зазначеної норми ст. 7 ЄКПЛ був формальним. Замість того, щоб оцінити якість термінів, вказаних у ст. 223 КК Грузії, суд лише послався на їхню повноту [138].

При детальнішому аналізі таких понять, як «злочинська спільнота», «діяльність злочинської спільноти», «член злочинської спільноти», «злочин в законі», видно, що вони мають розмиту структуру, часто побудовані на загальних фразах, що порушує логічність їх застосування. Крім того, ЄСПЛ зазначив, що завдяки цим нормам грузинський уряд засудив понад 180

кримінальних лідерів, що свідчить про наявність чіткої національної судової практики.

Проаналізовані вище справи свідчать, що ЄСПЛ досить поблажливо ставиться до оцінки якості та передбачуваності кримінального закону. Часто у своїх рішеннях ЄСПЛ сам використовує нечіткі та загальні критерії, що дає державам-учасникам значну свободу в розробці своєї кримінальної політики. ЄСПЛ уникає глибокого аналізу кваліфікації дій особи, вважаючи це сферою компетенції національних судів. Більше того, він допускає, що національне законодавство може порушувати вимоги ст. 7 ЄКПЛ, але ці порушення можуть бути виправлені національними судами.

Перевіряючи законність і передбачуваність норми відповідно до ст. 7 ЄКПЛ, ЄСПЛ враховує наявність опублікованого закону, який є зрозумілим для особи; визначення термінів, використаних для конструювання складів злочинів у національному законодавстві, навіть якщо ці терміни не належать до сфери кримінального права; а також наявність сформованої національної судової практики, яка є чіткою, передбачуваною і послідовною для заповнення прогалин у законі. Якщо така практика тільки формується, вона також має відповідати суті злочину, що допускає широку інтерпретацію, як показує практика ЄСПЛ. Якщо ці умови виконані, ЄСПЛ не вбачає порушень вимог ст. 7 ЄКПЛ у національному законодавстві чи судовій практиці.

Використання у ст. 255-1 КК України оціночних понять, жаргонних слів та розмитих термінів створює розрив між нормативним змістом і текстуальним вираженням закону, що призводить до виникнення прихованих смислів. Крім того, існує інформаційний надлишок: через ці фактори текст стає ширшим за свій нормативний зміст, і деякі частини дублюють одна одну. Обидві ці проблеми значною мірою ускладнюють визначення поняття «злочинний вплив», що, у свою чергу, впливає на правильність кваліфікації діянь особи за цією нормою та притягнення до кримінальної відповідальності.

Висновки до третього розділу

Під час аналізу санкцій статті 255-1 Розділу IX Особливої частини КК України було встановлено, що законодавець класифікує злочини, пов'язані з встановленням або поширенням злочинного впливу, виключно як тяжкі або особливо тяжкі. Санкція є безальтернативною: основним покаранням за вчинення цього злочину є позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років, а єдиним додатковим покаранням є конфіскація майна. Також неможливе застосування загальних видів звільнення особи від кримінальної відповідальності, визначених у Розділі IX Загальної частини КК України, для злочинів, пов'язаних із злочинним впливом, за винятком випадків, коли спливають строки давності, передбачені статтею 49 КК України. Констатовано, що у вирокх за статтею 255-1 КК України, з урахуванням санкції у вигляді позбавлення волі від семи до п'ятнадцяти років, суди найчастіше призначають покарання, наближене до нижньої межі цього діапазону. У кримінальних справах цієї категорії часто укладаються угоди про визнання винуватості, що дозволяє судам застосовувати заохочувальні заходи кримінально-правового характеру під час призначення покарання (застосування статті 69 КК України). Додаткове покарання у вигляді конфіскації майна застосовується досить часто, оскільки є обов'язковим.

З'ясовано, що використання нечітких формулювань у визначенні понять «злочинний вплив» та «особа, що перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу» в примітці до ст. 255 КК України та в диспозиції ст. 255-1 КК України призводить до того, що суди трактують встановлення і поширення злочинного впливу досить широко і по-різному. Це охоплює різноманітні діяння, одночасно інкримінуючи особам інші кримінальні правопорушення з чіткішими формулюваннями. Така правова невизначеність норми кримінального закону призвела до того, що суди вимушені самотійно тлумачити склад умисного встановлення та поширення злочинного впливу в суспільстві, включаючи до цього поняття різноманітні діяння. Однак це часто

призводить до засудження осіб за одне діяння за двома статтями Особливої частини КК України. Така практика поглиблює недоліки кримінального законодавства та дає підстави стверджувати, що ст. 255-1 КК України гіпотетично не відповідає належним чином вимогам ст. 7 ЄКПЛ.

Запропоновано доповнити ст. 255-1 КК України частиною 4 таким положенням: «Особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачені частинами першою та другою цієї статті, якщо до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину вона добровільно відмовилася від подальшої злочинної діяльності, повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла запобіганню або припиненню встановлення або поширенню злочинного впливу, або повідомила інформацію, завдяки якій буде встановлено особу суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «злочинного лідера».

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження на тему «Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні» підтвердило її актуальність. При цьому важливе значення має аналіз історичних передумов криміналізації такого діяння, дослідження міжнародного досвіду кримінально-правового регулювання таких діянь, визначення істотних ознак складу злочину, а також вирішення спірних питань кримінально-правової кваліфікації та співвідношення між караністю й рівнем суспільної небезпеки. Це сприятиме підвищенню точності правової кваліфікації, забезпеченню законності притягнення до відповідальності за правопорушення, передбачене статтею 255-1 КК України, що, у свою чергу, гарантує справедливе застосування кримінального законодавства.

У ході дослідження кримінальної відповідальності за встановлення чи поширення злочинного впливу було визначено низку завдань, вирішення яких здійснювалося за допомогою філософсько-світоглядних методів, зокрема діалектичного, онтологічного, герменевтичного, антропологічного, аксіологічного та компаративістського. Окрім цього, застосовано загальнонаукові методи, такі як аналіз, синтез, формальна логіка, порівняння та тлумачення. Спеціально-науковий інструментарій включав історичний, математичний, мовний методи, а також ряд конкретно-наукових підходів, зокрема історико-правовий, порівняльно-правовий і статистичний, що дозволило досягти поставленої мети.

Насамперед було здійснено аналіз стану дослідження феномена злочинного впливу в межах кримінально-правової доктрини. Встановлено, що це поняття вже стала предметом вивчення в різних теоретико-правових площинах: кримінально-процесуальній, криміналістичній, міжнародно-правовій, кримінологічній та безпосередньо кримінально-правовій. Однак, через відносну новизну питання злочинного впливу досі не стало об'єктом достатньо глибокого наукового вивчення. Наявні роботи окреслюють низку

дискусійних аспектів, серед яких: відповідність принципу правової визначеності у визначенні поняття злочинного впливу, причини його формування та розвитку як соціально-політичного феномену, міжнародно-правові основи боротьби з ним, відмежування злочинного впливу від інших складів злочинів, а також оцінка суспільно небезпечних наслідків цього явища.

Недостатньо досліджені питання кримінально-правового визначення злочинного впливу включають: нечітке розмежування між ознаками злочинного впливу та об'єктивними ознаками співучасників злочину; різницю між поняттями «злочинний вплив» і «підвищений злочинний вплив»; відсутність чіткого визначення терміна «злочинна діяльність», що є об'єктом злочинного впливу; складність визначення об'єктивної сторони діянь, пов'язаних із поширенням або встановленням злочинного впливу, зокрема через пропаганду кримінальної діяльності; проблематику доведення статусу особи як «злодія в законі», зважаючи на оціночний характер цього визначення; доцільність використання жаргонізмів, таких як «злодій у законі» та «сходка»; можливість впровадження в проєкті нового КК України терміна «злочинний лідер» як аналога «суб'єкта підвищеного злочинного впливу»; багатозначність поняття «вплив», що ускладнює точне формулювання об'єктивної сторони складу відповідного кримінального правопорушення; необхідність універсального визначення злочинного впливу, яке включало б також пропаганду злочинного способу життя або ідеологій, що легітимізують злочинність як соціальну норму.

Подальшу наукову розвідку було спрямовано на дослідження історичних передумов криміналізації злочинного впливу в українському кримінальному законі. Історичний аналіз правового регулювання злочинного впливу засвідчив, що в пам'ятках права злочинний вплив розглядався як суспільно небезпечна поведінка, яка підлягала кримінальному покаранню на підставі норм, що передбачали відповідальність за злочини, вчинені злочинними організаціями. При цьому злочинний вплив зазвичай ототожнювався

з особливим статусом суб'єкта, що здатен його здійснювати, у контексті співучасті у злочині.

Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу показав, що у кримінальному законодавстві більшості держав з розвиненою системою боротьби з організованою злочинністю не передбачено окремих норм про кримінальну відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу. Такі положення містяться лише у законодавстві Італії, Грузії, США та Гонконгу. Водночас заслуговує на увагу досвід Грузії, де в примітках до статей чітко окреслено підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, що сприяє правовій справедливості та домірності кримінально-правового реагування при різних фактичних обставинах. Ці положення можуть бути корисними для запозичення в українському кримінальному законодавстві.

Слідом було здійснено дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255-1 КК України, та сформовано на його підставі відповідні теоретичні положення. Серед найважливіших варто назвати такі:

1. Родовий об'єкт складу злочину – громадська безпека. Безпосереднім об'єктом цього складу злочину є безпека суспільства від посягань злочинних організацій, які становлять підвищену соціальну небезпеку. Як факультативний додатковий об'єкт можуть виступати будь-які охоронювані законом цінності, яким загрожує шкода через діяльність злочинних організацій або осіб, що здійснюють злочинний вплив (життя, здоров'я людей, власність, правосуддя, державна служба, обіг наркотичних речовин тощо). Оскільки злочинні організації можуть бути створені для вчинення практично будь-яких кримінальних правопорушень, аналізована норма не вказує обов'язковою ознакою складу на конкретний предмет злочину чи потерпілого.

2. Об'єктивна сторона складу злочину полягає в здійсненні суспільно небезпечних діянь: встановлення або поширення злочинного впливу в суспільстві. Це можуть бути дії особи, яка завдяки своєму авторитету,

особистим якостям або можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність. Також до об'єктивної сторони відноситься організація або безпосереднє здійснення розподілу коштів, майна або інших активів (зокрема, доходів від злочинної діяльності), що сприяють забезпеченню цієї діяльності. Кваліфікуючою ознакою в ч. 2 ст. 255-1 КК України є вчинення таких самих дій в умовах ізолятора тимчасового тримання, що підвищує соціальну небезпеку цих дій. Зроблено висновок, що встановленням або поширенням злочинного впливу є організація або безпосередній розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення злочинної діяльності, а також пропаганда злочинного способу життя.

3. Суб'єкт складу кримінального правопорушення – це спеціальний, яким може бути особа, що перебуває у статусі суб'єкта «звичайного» злочинного впливу або підвищеного злочинного впливу, зокрема, у статусі «злодія у законі». Така особа повинна бути наділена певними характеристиками, зокрема авторитетом у злочинному середовищі, здатністю координувати злочинну діяльність та впливати на інші злочинні групи чи окремих осіб.

4. Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення «встановлення або поширення злочинного впливу» характеризується прямим умислом. Це підтверджується характеристикою дій, що складають об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення. Така злочинна діяльність завжди пов'язана з заздалегідь обдуманим наміром. Вчинення цих злочинів має на меті досягнення запланованої цілі в майбутньому, що є важливою ознакою суб'єктивної сторони цих злочинів. Метою фактично часто є протиправне збагачення, у тому числі шляхом незаконного заволодіння чужим майном і його подальшою легалізацією чи використанням для злочинної діяльності.

Було досліджено групи суміжних складів (ст. ст. 209, 257, 258-3, 260, 436, 436-1 КК України) та конкуруючих складів (ст. 255 КК України)

кримінальних правопорушень, які мають спільні ознаки з кримінальним правопорушенням, що передбачає встановлення або поширення злочинного впливу. Встановлено розмежувальні ознаки, що визначають межі між ними. Наприклад, вказівка у ст. 255-1 КК України на «поширенні в суспільстві дій» передбачає вплив не тільки на організовані злочинні групи, але й на більш широкі соціальні процеси. Таке ставить питання про співвідношення з положеннями законодавства про заборону пропаганди небезпечних для суспільства ідеологій, таких як війна або комуністичні та нацистські ідеології (ст. 436, 436-1 КК України).

Також проведено розмежування злочинного впливу від співучасті. А саме, зроблено висновки, що сприяння вчиненню одного умисного злочину можна трактувати як співучасть (пособництво). Однак, якщо таке сприяння або інші дії, які входять до визначення злочинного впливу, здійснюються стосовно кількох умисних злочинів, то співучасть трансформується в злочинний вплив. Таким чином, злочинний вплив є свого роду множинною співучастю в злочинах, що дає змогу більш комплексно оцінювати роль особи у злочинній діяльності.

В ході проведення дослідження було встановлено низку недоліків/хиб норми ст. 255-1 КК України. А саме, встановлено порушення принципу правової визначеності в частині законодавчого визначення поняття злочинного впливу у примітці 1 до ст. 255 КК України, а саме використання вказівок на «будь-які дії» та «інший вплив», «інші особисті якості чи можливості». Крім того, використання нечітких формулювань у визначенні понять «злочинний вплив» та «особа, що перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу» в примітці до ст. 255 КК України та в диспозиції ст. 255-1 КК України призводить до того, що суди трактують встановлення і поширення злочинного впливу досить широко і по-різному. Це охоплює різноманітні діяння, одночасно інкримінуючи особам інші кримінальні правопорушення з чіткішими формулюваннями.

Запропоновано чітке розмежування термінів «злочинний вплив» і «підвищений злочинний вплив», які повинні бути основою для подальших змін у кримінальному законодавстві. Це дозволить уникнути надто широкого значення поняття «вплив» та визначити його більш конкретно, включаючи такі важливі параметри, як мета впливу, потерпілі особи, методи впливу, час, місце й інші деталі, що роблять визначення цих злочинів більш точними.

Досліджено розбіжності між теоретичними і практичними підходами до визначення спеціального суб'єкта злочину. З тексту ст. 255-1 КК України не випливає, що цей злочин вчиняється лише спеціальним суб'єктом. Однак на практиці таким суб'єктом розглядаються особи, що належать до категорії злочинного впливу (звичайного або підвищеного). Це підтверджує необхідність більш чіткого формулювання статті, щоб уникнути суперечностей у правозастосуванні.

В частині меж кримінально-правового реагування за встановлення або поширення злочинного впливу, то вони висвітлені, в тому числі, через предмет дослідження самої норми ст.255-1 КК України у кримінальному законі, її санкції, видів основних та додаткових покарань за вчинення такого злочину, визначення верхньої та нижньої межі таких покарань, та питання домірності такого покарання. У підсумку було встановлено, що законодавець класифікує злочини, пов'язані з встановленням або поширенням злочинного впливу, виключно як тяжкі або особливо тяжкі. Санкція є безальтернативною: основним покаранням за вчинення цього злочину є позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років, а єдиним додатковим покаранням є конфіскація майна. Також неможливе застосування загальних видів звільнення особи від кримінальної відповідальності, визначених у Розділі IX Загальної частини КК України, для злочинів, пов'язаних із злочинним впливом, за винятком випадків, коли спливають строки давності, передбачені статтею 49 КК України. Констатовано, що у вирокх за статтею 255-1 КК України, з урахуванням санкції у вигляді позбавлення волі від семи до п'ятнадцяти років,

суди найчастіше призначають покарання, наближене до нижньої межі цього діапазону. У кримінальних провадженнях цієї категорії часто укладаються угоди про визнання винуватості, що дозволяє судам застосовувати заохочувальні заходи кримінально-правового характеру під час призначення покарання (застосування статті 69 КК України). Додаткове покарання у вигляді конфіскації майна застосовується досить часто, оскільки є обов'язковим.

У підсумку було встановлено необхідність перегляду існуючої концепції норми, що передбачає відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні та зроблено наступні пропозиції:

1) внести зміни у назву ст. 255-1 КК України, («Злочинний вплив»), а також частину 1 цієї статті («Здійснення злочинного впливу»). Такі формулювання більш повно та точно відображають всеможливі прояви здійснення злочинного впливу;

2) викласти нову редакцію приміток до ст. 255 КК України, в яких вказати нове визначення злочинного впливу, доповнити примітку поняттям «особа, яка здійснює злочинний вплив», замінити словосполучення «вор в законі» на «злочинний лідер» та додати вказівку на ст. 255-2 КК України, а саме:

Примітка 1: «Під злочинним впливом у цій статті та статтях 255-1, 255-2, 255-3 цього Кодексу слід розуміти будь-які діяння особи, яка завдяки своєму авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює організацію, забезпечення або контроль злочинної діяльності».

Примітка 2: «Під особою, яка здійснює злочинний вплив у цій статті та статтях 255-1, 255-2, 255-3 цього Кодексу слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює організацію, забезпечення або контроль злочинної діяльності. Під особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі "злочинного лідера", у цій статті та статтях 255-1, 255-2, 255-3 цього Кодексу слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим

особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив».

3) запропоновано доповнити ст. 255-1 КК України частиною 4, що містить положення про звільнення від кримінальної відповідальності за діяння, передбачені частинами першою та другою цієї статті. Згідно із запропонованою нормою, звільнення може застосовуватися у випадку, якщо особа до повідомлення їй про підозру добровільно відмовилася від подальшої злочинної діяльності, повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла запобіганню або припиненню встановлення чи поширення злочинного впливу, або надала інформацію, що дозволила встановити особу суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «злочинного лідера».

В цілому ж, дисертаційне дослідження засвідчило доцільність самостійної криміналізації здійснення злочинного впливу. Проте ефективність кримінально-правової заборони залежить від точності законодавчих формулювань та, відтак, правильного розуміння ознак складу кримінального правопорушення тими, хто застосовує норму. А тому, вочевидь, запропоновані у роботі підходи, без сумніву, потребують ревізії, оцінки наукової спільноти, що є гарантією виваженості таких авторських положень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. Словник української мови: в 11 т. 1979. Том 10.
2. Андрушко П. П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: монографія. К.: КНТ, 2007. 328 с.
3. Артикуца Н. В. Термінологія законодавства і проблеми законодавчих дефініцій. *Актуальні проблеми юридичної науки: зб. тез Міжнар. наук. конф. «Шості осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 26–27 жовт. 2007 р.): у 3 ч. / МОН України, Хмельн. ун-т управління та права. Хмельницький: Вид-во Хмельн. ун-ту упр. та права, 2007. Ч. 1: Теорія та історія держави і права; Історія політичних та правових вчень; Філософія права; Конституційне право; Екологічне право; Земельне право; Аграрне право; Міжнародне право; Порівняльне правознавство. С. 6–13.
4. Багрій-Шахматов Л. В. Соціально-правові проблеми кримінальної відповідальності і форм її реалізації. Одеса: Юрид. л-ра, 2000. Ч. 2. 412 с.
5. Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. К.: Вища школа, 1980. 216 с.
6. Бажанов М. І., Сташис В. В., Тацій В. Я. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти. К.; Х.: Юрінком Інтер – Право, 2002. 416 с.
7. Бандурка І. О. Спеціальний суб'єкт як елемент складу злочинів, вчинених проти дітей. *Європейські перспективи*. 2015. № 2. С. 21–25.
8. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 4-те вид., переробл. і допов. / за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х.: Право, 2010. 456 с.
9. Бахуринська О. О. Поняття «злочинна спільнота»: проблеми правового та кримінологічного визначення. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 190–195.

10. Березовський А. А. Кримінально-правовий вплив: проблеми визначення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2012. № 4. С. 143–147.
11. Борисов В., Пащенко О. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. Х.: Право, 2005. № 3 (42). С. 180–190.
12. Васильєв А. А., Орлов Ю. В., Черевко К. О. Криміналізація участі у «злочинському співтоваристві» та пропаганди «злочинського світу» як заходи протидії організованим та професійній злочинності. *Вісник кримінологічної асоціації*. 2018. № 2. С. 120–131.
13. Васинчик М. О., Сосніна О. В. Суб'єкт кримінального правопорушення. *Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя: матеріали XI міжнар. науково-практ. Інтернет-конф. (м. Львів, 28 груд. 2021 р.)*. Львів, 2021. С. 47–49.
14. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.). / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
15. Висновок Головного науково-експертного управління на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 02.12.2019 № 2513. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2513&skl=10.
16. Вознюк А. А. Протидія організованим злочинності в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1. С. 176–194.
17. Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. К.: Нац. академія внутрішніх справ України, 2018. 652 с.
18. Вознюк А. А., Дудоров О. О. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою: аналіз законодавчих новел. *Новітні*

кримінально-правові дослідження – 2021: альманах наукових праць / за ред. проф. Є. Л. Стрельцова, проф. О. В. Козаченка, PhD О. М. Мусиченко. Миколаїв: МІП НУ «ОЮА», 2021. С. 21–31.

19. Вознюк А. А., Дудоров О. О., Чернявський С. С. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255-1, 255-2, 255-3, 256 Кримінального кодексу України): науково-практичний коментар. К.: Норма права, 2021. 130 с.

20. Гавриш С. Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступлений. *Право и политика*. 2000. № 11. С. 4–15.

21. Голіна В. В. Злочинності – організовану протидію. Х.: Рубікон, 1998. 128 с.

22. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження: монографія. Х.: Регіон-інформ, 2004. 212 с.

23. Головненков П. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия. – *Strafgesetzbuch (StGB)*: научно-практический комментарий и перевод текста закона. Universitätsverlag Potsdam, 2021.

24. Гриненко І. Ознаки суб'єкта злочину як критерії класифікації злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/7/34.pdf>.

25. Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України / сторінка у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/DSI.police.ukraine/>.

26. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.

27. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.

28. Загине́й (Тростюк) З. А. Особливості конструювання законодавчих дефініцій кримінально-правових понять як засобу офіційного тлумачення (на прикладі розділу XVII Особливої частини КК України «злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням

публічних послуг»). *Часопис Київського університету права*. 2013 № 2. С. 300–304.

29. Загиней З. А. Герменевтика кримінального закону України: автореферат дис. ... д-ра юридичних наук. К.: Інститут держави і права імені В.М. Корецького, 2016. 39 с.

30. Загиней-Заболотенко З. А., Кваша О. О. Пропаганда, маніпулювання та інші форми протиправного впливу за кримінальним кодексом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Випуск 12. С. 360–363.

31. Закон Грузії «Об организованной преступности и рэкете» / სსიპ «საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე»: контрольный текст по состоянию на 18.04.2018 № 2150. *Законодательный вестник Грузии*. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/27814?publication=1>.

32. Зауваження до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» № 2513 (друге читання). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67506.

33. Зауваження до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» № 2513 (повторне друге читання). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67506.

34. Зауваження Національної асоціації адвокатів України до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» (реєстр. № 2513). URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/files/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%97.pdf>

35. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_NPU_2023.pdf

36. Звіт слідчих. Брифінг у МВС. *Міліція України*. 2001. № 2.

37. Іванов В. М. Історія держави і права України: навчальний посібник. К.: Атіка, 2003. 416 с.
38. Карпов Н. С., Євдокіменко С. В. Злочинна діяльність: наукове видання / під ред. В. П. Бахіна. К., 2001.
39. Кваша О. О. Злочинна спільнота: критичний погляд на новелу Кримінального кодексу України. *Українська модель кримінальної юстиції: блукаючи задзеркаллям: збірник матеріалів VI (XIX) Львівського форуму кримінальної юстиції (17–18 вересня 2020 року)*. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 45–47.
40. Кваша О. О. Легітимація статусу «злочинців в законі» як панацея протидії організованій злочинності в Україні. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали наукової конференції (м. Київ, 28 травня 2020 року). Частина I / Електронний репозитарій НАВС. С. 68–71. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/items/dcdb1e12-794f-4009-b22d-e20ed3b87de7>.
41. Кваша О. О. Співучасть у злочині: сутність, структура та відповідальність: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2013. 456 с.
42. Кваша О. О., Гацелюк В. О., Перемот С. В. Проблеми внесення поняття «злочинців в законі» до Кримінального кодексу України. *Правова держава*. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. С. 366–376.
43. Коваль В. Сутність та види злочинів проти власності в Київській Русі. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18299/9.pdf>.
44. Козаченко О. В. Архітектоніка кримінально-правового впливу: поняття, властивості та система кримінально правових заходів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 22–40.
45. Козаченко О. В. Ознаки та властивості кримінально-правових заходів примусового та заохочувального впливу. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія* / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова; МОН України, НУ «ОЮА», Каф. крим. права та ін. крим.-

прав. дисциплін Миколаїв. ін-т. права, ПРЦ НАПрНУ, ГО «Всеукр. Асоціація крим. права». Миколаїв: Іліон, 2016. С. 31–51.

46. Козюбра М. І. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.

47. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_789.

48. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

49. Кононенко В. Деякі питання судової практики у справах про бандитизм. *Право України*. 1996. № 4. С. 25–28.

50. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

51. Контрольний текст проекту Кримінального кодексу України станом на 01.08.2024. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>.

52. Копйова І. А., Ципищук К. В. Щодо доцільності введення категорії «вор/злочин в законі» в кримінальне законодавство України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2 (14). С. 209–219.

53. Корнієнко М. В. Стан та деякі проблеми боротьби з організованою злочинністю в столиці України. *Право України*. 1998. № 11. С. 17–20.

54. Крамаренко Ю. М., Скок О. С., Шевченко Т. В., Хашев В. Г. Сучасні питання протидії організованим злочинностям в Україні та закордоном: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 216 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/9736>.

55. Красницький І. В., Яремко Г. З. «Злочинний менеджмент»: огляд об'єктивних ознак злочинного впливу. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Право. 2024. № 86. Том 4. С. 284–291. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/12/86-part-4.pdf>.

56. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. 3-тє вид., переробл. та допов. / Ю. В. Олександров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. К.: Юридична думка, 2004. 352 с.
57. Кримінальний кодекс Австрії. URL: <https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/2016/08/Criminal-Code-Austria-1998.pdf?x19059>.
58. Кримінальний кодекс Грузії: контрольний текст станом на 27.06.2024 № 4305. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/download/16426/262/ru/pdf>.
59. Кримінальний кодекс Нідерландів. URL: <https://antislaverylaw.ac.uk/wp-content/uploads/2019/08/Netherlands-Criminal-Code.pdf>.
60. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (станом на 26.06.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>.
61. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>.
62. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2001-05>.
63. Кримінальний кодекс УРСР, затверджений Центральним Виконавчим Комітетом Української РСР 08.06.1927. К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1950. 167 с.
64. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html.
65. Кримінальний кодекс Франції. URL: https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/french_penal_code_33.pdf.
66. Кримінальний процес: мультимедійний навчальний посібник / Національна академія внутрішніх справ. Кафедра кримінального процесу. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/public_html/lections/lections.html.
67. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.

68. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодєд та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2014. 513 с.
69. Лаба С. В., Скреля Л. І. Стан теоретичного дослідження питань кримінальної відповідальності за пропаганду комуністичного та нацистського тоталітарних режимів. *Наше право*. 2020. № 1. С. 159–164.
70. Лемеха Р. І. Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255-1 КК України. *Академічні Візії*. 2024. № 36. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1532/1416>.
71. Локтіонова В. В. Ознаки об'єктивної сторони злочину та місце серед них злочинних наслідків. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 249–254.
72. Мельник М. І. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Вид. 3-тє, переробл. та допов. / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. К.: Юридична думка, 2004.
73. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 11-е вид., переробл. та допов. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Дакор, 2019. 1387 с.
74. Митрофанов І. Невикористані можливості кримінального права в протидії злочинам проти громадської безпеки. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони громадської безпеки: матер. міжнарод. круглого столу* (м. Харків, 18 травня. 2018 р.) / укладачі: Л. М. Демидова, Н. В. Невідома. Х: Юрайт, 2018. 226 с.
75. Михайлова В. А. К вопросу о возрасте уголовной ответственности. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. 2001. Вип. 1. С. 73–83.
76. Мошняга Л. В. Зарубіжний досвід криміналізації злочинів проти конституційних основ національної безпеки на прикладі кримінальних кодексів Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія, Республіки Казахстан та Грузії. *Кримінальне право*. С. 87–93.

77. Музика А. А. Категорія «кваліфікація злочину» та інші суміжні категорії в аспекті формулювання тем дисертаційних досліджень. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1 (17). С. 161–163.

78. Музика А. А. Про пошук росіян оптимальної моделі кримінальної політики. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (11–12 жовтня 2012 року)* / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2012. С. 403–408.

79. Навроцький В. О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання особливої частини. Львів: юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1999. 56 с.

80. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер. 2006. 704 с.

81. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-те вид., перероб. та доп. / П. С. Матишевський, Є. В. Фесенко, С. Д. Шапченко та ін.; за заг. ред. С. С. Яценка. К.: А.С.К., 2005. 848 с.

82. Нікітін А. О. «Злодій у законі» у кримінальному законодавстві: зарубіжний досвід та процес запровадження в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 167–170.

83. Нікітін А. О. Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані зі злочинним впливом: дис. ... доктора філософії / наук. кер.: Хавронюк Микола Іванович; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Києво-Могилянська академія». К., 2024. 288 с.

84. Нікітін А. О. Щодо визначення поняття «злочинний вплив» у Кримінальному кодексі України. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2020. № 6.

85. Нікіфоров В. Ю. Об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 КК України «Створення злочинної організації». *Проблеми теорії та практики*. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2a2dfe68-210c-469d-a169-78f6d4d02797/content>.

86. Обвинувальний вирок Богунського районного суду м. Житомир у справі від 11.02.2022 № 295/1272/22 / Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103112385>.

87. Обвинувальний вирок Галицького районного суду м. Львів від 31.05.2022 у справі № 461/2581/22 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104539968>.

88. Обвинувальний вирок Корольовського районного суду м. Житомир від 03.09.2022 у справі № 296/546/22 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105543713>.

89. Обвинувальний вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровськ від 06.05.2021 у справі № 204/2954/21 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96752614>.

90. Обвинувальний вирок Рівненського районного суду Рівненської області від 07.05.2024 у справі № 570/125/22 / Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118943201>.

91. Обвинувальний вирок Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 18.11.2022 у справі № 743/766/21 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98060514>.

92. Обвинувальний вирок Садгірського районного суду м. Чернівці від 04.10.2022 у справі № 726/658/21 / Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106583954>.

93. Обвинувальний вирок Снігурівського районного суду Миколаївського області від 03.12.2021 у справі № 485/821/21 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101593222>.

94. Обвинувальний вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 14.12.2022 у справі № 711/6236/21 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107926033>.

95. Обвинувальний вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 27.04.2023 у справі № 308/9015/21 / Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110510602>.

96. Обвинувальний вирок Черкаського районного суду Черкаської області від 16.06.2022 у справі № 711/956/21 / Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94981476>.

97. Обвинувальний вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 29.03.2023 у справі № 727/2972/23 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110024562>.

98. Окрема думка судді Конституційного Суду України Козюбри М. І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27.10.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/na09d710-99>.

99. Омельчук О. М. Кримінально-правова характеристика суб'єкта злочину, передбаченого ст. 304 Кримінального кодексу України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 2. С. 110–115.

100. Орловський Р.С. Інститут співучасті в кримінальному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х., 2019. 512 с.

101. Памятники русского права: Выпуск первый / под ред. проф. С. В. Юшкова. М.: Госюриздат, 1952. 288 с.

102. Паризький І., Гумін О., Максимович Р., Панчак О., Канцір В. Кримінальна відповідальність за створення або поширення злочинного впливу в пострадянських країнах (огляд літератури 2011–2021 pp.) / Instituto de Estudios Políticos y Derecho Público «Dr. Humberto J. La Roche» de la Facultad de

Ciencias Jurídicas y Políticas de la Universidad del Zulia Maracaibo. Venezuela.
URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/39456/44487>.

103. Питання Комісії з питань правової реформи: Указ Президента України від 07.08.2019 № 584/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584/2019#Text>

104. Порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» № 2513 до повторного другого читання 01.04.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67506.

105. Порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» № 2513 від 02.12.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67506.

106. Порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» № 2513 до другого читання 16.01.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67506.

107. Постанова Касаційного кримінального суду від 25.07.2022 у справі № 727/7987/20 / Верховний Суд. База правових позицій. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_2022.pdf.

108. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 01.06.2020 у справі № 766/39/17 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89649276>.

109. Пояснювальна записка до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені

злочинною спільнотою». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67506.

110. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/638-15>.

111. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3477-15>.

112. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для «злочинців в законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями): проект Закону від 02.12.2014 № 1188. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52627.

113. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23.05.2013 № 314-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 12. Ст. 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#Text>.

114. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою: Закон України від 04.06.2020 № 671-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/671-20>.

115. Про внесення змін і доповнень у постанову Пленуму Верховного Суду СРСР: Постанова від 30.11.1990 № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0014400-90>.

116. Про доповнення до Кримінального кодексу України положеннями про відповідальність «злочинців в законі» та осіб, що належать до злочинського миру»: проект Закону від 22.05.2012 № 10506. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=10506&skl=7.

117. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність:

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2004 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0002700-04>.

118. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінет Міністрів України від 27.09.2022 № 850-р / Урядовий портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2022-%D1%80#Text>.

119. Про національну безпеку України: Закон України від 21.03.2023 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 12. Ст. 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

120. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19>.

121. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.

122. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3341-12>.

123. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0012700-05>.

124. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0013700-05>.

125. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2,

4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

126. Проект нового Кримінального кодексу України, розроблений Робочою групою з питань розвитку кримінального права, в редакції станом на 29.03.2021. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/03/30/kontrolnyj-proekt-kk-29-03-2021-1.pdf>.

127. Професійна злочинність. *Юридична енциклопедія*: у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5: П. 736 с.

128. Пугач В. О., Непочаткова О. В. Кримінальна субкультура та поширення її в Україні. *Вісті Кримінологічної асоціації України*. 2004. Вип. 1. С. 144–148.

129. Речицький В. Критичний аналіз ст.255 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за злочини, вчинені «злочинною спільнотою» (станом на 22.07.2020). URL: <https://khpg.org/1595421303>.

130. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Устименка Олега Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України та частини першої статті 22 Закону України «Про державну службу» від 22.09.2005 № 5-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>.

131. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27.10.1999 № 9-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v009p710-99>.

132. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо

відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 368-2 Кримінального кодексу України від 11.06.2019 № 1-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text>.

133. Сарнавський О. М. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 262 КК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. Вип. 13. С. 42–49.

134. Сийпловіч М. В. Покарання й інші заходи кримінально-правового впливу за злочини, що посягають на громадську та приватну професійну охоронну діяльність. *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку*: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя ХНУВС (м. Харків, 18 квітня 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Х.: ХНУВС, 2019. С. 181–184.

135. Скрекля Л. І. Встановлення або поширення злочинного впливу: огляд законодавчих формулювань. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 12 (30). С. 664–672. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/17750/17810>.

136. Словник української мови: в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. К.: Наук. думка, 1970–1980. Т. 1: А–В / ред. тому: П. Й. Горещкий та ін. 1970. XXVII. 799 с.

137. Сосніна О. В. Відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою: новели кримінального законодавства. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації*: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінол. асоц. України, проф. Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квітня 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України. Х.: ХНУВС, 2021. 464 с.

138. Справа «Contrada проти Італії» (заява № 66655/13) / Європейський суд з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-153771>.

139. Справа «Vyerentsov проти України» (заява № 20372/11). ECHR. 11 April 2013 / Європейський суд з прав людини. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-118393>.

140. Справа «Санді Таймс проти Сполученого Королівства № 1» (The Sunday Times v. the United Kingdom № 1) від 26.04.1979 (заява № 6538/74) / Європейський суд з прав людини. URL: hudoc.echr.coe.int.

141. Статут Великого князівства Литовського 1529 року. *Статуту Великого князівства Литовського*: у 3 т. К.: Наукова думка, 2002. Т. 1. 452 с.

142. Сухонос В. В. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Суми: Університетська книга, 2016. 375 с.

143. Таволжанська Ю. С. Практика ЄСПЛ як джерело кримінального права (за матеріалами проєкту Кримінального кодексу від 29.03.2021). *Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу в правову систему України*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 7 квітня 2021 р.) / редкол. Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко, І. А. Вишневська; Нац. Юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Робоча група з питань розвитку кримін. права; Коміс. з питань прав. реформи, Громад. орг. «Всеукр. асоц. Кримін. права», КМЄС. Х.: Право, 2021. 172 с.

144. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: монографія / Нац. юрид. ун-тет ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2016. 256 с.

145. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Х.: Право, 2016. 256 с.

146. Тацій В. Я., Пшонка В. П., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. 5-те вид., допов. Т. 1: Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. Х.: Право, 2013. 376 с.

147. Тацій В. Я., Борисов В. І., Батиргарєєва В. С. та ін. Правова доктрина України: у 5 т. Том 5. Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. Х.: «Право», 2013. 1240 с.

148. Терентьев В. И. Відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / кер. роботи В. О. Туляков; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2003. 21 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ace57b2c-428a-4f31-9ac6-c394caf6d97d/content>.

149. Терех У. В. Встановлення або поширення злочинного впливу (ст. 255-1 КК України) як пропаганда кримінальної протиправної діяльності. *Наукові перспективи*. 2024. № 11 (53). С. 1096–1106. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/issue/view/300/399>.

150. Тихий В. П. Відповідальність за злочини проти громадської безпеки. *Науковий вісник Сіверщини*. 2017. № 1. С. 148–154. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/shssl_2017_1_18.pdf.

151. Тихий В. П. Кримінально-правовий інститут стадії вчинення злочину. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 171–184. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6116/1/Tixiy_171-184.pdf.

152. Трубніков В. М. Поняття об'єкта злочину з нових позицій. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2009. № 6. С. 14–18.

153. Уголовный кодекс Грузии. *Законодательный вестник Грузии*. სსიპ «საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე». URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=263>.

154. Уголовный кодекс Республики Армения / Е. Р. Азаряна, Н. И. Мацнева; предисловие Е. Р. Азаряна; перевод с армянского Р. З. Авакяна. СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический Центр Пресс», 2004. 450 с.

155. Уголовный кодекс У.С.С.Р., утверждённый В.У.Ц.И.К. 23.08.1922. Х.: Издание Наркомюста У.С.С.Р., 1922. 100 с.

156. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / ред. В. О. Навроцький. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

157. Ухвала Галицького районного суду м. Львова від 08.09.2023 у справі № 461/7093/23 / Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113320203>.

158. Ухвала Держинського районного суду м. Кривий Ріг від 15.02.2022 у справі № 210/511/22 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103301424>.

159. Ухвала Держинського районного суду м. Кривий Ріг Дніпропетровської області від 18.11.2021 у справі № 210/6308/21 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101266136>.

160. Ухвала Касаційного кримінального суду від 13.06.2018 у справі № 2602/246/12 / Верховний Суд. База правових позицій. URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/6081>.

161. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровськ від 04.04.2022 у справі № 204/1923/22 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103835283>.

162. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровськ від 04.04.2022 у справі № 204/1923/22 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103890931#>.

163. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська у справі № 204/1819/22 від 30.03.2022 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103894624>.

164. Ухвала Криворізького районного суду Дніпропетровської області від 23.02.2022 у справі № 177/249/22 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103569598>.

165. Ухвала Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 07.05.2021 у справі № 182/2729/21 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96790296>.

166. Ухвала Печерського районного суду м. Київ від 30.09.2021 у справі № 757/51778/21-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100165710>.

167. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручн. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 3-те, доп. і перероб. Одеса: Фенікс, 2017. 468 с.
168. Хавронюк М. І. Кримінальний закон – двосічне лезо: з ним треба бути обережнішим / Центр політико-правових реформ. URL: http://https://pravo.org.ua/ua/review/points/June_points_2020.
169. Хавронюк М. І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 298–347.
170. Хавронюк М. І., Дудоров О. О., Мельник М. І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Видання 11-те, перероблене та доповнене. К.: Дакор, 2019. 1350 с.
171. Хворостянкін А. Дефініції в законодавчих текстах: питання теорії. *Право України*. 2005. № 11. С. 28–32.
172. Хилук С. В. Наука кримінального права України (Особлива частина): характерні риси та перспективи розвитку. *Життя і право*. 2005. № 3. С. 45–50.
173. Хрестоматія з історії держави і права України: навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти: у 2 т. Видання 2-ге перероблене і доповнене / за ред. В. Д. Гончаренка. Том 1: З найдавніших часів до початку XX ст. / уклад. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 472 с.
174. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. К.: Ін Юре. Т 1: З найдавніших часів до початку XX ст., 1997. 561 с.
175. Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. та ін. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка,

д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Х.: Право, 2009.

176. Чаплинський К. О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями: монографія / Міністерство внутрішніх справ України, Юридична академія МВС. Дніпропетровськ, 2004. 223 с.

177. Чорний Р. Л. Бандитизм за кримінальним правом України: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право. Кримінологія. Кримінально-виконавче право». К., 2005. 27 с.

178. Чугуников І. І. Об'єкт злочину як підстава для побудови системи Особливої частини Кримінального кодексу України. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2010. С. 389–406.

179. Шакун В. І. Влада і злочинність. К.: «Пам'ять століть», 1997.

180. Шевців М. Б., Гончарук К. А. Пропаганда як соціально-політичне явище: проблеми розуміння. *Південно-український правничий часопис*. 2019. Випуск 1. С. 119–122. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/1/31.pdf>.

181. Шевченко Т. В. До питання про встановлення або поширення злочинного впливу за статтею 255-1 КК України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. С. 302–306. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/56.pdf>.

182. Юртаєва К. В., Романів Р.Р. Компаративно-критичний аналіз положень КК України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2 (14). С. 220–232.

183. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 408 с.

184. 18 U.S. Code § 1961 – Definitions. LII / Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1961>.

185. 18 U.S. Code § 1962 – Prohibited activities. LII / Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1962>.

186. 18 U.S. Code § 521 – Criminal street gangs. LII / Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/521>.

187. 18 U.S. Code Chapter 96 – Racketeer Influenced and Corrupt Organizations. LII / Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/part-I/chapter-96>.

188. Act on Prevention of Unfair Acts by Organized Crime Group Members (Act № 77 of 1991). URL: <https://elaws.e-gov.go.jp/>.

189. Act on Prevention of Unfair Acts by Organized Crime Group Members (Act № 77 of 1991). URL: <https://surl.li/qvocnh>.

190. Ashlarba v. Georgia. 45554/08. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-9592>.

191. Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24 October 2008 on the fight against organised crime. EUR-Lex – Access to European Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008F0841>.

192. Criminal Law. The National People's Congress of the Republic of China. URL: http://www.npc.gov.cn/zgrdw/englishnpc/Law/2007-12/13/content_1384075.htm.

193. Crimes Ordinance. Hong Kong e-Legislation. URL: https://www.elegislation.gov.hk/hk/cap200?xpid=ID_1438402821413_002.

194. Criminal Law in Hong Kong. Lawyers in Hong Kong. English-Speaking Local Law Firm. URL: <https://www.lawfirmhongkong.com/criminal-law-in-hong-kong>.

195. Dubber Markus Dirk. An introduction to the Model Penal Code. Second Edition. Oxford, UK; New York, NY: Oxford University Press, 2015. 230 p.

196. Edward F. Reilly Jr. Criminalizing Yakuza Membership: A Comparative Study of the Anti-Boryokudan Law. Volume 13. Washington University Global Studies Law Review. 2014. Pages 801–829.

197. European Council conclusions on alternative measures to detention: the use of non-custodial sanctions and measures in the field of criminal justice. EUR-

Lex – Access to European Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

198. Interpretation by the Standing Committee of the National People's Congress Regarding the First Paragraph of Article 294 of the Criminal Law of the People's Republic of China. The National People's Congress of the Republic of China. URL: http://www.npc.gov.cn/zgrdw/englishnpc/Law/2007-12/13/content_1384071.htm.

199. Kokkinakis v. Greece. 14307/88 (ECHR. 25 May 1993). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-578271=en>.

200. Model Penal Code – full: American Law Institute: Free Download, Borrow, and Streaming: Internet Archive. Internet Archive. URL: https://archive.org/details/ModelPenalCode_ALI/page/n495/mode/thumb.

201. Morgan W. P. Triad societies in Hong Kong: Routledge, Taylor&Francis, 2000. 306 p.

202. Penal Code (Codice Penale) approved by REGIO DECRETO 19 ottobre 1930 URL: <https://www.altalex.com/documents/news/2014/04/18/dei-delitti-contro-l-ordine-pubblico>.

203. Societies Ordinance. Hong Kong e-Legislation. URL: <https://www.elegislation.gov.hk/hk/cap151>.

204. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Yakuza: History, Meaning, Rituals, & Facts. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/yakuza>.

205. The Emperor's New Code of Criminal Law. Dublin: John Rea, 1787. 110 c. URL: surl.li/wtnwj.